

T. C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Halk Edebiyatı Bilim Dalı

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DEN DERLENMİŞ MASALLARI KARŞILAŞTIRMA DENEMESİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Şahin KÖKTÜRK

Danışman
Prof. Dr. Umay GÜNAY

SAMSUN - 1996

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : *Prof. Dr. Umay Güncay*

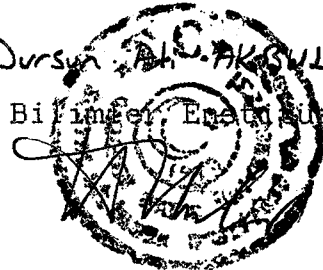
Üye : *Prof. Dr. Maarife Hacıyeva*
AKK

Üye : *Doç. Dr. Mustafa Özbakır*
USA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait
olduğunu onaylarım. 01.11.1996

Prof. Dr. Dursun *AKSULUT*
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

I Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
GENEL OLARAK NAĞİL (MASAL)	1
A - KAVRAM ÖZELLİKLERİ	1
1. Tarif	1
a) Lügat ve ansiklopedilerdeki tarifler	1
b) Azerbaycanlı araştırmacıların tarifleri	2
B - NAĞİLLARIN DİĞER BAZI ÖZELLİKLERİ	6
1. Nağilin Diğer Türlerle İlgisi	6
a) Nağilin rivayet ile ilgisi	6
b) Nağilin karavelli ile ilgisi	7
c) Nağilin esatir-efsane-mitoloji ile ilgisi	8
d) Nağilin letife (fıkra) ile ilgisi	9
e) Nağilin destan ve halk hikâyesiyle ilgisi	9
2. Nağilci	10

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Masallar Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar

A - Dünyada Yapılan Tasnif Çalışmaları	12
B - Türkiye'de Yapılan Tasnif ve Tahlil Çalışmaları	14
1. Türkiye'de yapılan tasnif çalışmaları	14
2. Türkiye'de yapılan tahlil çalışmaları	16
C - Azerbaycan'da Masallar Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
1. Derleme, yayınlama ve inceleme faaliyetleri	20
2. Masallar üzerine hazırlanmış tezler	29
3. Kaynak nazariyeleri	33
4. Tasnif çalışmaları	41
5. Tahlil metodları	48

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

Azerbaycan Nağillerinin Tasnif, Tahlil ve Mukayesesi

I - TASNİF	51
II - TAHLİL VE MOTİF MUKAYESESİ	53
A - Azerbaycan ve Türkiye'den Derlenmiş Masalların Mukayese Tablosu	53
B - Mukayesede Esas Alınan Türkiye'den Derlenmiş Masalların Adları ve Kitap Sıra-Sayfa Numaraları ..	58
C - Tahlil ve Motif Mukayesesi	61
S O N U Ç	162
D İ Z İ N	171
B İ B L İ Y O G R A F Y A	178

Ö N S Ö Z

Kardeş Türk edebiyatları arasındaki bağlar 20. yüzyılın başlarında zorla koparılmaya çalışılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği ve onun eksenindeki birçok ülkede Türkiye ve Türk edebiyatından bahsetmek korkulacak bir hadise olmuştur. 1980'lerden sonra bu tür baskı ve zorlamaların hafiflemesi, hatta zamanla ortadan kalkması, her alanda olduğu gibi Türk edebiyatlarında da yeni değerlendirme ve tanıtımlara kapı açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile folklorumuzun tabii ilgi hudutları içinde olan büyük bir coğrafya -Kafkaslar, Orta ve hatta Kuzey Asya- karşımıza çıktı. Önceleri bin bir engelle ulaşılabilen bu saha, ilgi duyanlar için artık çok yakın ve münasebetler çok yönlü olarak gelişiyor.

Masallar millet hayatında önemli bir mevkiye sahiptir. Bu itibarla sadece kardeş Türk edebiyatı mahsullerinden biri olması açısından değil, Türkiye'ye en yakın coğrafyada bulunması, Oğuz dairesine mensup oluşu açılarından da Azerbaycan nağıllarını (masallarını) çok yönlü ele almakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

Azerbaycan halkbiliminin bir türü olan "nağıl"ın, kavram olarak çeşitli bakımlardan aydınlatılması gerekmektedir. Tarihi, farklı anlamda kullanılması; yakın türlerle benzerlik ve farklılıkları; kaynakları; derleme, araştırma, inceleme ve değerlendirme çalışmaları bu hususlar cümlesindedir.

IV

Azerbaycan masalları, Azerbaycan halkının geçmişten günümüze sosyal hayatını -denilebilir ki- bütün yönleriyle aksettirmektedir.

Bugün bile Azerbaycan'da yeni derlenmiş masalları ihtiva eden masal kitapları neşredilmektedir. Bu bakımdan Azerbaycan toprağı çok verimli bir coğrafyadır. Ancak,artık derleme faaliyetlerinden çok araştırma-inceleme faaliyetlerine ihtiyac duyulduğu bir gerçektir. Masallar hazinesinin farklı açılardan değişik metodlarla ele alınıp sonuçlar çıkarılması faydalı olacaktır.

Azerbaycan'da bu tür çalışmaların varlığından ilerki sayfalarımızda bahsedildi. Ancak biz istedik ki, Azerbaycan'da derlenen masalları, Türkiye'den derlenenlerle karşılaştıralım. Çünkü şimdiye kadar böyle bir çalışmayı, yukarıda saydığımız sebepler yüzünden gerçekleştirmek oldukça zordu. Bundan sonra mukayeseli çalışmaların ağırlık kazanacağı kanaatindeyiz. Türk Dünyası masallarının ve halk edebiyatının tip ve motif katalogları gün geçirilmeden hazırlanmalıdır.

Bu çalışmamızda 70 Azerbaycan masalını, 162 masalın yer aldığı 5 ciltlik "Azerbaycan Nağılları" adlı eserden seçtik. Bu masalların tesbitinde herhangi bir kıstas gözetilmemiştir. Masal sayısının artması, bir tezin hacmini aşacağı için daha fazlasını bu çalışmaya dahil etmemiz mümkün değildi ve diğer masalların karşılaştırılması sonucu değiştirmiyordu. Hâlâ derleme masalların kitaplar halinde yayınlandığı bir coğrafyanın diğer masalları başka araştırmacıların ilgisi beklemektedir. Neden 70 masal diye sorulacak olursa bunu biraz da Türkiye'de

yapılan çalışmalarda 70 rakamının gelenek haline gelmesi şeklinde cevaplamak mümkündür.

Çalışmamızın mukayesede esas alınan varyantları için de sunu söyleyebiliriz: Türkiye'de yapılan bütün masal çalışmalarını mukayeseye dahil etme imkânı olmadığı için, Azerbaycan'a en yakın coğrafyamızdan -doğudan, Erzurum masallarından- başlayarak batıya -Denizli masallarına- doğru sıraladık. Bir de masal derleme ve incelemelerine büyük emeği geçmiş P. N. Boratav'ın iki önemli masal kitabını bu çalışmada karşılaştırmaya dahil ettik.

Türkiye'de masal derleme ve inceleme faaliyetlerinin tarihçesi -Batı'ya nazaran- yenidir. Bu hususlar daha önceki çalışmalarda ayrıntılarıyla dile getirildiği için tekrara düşmek bakımından kısaca bahsetmeyi uygun bulduk. Son yıllarda yapılan akademik çalışmaları kısaca tanıtmayı da faydalı gördük. Masallar üzerine yapılan çalışmalar için adı geçen bu eserlere müracaat edilebilir.

Çalışmamız, önsöz ve girişten sonra iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde nağılın (masalın) kavram özellikleri ve diğer türlerle ilgisi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Azerbaycan'da masallar hakkında yapılan çalışmalarla ilgili bilgiler verdik. İkinci bölümde 70 Azerbaycan masalı altı madde çerçevesinde incelendi. Bunlar masalın adı, EB ve AaTh kataloglarındaki tip numaraları, tem'i, motifler halinde özeti, varyantları ve mukayesesi maddeleridir. Bu 70 masalı TTV'ye göre sıraladık. AaTh'deki tip numara-

VI

larını da belirttik. Yeni tiplerin karşısı boş bırakıldı. Daha sonra adı geçen eserlerden olay örgüsü itibariyle benzer olanlar tesbit ve motifler esas alınarak mukayese edildi.

İncelediğimiz 70 masal metnini ileriki bir tarihte okuyucuların istifade edebileceği şekilde yayınlamayı düşündüğümüz için bu çalışmaya dahil etmedik.

Azerbaycan'daki kaynaklara ulaşmamda sayın Prof. Dr. Maarife Hacıyeva'nın büyük yardımlarını gördüm. Kendilerine minnettarım. Şahsi kütüphanesinden ve değerli fikirlerinden istifade ettiğim muhterem hocam Prof. Dr. Celal Tarakçı'ya da şükran borçluyum. Ayrıca, çalışmanın mümkün olduğu kadar az hata ile yazılıp sonuçlanması için gayret sarfeden, benden her hususta emek ve katkılarını esirgemeyen değerli hocam sayın Doç. Dr. Mustafa Özbalcı'ya da teşekkür borçluyum.

Nihayet bu konunun seçilmesinde ve arzu edilen şekilde bitirilip ortaya çıkmasında en büyük payın sahibi olan, çalışmamın bütün safhalarında kıymetli mesaisini ayırarak titiz ve dikkatli uyarıları ile bana yol gösteren, karşılaştığım zorlukları yenmemde yardımcı olan tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Umay Günay'a minnet ve şükranlarımı sunarım.

K I S A L T M A L A R

- AaTh : Antti Aarne-Stith Thompson'ın kısa yazılışı ("The Types of the Folktale" adlı eser).
- a.g.e. : Adı geçen eser
- ADU : Azerbaycan Dövlət Universiteti
- API : Azerbaycan Pedagoji Institutu
- AGUG : Az Gittik Uz Gittik
- bkz. : Bakınız
- C. : Cilt
- Cev. : Çeviren
- EA : Elmler Akademiyası (Azerbaycan)
- EB : Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav'ın kısa yazılışı ("Typen Turkischer Volksmärchen" adlı eser)
- ELM : Elazığ Masalları (İnceleme)
- EMM : Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar
- GM : Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil
- HBH : Halk Bilgisi Haberleri
- MG : Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı
- S. : Sayı
- s. : Sayfa
- TPM : Taşeli Platosu Masalları
- vb. : ve benzeri, ve başkası/başkaları
- vd. : ve diğerleri
- vs. : ve saire
- ZZİ : Zaman Zaman içinde

G İ R İ Ş

GENEL OLARAK NAĞIL

A - KAVRAM ÖZELLİKLERİ

1. Tarif

a) Lügat ve ansiklopedilerdeki tarifler

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati'ndeki "nağıl" maddesinde su bilgiler verilmektedir: "(Ar. nakl) Genellikle efsanevi, fantastik güçlerin iştirakiyle cereyan eden uydurma hadiseler ve şahıslar hakkında hikaye, rivayet (şifahi halk yaratıcılığının bir nevi)".

Bununla teşkil edilen kelime grupları da aynı sözlükte şöyledir: "nağıl kimi: aslında olmayan, uydurma, hayali bir şey hakkında". "nağılbaz: masal anlatmayı yahut masal dinlemeyi çok seven insan". "nağılbaşı: Dinleyicilerin ilgisini çekmek, güldürmek için masalların başında söylenen mukaddime, giriş. Meselâ. Hamam hamam içinde; Kalbur saman içinde; Deve tellaklık eyler; Köhne hamam içinde vs." "nağılçı: 1. Çok masal bilen ve onları maharetle anlatmayı beceren insan. 2. Çok konuşan, çerenci, boşboğaz, neggal, lağlağı; uydurmacı."¹

Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası'nın "nağıl" maddesinde su bilgiler yer alır: "Şifahi halk edebiyatının esas türlerinden biri. Genellikle nesir; nadiren şiir şeklinde anlatılır. Bu tür, henüz sınıflı toplum teşekkül etmezden önce ortaya çık-

---

1. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati, C.III, Bakü 1983, s. 382.

mıdır. Hayvanlardan bahseden ilk örnekleri "totemizm"le ilgilidir. "Animizm"le ilgili olan sihirli masallarda esatirî suretler (dev, ejderha vs.) mühim yer tutar. Zaman geçtikçe masallar mitolojik karakterini yitirmiş, daha çok reel ve sosyal karakter kazanmışlardır. Masallarda halkın dünya görüşü, hayat ve geçimi, arzu ve idealleri, zulüm ve esarete karşı mücadelesi, kendisine, geleceğine inancı, iyimserliği aksettirilir. Hayrın ser, ışığın karanlık, iyiliğin kötülük, adaletin haksızlık üzerine galib geleceğine olan inanç, masalların asıl fikrî-felsefi gayesidir.²

b) Azerbaycanlı araştırmacıların tarifleri

"Masal, halk edebiyatının mühim bir kısmını teşkil eden hikayelerdir ki, çoğu zaman zahiren hayalî görüldüğü halde, derin bir felsefeye dayanır. Şifahi edebiyatın türleri gibi masal da nesilden nesle geçmekte ve müellifinin kim olduğu bilinmemektedir."³

"Bütün epik türler içinde masallar özellikleri itibariyle diğerlerinden ayrılırlar ve bütün dünya milletleri içerisinde yaygındır."⁴

"V.G. Belinski; sihir, cadu, efsun, tılsım, dev, ejderha, fantastiklik vs'yi masalların asıl alametlerinden saymıştır. Y.V.Çemenzeminli'ye göre masalların asıl yönü, hakkın haksızlığa galip gelmesidir. F.Köçerli. bütün nağılların sonunda masalçı güleç yüzü ile dinleyicilere döner ve der: "Onlar yediler içtiler, yere geçtiler, siz de yeyin, için devre geçin"

2. Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, C.VII,Bakü 1983,s.145.

3. Yusuf Vezir Çemenzeminli, **Eserleri**, III.Cild, Bakü 1977, s.45.

4. Paşa Efendiyev, **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı**, Maarif Neşriyyatı, Bakü 1981, s.112.

sözleri iyimserliği telkin eder, demektedir."⁵

"Masallarımızın ekseriyetini sihirli masallar teşkil etmektedir. Kökü eski devirlerle alâkadar olan bu masallar olay örgüsü, kompozisyonu, gergin konflikt (çatışması) ve bedii değeri itibariyle de diğer masallardan ayrılırlar. Sihirli masallarda şimdiye kadar araştırılmamış ilgi çekici meseleler, adlar, hadiseler mevcuttur. Sihirli masallarda sihirli güçler, eşyalar olaya iştirak eder. Şer güçlerle çarpışan kahraman, mutlaka sihirli hadise ve sihirli vaziyetle yüz yüze gelir. Bu masallarda her şeyden evvel insan zekası, insan aklı korkunc sihirli güçlerle mücadele ettirilir. Bunlar ne kadar dehşet verici, fiziki açıdan güçlü olursa olsun insan aklı üstün gelir. Şer güçleri mağlub eder."⁶

"Eşya ve tabiat hadiselerinin canlandırılması; insanlara mahsus özellik ve niteliklerin eşya ve hayvanlar üzerine yüklenmesi; toplumda, tabiatte çok olağan kabul edilen olayların fantastik şekle getirilmesi; olağanüstü hadiselerle karıştırılması; geleceğe iyimser yaklaşım, inanç, hoşgiden haleti ruhiye; epik tabloların, maceraların ve karmaşık hadiselerin bolluğu vs. masallara has olan özelliklerdir."⁷

Cansız cisimlerden obraz (canlı imiş) gibi yararlanma; insanlara mahsus niteliklerin eşya, ot, hayvanlar, tabii güçler üzerine yüklenilmesi; olağan hadiselerin fantastik, olağanüstü hadiselerle karıştırılması; epik tabloların, ilgi çekici maceraların, karmaşık konu, olay örgüsü ve kompozisyonların bolluğu, bizim nağılların da karakteristik özelliklerinden-

---

5. a.g.e., s.112.

6. Vagif Veliyev, a.g.e., s.277.

7. a.g.e., s.112.

dir."⁸

"Lakin bu hiç de o demek değildir ki, şifahi edebiyatın en eski türlerinden biri olan masalların esatirle hiç bir alakası olmamıştır." ⁹

"Masallardaki her söz, her epizot hakikatle efsanenin, teffekkürle tahayyülün, sevinçle kederin, gülünç olanla facianın birbirine karıştığı hikmet halitası; ışığın karanlık, adaletin haksızlık, hayatın ölüm, Hürmüzd'ün Ehrimen üzerinde galebe tantanasıdır."¹⁰

Buraya Türkiye'deki bazı araştırmacıların tariflerini dahil etmek her iki alanı mukayese etmek bakımından faydalı olacaktır.

Mehmet Halit Bayrı masalı, "Halk bilgisi kadrosu içinde "masal" mefhumundan anlaşılan mânâ, bilinmeyen bir zamanda, yine bilinmeyen bir yerde veya sahada bilinmeyen şahıslara ait faaliyetlerin hikâyesidir" diye tarif etmektedir. ¹¹

Pertev Naili Boratav, masalı şöyle tarif etmektedir: "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamiyle hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı." ¹²

Bayrı ve Boratav'ın yukarıdaki tariflerinin eksik ve yanlış taraflarını dile getiren Saim Sakaoğlu ise masalı şöyle tarif etmektedir: "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve ta-

-
8. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Edebiyyatı Incileri* (12 Cilt) I.C. (Nağıllar) s.6.
  9. M.Hüseyin Tehmasip, *Azerbaycan Nağılları*, C.I, Bakü 1960, s.10.
  10. Paşa Efendiyev, *a.g.e*, s.5.
  11. Mehmet Halit Bayrı, "Halk Masalları Hakkında", *HBH*, C.5 (No:60), 1936, s.185.
  12. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969, s.80.

biatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür." ¹³

Umay Günay ise; "Masallar en yaygın kabule göre masal mantığı denilen belli bir düzen içinde anlatılan hayat hikâyeleridir. Bu hayat hikâyeleri, umumiyetle yaşadığımız dünyadan farklı bir dünyayı dile getirir ve imkânsızı gerçekleştirerek, kahramanları neticede mutlu kılar, dinleyenlere ümit verir" şeklinde tarif etmektedir. ¹⁴

Yukarıdaki alıntılar, "masal"ın; mitolojik, fantastik kahramanlarla birlikte gerçekçi şahısların da iştirak ettiği, olağan ve olağanüstü olayların cereyan ettiği, olayın cereyan ettiği mekanların çoğu zaman hayalî, bazen somut olduğu, anlatanları malum olmayan, nesillerden nesillere geçerek günümüze ulaşan, çoğu "adaletin haksızlığa üstün gelmesi" ve "kötülerin cezasını bulması" temini işleyen, iyimser sonla biten sözlü bir anlatı türü olduğunu bize göstermektedir.

Azerbaycan sahasına ait alıntılar bir hususu daha açığa çıkarmaktadır ki, "nağıl" kelimesi diğer anlatı türlerinden birçoğunun yerine de kullanılmaktadır.

-
13. Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s.5.
  14. Umay Günay, "Elazığ Masallarının Muhtevası", Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri (24-27 Ekim 1985), Elazığ 1992, s.109.

B - NAĞILLARIN DİĞER BAZI ÖZELLİKLERİ

1. Nağılın Diğer Türlerle İlgisi

Son zamanlara kadar Azerbaycan halkbiliminde birçok anlatı türüne "nağıl" denilmiştir. Hatta günümüzde de halk hikâyesi, fıkra yerine "nağıl" kelimesi kullanılmaktadır.¹ Ancak Azerbaycan folklorunu araştırıp inceleyenler bu türler arasındaki karakteristik vasıfları belirgin hale getirmeye çalışmışlardır.

"Folklorumuzun epik nevine dahil olanlar içerisinde masalların özel bir yeri vardır. Masallar da şifahi halk edebiyatının en eski türleri arasındadır. Rivayet, karavelli, le-tife (fıkra), bazı muhabbet destanları (halk hikâyeleri), efsane ve esatir de çoğu zaman masal grubuna dahil edilmiştir. Bu türlerin benzer, yakın alametlerinin çok olduğu bir gerçektir. Ancak bunları hiç bir zaman aynileştirmek ve karıştırmak doğru olmaz. Aksine, bu örnekleri birbirinden ayıran yönleri bulup ortaya çıkarmak ve böylelikle de her birinin kendine ait özelliklerini belirgin hale getirmek lâzımdır."²

a) Nağılın rivayetle ilgisi

"Uzun müddet epik türün masal grubuna dahil edilen anlatılardan biri de rivayetlerdir. Rivayetler hacimce küçük, toplu ve kısa olur. Bazı tarihi hadiselerle dayanır. Gerçi halkbilimciliğimizde rivayet, henüz müstakil bir tür olarak araştırılmamış, muhteva ve şekil özellikleri gereğince ortaya konulmamıştır. Rivayet, herhangi bir tarihi hadise, maddi âbide, ta-

1. Vagif Veliyev, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, ADU Neşriyyatı, Bakü 1970, s. 268.
2. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, Maarif Nesriyyatı, Bakü 1981, s.111.

rihi şahsiyet veya kahraman hakkında ortaya çıkar. Rivâyet he-
nüz efsaneye dönüşmemiş olaylar ve durumlardır. Rivayette olay-
ların anlatımı belli bir üslup özelliği arzetmez, fantezi ge-
niş yer tutar, olay örgüsü karmaşık değildir. Birçok rivayetin
muhtevasını; ibret verici, ahlaki fikirler, beşerî idealler
teşkil eder."³

b) Nağılın karavelli ile ilgisi

"Karavelli, epik türün hiciv ve mizah ağırlıklı anlatıla-
rından biridir. Karavellide masallara mahsus fantazi, sihir,
uydurmalar olmaz. Olay ve durumlar; komik, güldürücü, alaycı,
hicvedici tarzda anlatılır. Fıkra ile masal arası bir türdür.
Bazı karavelliler satirik masalları hatırlatır. Ancak karavel-
li gerçek hadiselerden hareketle meydana getirilir. Hacim iti-
barıyla fıkradan büyük olur. Karavellilerde, olay örgüsü ta-
mamlanmış belirli hadiseler aksettirilir. Bazı küçük piyesler,
karavelliler esas alınmak suretiyle sahnelenir ki, bunlar halk
içerisinde "Karavelli tamaşaları" adıyla meşhurdur."⁴

"Masallar; genellikle, masalcıların karavelli adını ver-
dikleri, olay örgüsü ile alakadar olmayan girişle başlar. Kara-
velliler güldürücü yalandan, hicivden ibaret olur. Çoğu zaman
masalcı sözünün başında: "Nağıl-mağıl bilmerem, bilsem de söy-
lemerem, sahdan gelmiş nökerem, dinme gabırgalarını sökerem"
diye dinleyicileri masalın genel muhtevasını kavramak üzere
hazırlar. Asıl masal ise: "Biri varmış, biri yokmuş" cümlesi
ile başlar ve gökden üç elma düştü: biri benim, biri özümün,
biri de nağıl deyenin" sözleri ile biter."⁵

3. Paşa Efendiyev, a.g.e., s.111.

4. Paşa Efendiyev, a.g.e., s.111.

5. Hemid Araslı, H. Eyvazov, Edebiyyat, Bakü 1979, s.20.

Yukarıdaki ilk paragraftan karavellilerde mizahî yönün ağır bastığı, gerçek hadiselerle dayandırıldığı, fıkra ile masal arasında bir hacime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, birçok karavelli, Azerbaycan'da masalların klasik üçlü tasnifindeki maişet masallarına (gerçekçi masallara) benzemektedir. Masalın bir çok unsuru (başlangıç, geçiş, sonuç formelleri, olayın anlatımı) birbirini hatırlatmaktadır. İkinci paragrafta ise karavelli, sadece masala başlarken söylenen tekerleme anlamındadır.

Halk hikâyeleri (dastanlar) arasına sıkıştırılan kısa hikâyelere de "karavelli" adı verildiği malumdur.

c) Nağılın esatir-efsane-mitoloji ile ilgisi

Masalın, karıştırıldığı veya yerine kullanıldığı diğer bir tür de mitoloji (efsane, esatir)dir. Özellikle olağanüstü masalların, mitolojik motifleri bünyesinde barındırdığı araştırmacıların ortak kanaatidir.

"Maksim Gorki bu tür masallar (olağanüstü masallar) hakkında şunları yazmaktadır: Eski efsanelerin, esatirlerin manası; kadim insanların işlerini hafifletirmede; mahsullerini artırmada; düşmanları etkisiz hale getirmek için silahlanmanın yanı sıra söz gücüyle, efsun, büyü usulüyle; başlarına gelecek bela ve musibetlere tesir etmeye çalışmalarıdır."⁶

"Esatir, efsane, rivayet; şekil ve tür itibarıyla birbirine yakındır ve tarihî gelişim sürecinde biri diğerine dönüşebilir. Folklorumuzda efsane henüz müstakil tür olarak etraflıca araştırılmamıştır. Ancak efsanenin kendine mahsus bazı ö-

---

6. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Edebiyatı Incileri* (12 Cilt) I.C. (Nağıllar), Bakü 1985, s.7.

zellikleri belirgin hale gelmiştir. Bilindiği gibi, başka türlerle birlikte efsaneler de uzun müddet masalların bir çeşidi kabul edilmiştir."⁷

"Kitabın sonunda verilen kısa kayıtlardan da görüldüğü gibi özellikle sihirli masallarımızda esatirle ilgili izler çoktur. Ancak şimdi bize "akla sığmaz" gibi görünen her suretin, her motif ve ayrıntısının esatir izi olduğunu düşünmek de doğru değildir. Bazen masallarımızda çok eski zamanların âdet ve ananeleri hatta kanun ve kuralları da kalıntı şeklinde yaşamaktadır."⁸

d) Nağılın Letife (Fıkra) ile ilgisi

"Letifeleri (fıkraları) de çoğu zaman masalların bir çeşidi olarak tanıtırlar. Ancak letife, masala benzemekle birlikte kendine mahsus özellikleriyle ayrılır. Fıkra kısa, sade, veciz ve güldürücü bir türdür. Masal bilmek, akılda tutmak, anlatmak özel bir maharet ister. Bundan dolayı da özel masalcılar vardır. Ama letifeler böyle değildir, onları herkes bilir, akılda tutar ve anlatır."⁹

Bu cümlelerden anlaşıldığına göre fıkralar özlü, kısa, veciz ve mizah ağırlıklıdır. İki tür arasında hacim ve anlatıcı bakımından fark vardır.

e) Nağılın destan ve halk hikayesi ile ilgisi

Bilindiği üzere Türkiye'de destanlar ve halk hikâyeleri, müstakil konular olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan edebiyatbiliminde ise destan ve halk hikayesi birlikte mütalaa e-

7. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, s.129.

8. M. Hüseyin Tehmasip, *Azerbaycan Nağılları*, C.I, Bakü 1960, s.13.

9. Paşa Efendiyev, *a.g.e.*, s.138.

dilmekte ve ikisinin yerine sadece "dastan" kelimesi kullanılmaktadır.

"Dastan" sözü edebiyat tarihimizde hadise, durum, tasvir, ta'rif, tercüme-i hal, hatta tarih vs. gibi bir çok manada kullanılmıştır. Meselâ, malumdur ki, "Kitab-ı Dede Korkut"ta buna, "boy" adı verilir. Daha sonra bunlara "hikayet", "kıssa", "nağıl" ve başka adlar da verilmiştir.¹⁰

Masal ve halk hikayesinde kahramana olağanüstü güçteki yardımcılarının yardımı, konu benzerliği, bazı formel ifadeler gibi ortak yönler, bu iki türün Azerbaycan'da "nağıl" adıyla anılmasına sebep olmuştur. Günümüzde "nağıl" ve "dastan" iki farklı tür olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

2. Nağılçı

Azerbaycan'da masal anlatanlara "neggal" veya "nağılçı" denilmektedir. Masal bilmek, hafızada saklamak bir maharet istediği için bu beceriyi gösteren özel masalcılar vardır.

"Söz yok ki, masalı anlatanların becerisinden çok şey asılıdır."¹¹

"Azerbaycan'da masalları düzen, yaddasında koruyup saklayan ve çok cazibeli bir dille anlatan hususi sanatkârlar olmuştur ki, onlara "neggal" denilmiştir."¹²

Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası'nda masal anlatanlar için aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

"nağılçı: 1. Çok nağıl bilen ve onları maharetle anlatmayı beceren adam. (...) 2. Çok konuşan, cerençi, boşboğaz, neg-

10. a.g.e., s.222.

11. Vagif Veliyev, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Bakü 1970, s.289.

12. Paşa Efendiyev, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Bakü 1981, s.127.

gal, lağlağı; uydurmacı."¹³

Masal türünün önemine ilk temas eden Y.V.Çemezeminli, masal anlatmada kadınların -özellikle halkla iç içe olan kadınların- ön planda olduğu kanaatindedir. Bu hususta Ziya Gökalp' in aynı mealdeki sözleri yine aynı yıllarda sarfettiğini burada hatırlatmak yerinde olacaktır.¹⁴

"Coğunlukla masala ve bütün halk edebiyatına vâkıf olanlar kadınlardır. Onların da hepsi değil, yalnız halkın işine yarayan ve onunla daima temasta olanlar bilirler. Halka yakın olanlar messateler (gelin süsleyenler), ağı(t)çılar, yengelerdir."¹⁵

-
13. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, C.III, Bakü 1983, s.382.
  14. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, (Hazırlayan: Mehmet Kaplan) İstanbul 1990, s.100.
  15. Yusif Vezir Çemezeminli, Eserleri, C.III, Bakü 1977, s.49.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

MASALLAR ÜZERİNE YAPILAN İLMİ ÇALIŞMALAR

A - Dünyada Yapılan Tasnif Çalışmaları

Masalların tiplerini tesbit etmek üzere ilk çalışmayı 1910 yılında Antti Aarne yapmıştır.¹ Aarne, masalları üç grupta toplamıştır. Alt başlıklarını da vermek suretiyle 2000 masal tipini ihtiva edebilecek bir katalog hazırlamıştır. Kataloga, tesbit edilen 540 tip kaydedilmiş, yeni bulunacak tipler için de bazı numaralar boş bırakılmıştır.

Üç gruba dahil olan masallar ve alt bölümleri için ayrılan tip numaraları şöyledir:

1. HAYVAN MASALLARI (1-299)
2. ASIL HALK MASALLARI (300-1199)
  - A. Sihir Masalları (300-749)
  - B. Efsane Tarzındaki Masallar (750-849)
  - C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar (850-999)
  - D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)
3. FIKRALAR (1200-1999)

Aarne'den 20 yıl sonra Stith Thompson, bu katalogu geliştirerek "The Types of The Folktale" adıyla yeniden nesretmiştir.²

Thompson, katalogdaki tip sayısını 2500'e çıkararak, boşlukları çeşitli ülkelerin masalları ile takviye etmiş, yeni bir tasnifle masalları beş gruba ayırmıştır:

1. HAYVAN MASALLARI (1-299)
2. ASIL HALK MASALLARI (300-1199)
  - A. Sihir Masalları (300-749)

1. Aarne, Antti, *Verzeichnis der Märchen Typen mit Hilfe von Fachgenossen, Ausgearbeitet*, Helsinki 1910.
2. Thompson, Stith, *The Types of the Folktale*, (Antti Aarne'nin "Verzeichnis der Märchen Typen" isimli eserinin tercümesi ve genişletilmiş şekli), FF Communications No: 74, Helsinki 1928.

B. Dini Masallar (750-849)

- C. Romantik Masallar (850-999)
- D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)
- 3. ŞAKALAR VE ANEKDOTLAR (1200-1999)
- 4. FORMÜLLE BAŞLAYAN MASALLAR (2000-2399)
- 5. SINIFLAMAYA GİRMEYEN MASALLAR

Thompson'ın kataloğunun bizim için en önemli tarafı TTV'nin³ kaynak olarak kullanılmasıdır. Bu durum, Türk masal tiplerinin tesbit ve mukayesesinde önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Ancak TTV'de, yukarıdaki üçüncü maddenin yer almaması bir noksanlık olarak görülmektedir.

Tasnif çalışmalarından biri de Gedeon Huet'e aittir. 1923 yılında yayınlanan "Les Contes Populaires" adlı eserinde Huet, masalları dört ana gruba ayırmaktadır:

- 1. Hârikulade hikâyeler
- 2. Realist hikâyeler
- 3. Tuhaf hikâyeler
- 4. Kahramanları hayvan olan hikâyeler⁴

"The Psychology of Peoples" adlı eserinde Wundt, su tasnifi teklif eder:

- 1. Mitolojik fabl masallar
- 2. Saf peri masalları
- 3. Biyolojik masal ve fabllar
- 4. Saf hayvan masalları
- 5. Şecereli masallar
- 6. Şakalı masallar ve fabllar
- 7. Ahlâkî fabllar⁵

Ralph Steele Boggs, "Standard Dictionary"de, folklor ve halk edebiyatının konularını A'dan Z'ye doğru sınıflandırarak, her konuyu bir harfle göstermiş, sonra da bu konuları kendi arasında tasnif ederek, tip kataloğunu hazırlamıştır:

- 3. Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Viesbaden 1953.
- 4. Saim Sakaoglu, *Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil)*, Ankara 1973, s.72.
- 5. Umay Günay, *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1975, s.20.

A. Genel konular

- B. Halk nesri
- C. Ağıt, türkü, dans, oyun, müzik, şiir
- D. Drama
- F. Festival geleneği
- G. Coğrafya
- L. Dil
- M. Mimâri ve sanatkârlık
- N. Yeme ve içme
- P. İnanç
- S. Dil, konuşma
- V. Atasözü
- W. Bilmece

"B" harfiyle gösterilen "Halk nesri" de kendi arasında
 B 200 Mitoloji
 B 400 Efsane
 B 600 Masal

şeklinde alt gruplara ayrılmıştır.⁶

B - Türkiye'de Yapılan Tasnif ve Tahlil Çalışmaları

1. Türkiye'de yapılan tasnif çalışmaları

Türk masallarının tasnifi konusunda ilk kapsamlı çalışmanın Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav tarafından birlikte gerçekleştirildiğini görüyoruz.⁷ Eberhard-Boratav, 2500 Türk masalı üzerinde yaptıkları incelemeler sonucunda 378 masal tipi tesbit etmiş ve bunları 23 başlık altında sınıflandırmışlardır. Eserde, bu tiplere dahil olan masalların motif sıraları da verilmiştir. Motif sırasının verilmesi yoluyla incelenecek masalların, bu motiflere bakarak tiplerinin tesbiti kolaylaştırılmıştır.

Bu önemli çalışmadaki 23 başlık ve tip numaraları şu şekilde sıralanmaktadır:

- A. Hayvan masalları: 1-22
- B. Hayvan ve insan: 23-33
- C. Hayvan veya ruh bir insana yardım eder: 34-82

-
- 6. Ema Şimşek, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Elazığ 1990, s.95-96.
  - 7. Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav. *Typen Türkischer Volksmärchen*, Viesbaden 1953.

- D. Tabiatüstü bir rup veya hayvanla evlenme: 83-109
 E. İyi ruh ve evliyalarla yaşama: 110-122
 F. Kaderin hakimiyeti: 123-142
 G. Rüya: 143-145
 H. Kötü ruhla yaşama: 146-168
 I. Sihirbazlar: 169-184
 J. Bir kız sevgili bulur: 185-196
 K. Bir erkek sevgili bulur: 197-222
 L. Fakir kız zenginle evlenir: 223-238
 M. Kıskançlık ve iftira: 239-255
 N. Hor görülen koca kahramanlar: 256-258
 O. Zina ve bastan çıkarma: 259-280
 P. Acayip icraat ve olaylar: 281-289
 Q. Acayip davalar: 289-301
 R. Realist masallar: 302-310
 S. Acayip tesadüfler: 311-316
 T. Komik hikâyeler: 317-322
 U. Aptal ve tembel erkek ve kadınlar: 323-338
 V. Hırsız ve dedektif: 339-349
 W. Akıllı hilekâr veya cimri erkek ve kadınlar: 350-378⁸

Türk masalları üzerine yapılan bir diğer önemli çalışma, Warren S. Walker ile Ahmet E. Uysal'a aittir. "Tales Alive in Turkey"⁹ adlı eserdeki tasnif şöyledir:

1. Tabiatüstü masallar (11 metin)
2. Şaşırtıcı ve hünerli istidlalli masallar (6 metin)
3. Mizâhî masallar (13+1) metin)
4. Ahlâkî masallar (6 metin)
5. Köroğlu (2 metin)
6. Dini küçük düşürücü masallar (3 metin)
7. Fıkralar (25 metin)¹⁰

Bu eserde ayrıca, incelenen 64 masalın AaTh ve EB'deki tip numaraları ile motifleri verilmiştir. Köroğlu hikâyelerine ve fıkralara yer vermesi bu eserin önemli bir farklılığıdır.

Masallarını mukayesemize dahil ettiğimiz "Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı" adlı doktora çalışmasında, masallara geniş yer verilir ve değişik açılardan incelenir. Mehmet Tuğrul bu çalışmasında masalları, konularına ve genel niteliklerine göre olmak üzere iki şekilde tasnif eder:

-
8. Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.74-75.
  9. Warren S. Walker-Ahmet E. Uysal, *Tales Alive in Turkey*, Cambridge, Massachusetts 1966.
  10. Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.75.

A. Konularına göre:

1. Kahramanı hayvan olan masallar (13 metin)
2. Kahramanı insan olan masallar (58 metin)
3. Kahramanı insan ve hayvan olan masallar (11 metin)
4. Kahramanı insan ve vahşi hayvan olan masallar (3 metin)
5. Kahramanı insan ve olağanüstü mahluk olan masallar (19 metin)
6. Kahramanı sembol olan masallar (1 metin)

B. Genel niteliklerine göre:

1. Realist masallar (67 metin)
2. Olağanüstü masallar (38 metin)¹¹

15. yüzyılda yaşayan Lamiî Çelebi'nin başlatıp oğlu Abdullah Çelebi'nin tamamladığı tasnif, ilk tasnif denemesi olma özelliğini taşır. "Mecmu'ü'l-Letâif" adlı eserde hikâyeler şöyle tasnif edilmiştir:

1. Çocuklar üzerine hikâyeler
2. Deliler üzerine hikâyeler
3. Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler
4. Karı-koca üzerine hikâyeler
5. Hayvan masalları
6. Cansız şeyler üzerine hikâyeler¹²

Naki Tezel de masalları iki gruba ayırır:

1. Hayâlî masallar
2. Realist masallar¹³

2. Türkiye'de yapılan tahlil çalışmaları

1970'li yıllardan günümüze kadar bölge masalları üzerine ve Türk masallarının başka milletlerin masallarıyla mukayese edildiği dokuz doktora çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmaların ortak özelliği belirli il veya bölgeden derlenen masalların, belli metodlar dahilinde tip ve motif ya-

-
11. Mehmet Tuğrul, Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı, İstanbul 1969, s.120.
  12. Pertev Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, Adam Yayınevi, Ankara 1969, s.406-407.
  13. Naki Tezel, "Türk Halk Masalları Üzerine Bir İnceleme", Hisar, 5 (24 "99") 1965, s.17.

pılarının incelenmesidir. İki doktora tezinde ise konu, yapı ve motifler esas alınarak mukayese yapıldığı dikkatimizi çekmektedir.

1) Gümüşhane Masalları

Saim Sakaoğlu'nun bu çalışması 1971 yılında tamamlanmıştır. Mehmet Tuğrul'un, masallar da incelenmiş olmakla birlikte daha çok bir köy monografisi özelliğini taşıyan "Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı" adlı doktora tezini saymazsak masallar üzerine yapılan geniş kapsamlı ilk doktora tezidir.

Sakaoğlu, Gümüşhane ve çevresinden derlediği 70 masalı Aarne-Thompson kataloğuna göre tasnif ederek oradaki tip numaraları ile birlikte Eberhard-Boratav kataloğundaki tip numaralarını da belirtmiş, motif sıralarını da verdikten sonra varyantları ile mukayesesini yapmıştır.

2) Erzurum Masalları

1971'de tamamlanan ikinci doktora tezi, Bilge Seyidoğlu tarafından hazırlanmıştır. "Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar" adlı bu çalışmada da AaTh tasnifi esas alınmıştır. Yalnız bu çalışmada hayvan masallarına yer verilmediği için incelediği masallar iki grupta toplanır:

1. Alelade halk masalları: 61 metin
2. Sakalar ve Anekdötler: 11 metin

Seyidoğlu, masalların motif sıralarını "Epizotlarına Göre Özetleri" başlığı ile kaydetmiştir. Masalların, "Motif-Index"e göre motif numaralarını vermiş fakat tip numaralarını belirtmemiştir.

3) Elazığ Masalları

Umay Günay tarafından hazırlanan bu çalışma 1973 yılında

tamamlanmıştır. Elazığ'dan derlenen 70 masal, Aarne-Thompson metoduna göre tasnif edilmiştir. AaTh ve EB'ye göre tip numaraları ve özeti verildikten sonra Propp metoduna göre incelenmiştir.

4) Kars ve Kuzey Britanya Masalları

1980 yılında tamamlanan bu doktora çalışmasında Ahmet Ali Arslan, 30 Kars masalını, Kuzey Britanya masalları ile formeller ve ortak motifler bakımından mukayese etmiştir.

5) Taşeli Platosu Masalları

Ali Berat Alptekin tarafından 1982 yılında tamamlanan bu doktora çalışmasında 70 bölge masalı incelenmiştir. Alptekin AaTh ve EB'ye göre tip numaraları ile birlikte masalların motif sıralarını "Masalın Özeti" başlığı altında kaydettikten sonra Motif-Index'le motif mukayesesi yaparak, motif numaralarını vermiştir. Bölge masallarında olup, Motif-Index'te olmayan motifleri de bulunmaları gereken yerlere koyan Alptekin, bu motiflerin başına "T" harfi eklemiştir.

6) Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri

Ziyat Abdülmecit Akkoyunlu tarafından 1982 yılında tamamlanan bu çalışmada, Türk masalları ile Binbir Gece Masalları karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada Birbir Gece Masallarının Türk halk masallarını etkilemediği gibi önemli bir sonuca varılmıştır.

7) Yukarı Çukurova Masalları

Esmâ Şimşek tarafından 1990 yılında tamamlanan "Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması" adlı bu çalış-

mada, bölgeden derlenen 70 masal, AaTh kataloğuna göre tasnif edilmiştir. ^{Silivri}AaTh ve EB'ye göre tip numaralarını ve tesbit ettiği motifleri Motif-Index'le mukayese ederek motif numaralarını vermiştir. Bölge masallarında olup da Motif-Index'te bulunmayan motiflerin başına "T" harfi getirmiştir.

8) Afyonkarahisar Masalları

Mehmet Özcelik'in 1993'te tamamladığı "Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma", bu sahadaki yeni çalışmalardan biridir. Afyon ve çevresinden derlenmiş 70 masal, AaTh kataloğuna göre tasnif edilmiş. AaTh ve EB'ye göre tip numaraları belirtilmiştir. Tesbit edilen motifler, Motif-Index'teki sıraya göre tasnif edilmiş ve motif numaraları verilmiştir. Motif-Index'te bulunmayan motifler uygun yerlere konularak başına "T" harfi eklenmiştir. Ayrıca Motif-Index'teki onlu tasniflerin başlıkları da tercüme edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

9) Gaziantep Masalları

Behiye Köksel'in 1995 yılında tamamladığı "Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezi bu sahadaki en yeni çalışmadır. Gaziantep masallarının tip tasnifi üzerinde durulan, tip ve motif yapısı incelenen bu çalışmada çoğu derleme 70 masal yer almaktadır.

Metin Ergun da, "Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinde, 70 Türkmen masalındaki motiflerin Motif-Index'teki numaralarını tesbit etmiştir. Bu tez, diğer Türk cumhuriyetlerinin masalları hakkında Türkiye'de yapılan ilk akademik çalışma özelliğini taşımaktadır.

C - Azerbaycan'da Masallar Uzerine Yapilan Calismalar

1. Derleme, yayinlama ve inceleme faaliyetleri

Azerbaycan masallarının muntazam ve ilmi sekilde toplanması, neşri, incelenmesi ve başka dillere tercüme faaliyeti çok geç başlamıştır. İlk masal, 1825'te "Polyarnaya Zivezda" (Kutup Yıldızı) dergisinde "Derevyannaya Kirasavitsa" (Köylü Güzeli) başlığıyla nesredilmiştir. Kim tarafından derlendiği bilinmeyen bu masalı Rusçaya İ. Senkovski tercüme etmiştir. Bundan sonra 1852'de "Ludyam Verit Nelziya" (İnsanlara Güvenmek Olmaz) başlıklı bir Azerbaycan masalı da "Kavkaz" gazetesinde yayınlanmıştır.

1853-1854'lerde "Zakavkazkiy Vestnik" (Kafkas Haberleri) adlı gazetede de "Mudraya Tsarevna", "Vistreça Kaziya Sı Uçenim vorom" (Akıllı Hırsızla Kadı'nın Görüşmesi), "İspoved Piligrimki" (Hacca Gidenlerin İbadeti), "Rasskaz Abdulla bin Abbasa" (Abdullah bin Abbas'ın Hikayesi) vb. başlıklı bir çok masal yayınlanmıştır. Ancak bu masallar tercüme edilirken kısaltılmış veya işlenip hikaye haline getirilmiştir.

Bir müddet sonra Tiflis'te "Kavkazskiy Uçebniy Okrug" (Kafkas Eğitim Bölgesi) neşriyatı tarafından "Sbornik Materialov Diliya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza" (SMOMPK) (Kafkasya ve Kafkas Boylarının Yaşadığı Yerlere Ait Materyaller Mecmuası) adlı dergi neşredilmeye başlar. 1881'den 1914'e kadar neşredilen bu derginin değişik sayılarında Azerbaycan masalları ve diğer türlerin, bazen Azerbaycan Türkçesiyle, bazen de Rusça yayınlandığı görülür.

Birçok aydın ve öğretmen SMOMPK dergisinin çeşitli sayıla-

rında yazılar yayınlamış, diğer taraftan da şifahi edebiyatın muhtelif türlerinden örnekler toplayıp kitapçıklar halinde bastırmışlardır. Bunlardan Resid Efendiyev'in "Uşag Bağçası" (1889) ve "Besiretü'l-Etfal" (1890), F. Köçerli'nin "Balalara Hediye" (1912), Y.V.Çemenzeminli'nin "Melikmemmed" (1912), H. Hesenzade'nin "Tülkünün Nağlılı" (1914), Gence öğretmenlerinden C.Cuvarlı ve Y.Efendiyev'in "Parahcan" (1915) adlı kitapçıklarını sayabiliriz.

Bu yıllarda Azerbaycan'da çıkan birçok gazete ve dergide de şifahi edebiyattan örnekler (Mesela, 1906-1907'de "Rehber", 1906-1908'de "Debistan", 1913-1914'de "Mektep" mecmuasında, 1908-1909'da "Kaspi" (Hazar) gazetesinde, çocuk masalları) yayınlanıyordu.

Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan masallarının ilk defa derlenip nesredilmesi XIX. asrın sonlarında başlamıştır. Bu faaliyette SMOMPK mecmuasının büyük katkısı olmuştur. Ancak bu mecmuanın da masalları tercüme konusunda eksiklikleri yok değildir. Mecmuanın 3. sayısındaki "Melik Memmed ve Melik Cümsüd", "Ebil Gasım ve Ebil Memmed", "Şah Rüstem", "Şah Gamber", "Şah İsmayıl" gibi masalların tercümesinde millî renk kaybolmuş, bazıları çok kısaltılmış, tercümesi zor olan epizot ve deyimlerin bir kısmı çıkartılmıştır.

Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra, şifahi halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi, yayınlanması ve incelenmesi ciddiyetle ele alınmaya başlar. Daha önceleri folklor materyalleri münferiden toplanırken sonraki tarihlerde ilmi müesseseler vasıtasıyla derlenmeye girilir. Azerbaycan'ın şehir ve köylerine derleme grupları gönderilir. "Azerbaycan'ı

Tedkik ve Tetebbö Cemiyeti" kurulur ve Azerbaycan folklorunu toplama görevini de bu cemiyet üstlenir. Çıkardığı mecmualarda Azerbaycan masalları, halk hikayeleri, âşık şiirleri vb. yayımlanır. Birçok araştırmacı bu dergilerde Azerbaycan folkloruna ait makaleler yayınlar. folklor malzemelerinin derlenip incelenmesine büyük katkı sağlarlar. Bu halkbilimcilerden birkaçı E.Sübhanverdihanov, Hümmet Elizade, Prof.Aleksandr Vasil-yeviç Bagri'dir.

Azerbaycan folklorunun toplanmasında Prof. A.V. Bagri'nin büyük emeği vardır. Bagri, 1924'de "Put Şkol", "Etnografiya" mecmualarında, 1926'da "Narodnaya Slovesnost Kavkaza" adlı bibliyoğrafik kitabında Kafkas halkları folkloru ile birlikte Azerbaycan şifahi halk edebiyatı hakkında da geniş bir kaynak-caya yer vermiştir. 1928'de ise "Literaturnıy Seminariy" mecmuasında Azerbaycan masallarının toplanması ve araştırılmasına dair makaleler neşretmiştir. Nihayet 1930'da "Azerbaycan ilmi Tedkikat Enstitüsü" tarafından Rusça "Folklor Azerbaycana i Prilegayuşih Stran" adlı üç ciltten oluşan taşbasma folklor serisi yayınlanmıştır ki, bu kitaplar da Prof. A.V.Bagri'nin redaktesi ile çıkmıştır. Bu mecmualarda Kafkas halklarının, bu cümleden olarak,Azerbaycan'ın masal ve efsaneleri yayınlanmıştır. Buradaki masallar, Rus tarihçisi L.G.Lopatinski'nin daha önce toplamış olduğu materyallere dayanılarak tertip edilmiştir. Rusça yayınlanan bu kitapların birinci cildinin tamamı, ikinci cildinin ise bir kısmı Azerbaycan masal ve efsanelerine hasredilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan önce ve sonra Azerbaycan aydınları folklor malzemelerinin derlenmesinde imkanları

nisbetinde önemli işler başarmışlardır.

Bunlardan, edebiyatbilimci F.Köçerli ve yazar Y.Vezir Cemenzeminli özellikle kayda değer şahsiyetlerdir.

Y.V. Cemenzeminli, 1912'de halk arasında yaygın olan "Melik Memmed" masalını nesretmiş, şifahi Azerbaycan edebiyatını toplamak için aydınları teşvik etmiştir. Cemenzeminli'nin Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü'nde birçok makalesi vardır. Bunlardan en ilgi çekicisi "Nağıllar Hakkında" başlıklı elyazmasıdır. Müellif bu makalede; "Bütün Azerbaycan nağılları içerisinde "Melik Memmed" tip sayıldığı için bunun tahlilinin hepsi için bir örnek teşkil edeceğini" belirtir. Avesta'dan etkilendiğini ileri sürdüğü Azerbaycan masallarında, iki zıt kuvvetin çarpıştığını ifade ederek; bir tarafta "Hürmüzd" ve onun halkettiği nur, ebedi hayat, hak ve adalet; öbür tarafta da "Eh-rimen" ve güruhu: karanlık dünyanın mahsulü devler, ejderhalar, buhl, hased, fena fikirler vardır. Bu iki gücün çarpışması, "Hürmüzd"ün galibiyetiyle neticelenir" der.¹

Halk edebiyatı ve özellikle masallar konusunda hizmeti geçen bir diğer araştırmacı yazar da Hümmet Elizade'dir.

H.Elizade 1925-1926 yıllarından itibaren halk edebiyatının çeşitli örneklerini toplamaya başlar. Birçok kitap yayınlar. "Azerbaycan El Edebiyyatı" adlı kitabında topladığı masal ve halk hikayeleri tertip edilmiş bakımından dikkati çeker. Bu kitapta takdim edilen masallar, "Dil hususiyetlerine göre üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısma ("Ovcu Oğlu Uluhan"), ikinci kısma ("Aygır Hesin"), üçüncü kısma ("Şahzade İbrahim") masalları dahil edilmiştir. Birinci ve ikinci kısım masalların yok-

1. Yusif Vezir Cemenzeminli, **Eserleri**, C.III, Bakü 1977, s.45.

sul ve orta tabakalar arasında yaygın olduğu, üçüncü kısmın ise bey, han meclislerinde söylendiği ve aslında başka ülkelerden "gelme" olduğu ileri sürülür. (N. Seyidov, bu fikre iştirak etmediğini hemen ifade eder. Gerekçelerini de sıralar.²

Komünist Partisi'nin edebiyat hakkındaki 23 Nisan 1932 tarihli kararından ve 1934 yılında toplanan "I. Umumittifak Sovyet Yazıcıları Kurultayı"nda Maksim Gorki'nin tarihî konuşmasından sonra Azerbaycan'da halk edebiyatına gösterilen ilgi daha da artar. Derleme, neşir ve inceleme faaliyetleri günden güne hız kazanır. Bu yıldan itibaren birçok masal kitabı neşredilmeye başlar. Bunlardan biri 1935'te Hanefi Zeynallı tarafından tertip, Prof. M.J.Sokolov tarafından redakte edilen "Azerbaycanskije Turskie Skazki" adlı kitaptır. Bu kitapta 72 masal, bir efsane ve bir halk hikayesi vardır. Kitapta, mukaddime, bibliyografya, masallar hakkında bilgi, sözlük ve bazı kayıtlar yer almaktadır. Kitabın asıl amacı Rus okuyucularını Azerbaycan masalları ile tanıştırmaktır.

Bunlardan başka 1926'da "Maarif ve Medeniyyet" dergisinde "Ağız Edebiyyatı" adlı makaleleri yayınlanmış, "Azerbaycan Tedkik ve Tetebbö" Cemiyeti'nin neşriyatında "Gül Gah Gah" adlı masalı neşredilmiştir.

Hanefi Zeynallı'nın "Azerbaycanskije Turskie Skazki" adlı kitaba yazdığı mukaddime özellikle dikkati çeker. Burada Azerbaycan folklorunu yaygın hale getiren âşıkların, tecrübeli masalcıların sanatkarlık özellikleri, masalların konu çerçevesi, masaldaki hayır ve şer güçler hakkında bilgi verilir.³

---

2. Nüreddin Seyidov, "Azerbaycan Nağılları Hakkında", **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler**, Bakü 1961, s.61.

3. **a.g.e.**, s.62-63.

1941'de Azerbaycan ilimler Akademisi tarafından "Azerbaycan Nağılları" adlı eserin birinci cildi neşr edilir. Bu neşre kadar derleme ve araştırma prensiplerine yeterince dikkat gösterilmediği için bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Birinci cildin tertibinde bu eksikliklerin azaldığı görülür. Özellikle farklı masallardaki şive hususiyetlerinin korunmasına mümkün mertebe itina gösterilmiş, masalcıların üslubu muhafaza edilmiş: adı, yaşı, mesleği vs. belirtilmiş, geniş mukaddime, açıklama, sözlük ve kayıtlar verilmiştir. Kitapta "maışet nağılları" az, "sihirli nağıllar" daha çok yer almıştır. Kitabın mukaddimesinde, masalarda geçen hayır ve şer güçler hakkında bilgi verilmiş, halkın istek ve arzularının, adet ve an'anelerinin ne derece yer tuttuğu etraflıca anlatılmıştır.⁴

Azerbaycan Türkçesiyle basılan bu kitaptan başka, Rus okuyucuları Azerbaycan masallarıyla tanıştırmak maksadıyla 1941 ve 1947'de iki ciltlik "Azerbaycanskıe Skazki" adlı masal kitapları yayınlanmıştır. Bu kitaplar daha önce neşredilmiş masal kitaplarına nisbeten muhteva ve ilmi değer bakımından daha seviyelidir.⁵

Bir derlemeci ve incelemeci olarak Ehliman Ahundov'un da masallar konusunda büyük hizmeti geçmiştir. E.Ahundov, 200'den fazla masal toplamış ve bunların çoğunu yayınlamıştır. Onun neşrettiği masal kitaplarından en önemlileri 1942 ve 1949 yıllarında çıkan "Azerbaycan Nağılları" ve 1950-1956 yıllarında Rusça neşredilmiş "Azerbaycanskıe Skazki"dir. Bunlardan başka birçok çocuk masalı bastırmış ve makaleler yazmıştır.

E.Ahundov'un uzun yıllar boyu toplayıp neşrettiği bu ma-

---

4. a.g.e., s.63.

5. a.g.e., s.64.

sallar geniş mütalaa için daha önemlidir. Bu kitaptaki masalların bir kusuru: farklı masalcılardan toplanmasına rağmen hepsinde aynı üslubun, aynı konuşma tarzının, aynı diyalektin hakim olmasıdır. Sanki bütün masallar aynı şahıs tarafından anlatılmıştır.⁶

Halk edebiyatı ve özellikle masal hakkında emek sarfeden araştırmacılardan biri olan Hamid Araslı, Azerbaycan masalları, bayatıları (manileri), dastanları (halk hikâyeleri), aşık şiiri hakkında çok sayıda ilmi eserler yazmıştır. "Azerbaycan Nağılları"nın birinci bölümü ile "Köroğlu" destanını redakte etmiş ve "Azerbaycan Türk Nağılları Hakkında" başlıklı makaleyi kaleme almıştır. 1935'te Prof. Y.M.Sokolov'un redaktesi ile Rusça basılmış "Azerbaycanskie Turskie Skazki" adlı masal kitabına bir tenkit yazmıştır. Müellif "Azerbaycan Türk Nağılları Hakkında" başlığıyla yazdığı bu makalesinde kitabın iyi yönlerini belirttikten sonra eksiklerini dile getirir. Araslı'ya göre kitabın mukaddimesinde masalların tahlili derin ve ilmi olarak yapılmamış, masalların seçilmesi ve tertibi hiç bir prensibe dayandırılmamıştır. Müellif, bu kitaptaki noksanların sebebini "iktibas⁶ nazariyesinin⁷ tesirinde aramaktadır.⁷

Azerbaycan folklorunun nesri ve tedkiki için Mehemed Hüseyin Tehmasib de hayli çaba sarfetmiştir. 1938'de "Aşığın Sesi", 1941'de I. hisse "Azerbaycan Nağılları", 1942'de "Bayatılar", 1949, 1956 ve 1959 yıllarında "Köroğlu" destanı, 1956 ve 1959 yıllarında "Molla Nasreddin'in Latifeleri"ni neşretmiş ve sıfahi Azerbaycan edebiyatının muhtelif türlerine dair ilmi eserler yazmıştır. 1945'te folklorun en eski türlerinden olan

---

6. a.g.e., s.64.

7. a.g.e., s.67.

"Mövsüm ve Merasim Nağmeleri" hakkında tez ve masalların tahliline hasredilmiş birçok makaleler yazmıştır ki, bunlardan "Azerbaycan Nağıllarında Keçel", "Efsanevi Kuşlar", "Azerbaycan Halk Edebiyatında Div Sureti" adlı makaleleri önemlidir. Bu makalelerde Azerbaycan masallarının kadimliği, masal tiplerinin tarihî kökleri meselesini çözümlenmeye ve izah etmeye çalışmıştır.⁸

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'da şifahi edebiyat numunelerinin toplanması ve neşri yaygınlık kazanmıştır. 1000'den fazla masalı ihtiva eden birçok kitap yayınlanmış, folklorun başka türleriyle ilgili araştırma yazıları ve tezler kaleme alınmıştır. Masalla ilgili olarak Nureddin Seyidov'un "Azerbaycan Nağıllarında İctimai Haksızlık Aleyhine Mübarize Motifleri" adlı tezi bunlardan birisidir. N.Seyidov, daha sonra bu tezi, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgikler (Azerbaycan Nağılları Haggında) adlı eserin 52-117. sayfaları arasında genişçe özetlemiştir.

Bu özette Azerbaycan Sihirli Masallarındaki toplumsal motifler örneklerle anlatılır. Adaletsiz hükümdar ve şahlara, istismarcı zümrelere karşı yapılan mücadele, zulümle yaşamaktan sa yiğitçe ölmek fikri, geniş halk kitlesinin arzu ve istekleri, daha demokratik bir yaşantı, kadının toplumdaki yeri bu sosyal motiflerden bazılarıdır.

Nureddin Seyidov'un, masalları; hayvan masalları, sihirli fantastik masallar, real maişet masalları olmak üzere üçe ayırdığını görüyoruz. Bu tasnifte "real maişet masalları", sosyal olayların daha çok yer aldığı masal grubu olarak ileri sürül-

---

8. a.g.e., s.69.

mektedir. Bu özette ayrıca çeşitli sosyal tabaka ve temsilcilerin masallardaki yeri hakkında da değerlendirmeler vardır. Ancak bu değerlendirmelerin Sovyet rejiminin öğretisi doğrultusunda olduğunu farketmemek mümkün değildir. Emekçi sınıfın düşmanı olarak; şah, vezir, molla, derviş, ruhani, tacir, zengin, kendhüda (muhtar) ve din gösterilir.

Azerbaycan masalları hakkında araştırma ve inceleme yapan bir diğer bilim adamı da Paşa Efendiyev'dir. "Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı" adlı eserinin 111-129. sayfalarında masalların ne olduğu, toplanması, yayınlanması, araştırılması ve tasnifi hakkında bilgi verir. Bu kitap 1981 yılında basılmakla birlikte kaynakça kısmına alınan eserlerin en son 1969 basım tarihli olduğunu görüyoruz.

1985 yılında nesredilen "Azerbaycan Edebiyatı Incileri" adlı, 12 ciltlik serinin, "Nağıllar"a ayrılan 1. cildine Paşa Efendiyev'in yazdığı önsözde de, Azerbaycan masallarının karakteristik özellikleri, masalların kaynakları, tasnifi ve masal gruplarının birbirinden ayrılan tarafları hakkında bilgi verilir.

Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı'nı, bir bütün olarak sunmaya çalışan bir başka eser de Vagif Veliyev'in "Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı" adlı kitabıdır. ^{Bu eserde} 268-291. sayfalar masallara ayrılmıştır. Bir önceki kitapta olduğu gibi burada da masalın ne olduğu, tasnif denemeleri, tasniflere uygun masal örnekleri, masal üzerine yayınlanan eserler hakkında bilgi verilmektedir.

Azerbaycan masalları hakkında malumat verilen bir diğer eser de 5 ciltlik "Azerbaycan Nağılları"dır. Bu serinin 1.

cildine M.H.Tehmasib tarafından yazılan önsözde; masalların tasnifi, totemizmle, animizmle, esatirle ilişkisi, bu ilişkilerden bahsedilen masallar, keloğlan ve kadın-kız tipi, meşhur yazarların masallardan yararlanması hakkında bilgi verilir.

Lale Hesnova'nın "Azerbaycan Satirik Meişet Nağılları" adlı araştırma eserinin "Giriş" kısmında da masalların tasnifi, poetikası, özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.⁹

2. Masallar üzerine hazırlanmış tezler

Azerbaycan masallarını konu sınırlaması yaparak akademik seviyede ele alan doktora tezleri de mevcuttur. Bunlardan biri Oruç Eliyev'in 1988 tarihli "Azerbaycan Sehrli Nağıllarının İdeya-Bedii Hususiyetleri" adlı tezidir. Giriş, 3 bölüm, netice ve kaynakçadan oluşan bu tezin 1. bölümünde Azerbaycan sihirli masallarında süjet (konu) terkibi ve obrazlar (tipler, karakterler)sistemi, 2. bölümünde Azerbaycan masallarındaki ananevi formül ve usuller, 3. bölümünde sihirli masalarda bedii tasvir (anlatım) vasıtalarının fonksiyonu ele alınmaktadır.

Bu tezde ileri sürülen görüşler şöyle özetlenebilir:

Azerbaycan sihirli masallarının temel konusu hayırla şerrin mücadelesidir. Bu fikir Y.V.Çemenzeminli'ye aittir. Dolayısıyla aynı fikri paylaşmış, Avesta ile ilişki kurulmuş olmaktadır. Bu masallardaki tipleri (kahramanları) fikri-estetik muhtevaya uygun olarak üç gruba ayırmak mümkündür:

1. Hayırhah güçler (Kahraman ve yardımcıları),
2. Şerrin kurbanları (üvey, yetim çocuklar, esir güzel kızlar vs.)
3. Bedhah güçler (şah, vezir, üvey ana vb.).

---

9. Lale Hesnova, Azerbaycan Satirik Meişet Nağılları, Bakü 1989, s.3-4.

Tezde bu üç gruba dahil olan tipler (karakterler) ve bu tiplerin yer aldığı masalların adı zikredildiği gibi birçoğunun -maksada uygun tarzda- özetleri verilmiştir.

Teze göre masalın baş kahramanı, halkın umutlarını gerçekleştiren kişidir. Kahramanların bir kısmı olağandışı şekilde doğar, olağanüstü özellikler taşır ve o nisbette büyük işler başarır. Diğer bir kısmı ise, halkın içinden çıkar (keloğan gibi).

Sihirli masalarda mitolojik tiplere (devler gibi) yaklaşım iki cephelidir. Bunlar bazen hayırhah, bazen de bedhah güçlerdir. Bir kısmında konunun esasını sihirli güçler değil, aile efradının düşmanca ilişkileri teşkil eder. Konflikt (çatışma, tokuşma), mucizevi yardımcı ve olağanüstü esyaların müdahalesiyle çözümlenir.

Sihirli masalların çeşitli konu tiplerinin karakteristik ortak özelliği, daima mutlu sonla bitmesidir.

Sihirli masalların karmaşık muhteva ve yapısı, estetik anlatım vasıtalarının zenginliğini de şart kılar. Bu vasıtalardan biri, geleneksel formüllerdir. Bunları: başlangıç, geçiş ve sonuç formülleri olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Bu formüllerin çeşitli fonksiyonları vardır. Hadiselerin mekan ve zamanı, kahraman hakkında toplu malumat, sihirli aleme geçiş, fantezi dünyasından reel aleme geçiş, mutlu son vs. hep bu formüllerle ifade edilir.

Tematik kontaminasiya (bir masal içine temaya uygun bir başka masalcık veya hikâyecik sıkıştırmak), retardasiya (bir hareket, vuruşma, emir, soru vs'nin üç defa tekrar edilmesi), kahramanın durumunun anlatılması da önemli usûllerden birkaçı-

dır.

Epitet (sıfat), benzetme, mübalağa, idiomatik (deyimsel) ifadeler, diğer bedii (estetik) anlatım vasıtalarıdır.

"Azerbaycan Sihirli Nağıllarında Gehreman (Seciyyesi ve Menseyi)" adlı doktora tezi de Azerbaycan sihirli masallarını konu sınırlaması yaparak inceleyen bir çalışmadır. 1992 tarihli olması itibariyle Azerbaycan masalları hakkında en yeni bilgilere sahip sayılabilecek bu tez; giriş, üç bölüm, netice ve kaynakçadan meydana gelmektedir.

Bu tezde, "masallarda küçük erkek kardeşin idealleştirilmesi, tarihi gerçekliğe dayanır" iddiası isbat edilmeye çalışılmıştır. Teze göre büyük kardeşle küçük kardeşin zıtlaşması, büyük kardeş ailesinden ataerkil büyük aileye geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır. (bkz. s.140)

Esgerov, sihirli masalların hem amcalarla kardeşoğulları, hem de büyük erkek kardeşlerle küçük erkek kardeşler arasındaki zıddiyeti aksettirdiğini ileri sürmektedir (bkz. s.141). Ancak bu iddiaya masallarda üç erkek kardeş motifinin yanı sıra üç kız kardeş motifinin de yer aldığını; o takdirde bu hususun da tarihi gerçeklik açısından ele alınması gerektiğini ileri sürerek karşı çıkmak mümkündür.

İleri sürülen diğer görüşler şunlardır:

Sihirli masallardaki ironik suretlerin karakteristik yönleri, arkaik inanç ve tasavvurlarla ilgilidir. Onların tenbelliği, ahmaklığı, kısa boyluluğu, kelliği; mitolojiyle, arkaik merasimlerle, ocakla, şamanizmle ilgilidir. Bu görüşlerde tezin danışmanı merhum Prof. Mireli Seyidov'un etkisi açıkça hissedilmektedir (bkz. s.142).

Sihirli masallardaki bahadırın (baş kahramanın) olağanüstü kökenli olması; doğumunun, silah-teçhizatının ve gücünün de olağanüstü olmasını, yenilmezliğini zarurî kılmaktadır (bkz.s. 144).

Aybeniz Eliyeva'nın "Azerbaycan Nağıllarında Kadın Obrazları" adlı tezi de konusu sınırlandırılmış bir masal inceleme-sidir. Tez; giriş, üç fasıl, netice ve kaynakçadan ibarettir. I.Fasılda Azerbaycan nağıllarında kadın obrazlarının mensei ve tekâmülü; II. fasılda kadın obrazlarının tipleri ve sosyal-estetik seciyyesi; III.fasılda nağıl tahkiyesinin kadın obra-zıyla ilgili poetik sistemi ele alınmıştır.

Bu tezin en önemli tarafı, masalarda geçen kadın tiplerinin müstakillen ve bir bütün olarak ele alınmış olmasıdır.

Tezde şu meseleler çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır:

Kadın obrazlarının menseini ve mitik tefekkürdeki ilkin atributlarını (köklerini) muayyenleştirmek;

Farklı medeniyet merhalelerine uygun şekilde kadın obrazlarının tekamülünü izlemek;

Kadın obrazlarının masal epik sisteminde tuttuğu asıl tarihi-semantik mevkiyi araştırmak;

Kadın obrazlarının tiplerini muayyenleştirmek, bu tiplerde esatirilik ve gerçekliğin ne gibi rol oynadığını aydınlatmak;

Tarihi tekâmül ve deformasyonlarla ilgili kadın obrazlarının sosyal estetik seciyyesini vermek;

Masal tahkiyesinde kadın obrazıyla ilgili istifade olunan bedii-üslubî vasıtaların tarihi-filolojik değerini muayyenleştirmek (bkz. s.5).

Rıza Helilov'un "Azerbaycan-Arap Sehrli Nağıllarında Gehreman Suretleri (Bakü 1988)" adlı tezi de; giriş, üç fasıl, netice ve Bibliyografyadan mütesekkildir. 1. fasılda Azerbaycan ve Arap sihirli nağıllarında küçük suretler, 2. fasılda küçük gehremanların mucizeleri, 3. fasılda Azerbaycan ve Arap sehrli nağıllarında üvey kız sureti ele alınmıştır.

Bu tezi görmek mümkün olmadı, ancak çalışma ile ilgili olarak Millî Folklor dergisinde bir yazı yayınlandı.¹⁰

Azerbaycan masalları hakkında bugüne kadar yapılan bibliyografik çalışmaların en kapsamlı ve ayrıntılısı. Asker Kartarı'nın "Azerbaycan Masalları Araştırma-İnceleme" adını taşıyan eseridir. A. Kartarı bu eserinde Azerbaycan ve Türkiye dışında da yayımlanan Azerbaycan masalları ile ilgili yayınlara ulaşmaya çalışmış ve bulabildiği kaynakları bibliyografyasına dahil etmiştir. A. Kartarı çalışmasını 1988'de tamamlamış, 1989'da yayımlamıştır. Dolayısıyla 1988'den sonraki eserler bu çalışmada yer alamamıştır.

3. Kaynak nazariyeleri

Bütün dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da da araştırmacılar arasında masalların kaynağı konusunda ihtilaf vardır.

Avrupa'da teşekkül ve inkişaf eden "esatirciler"(Mitoloji Nazariyesi), "İktibas Nazariyesi" (Hindoloji Görüşü) ve "Tarihî nazariye"ler hakkında Y.V.Çemenzeminli'nin görüşleri şöyledir:

"Esatirciler" (mitoloji mektebi), edibin sözleri ile diyecek olursak, incelemelerini ârif fikrine mensup halklar ara-

---

10. Rıza Helilov, (Aktaran: Adnan Derin), "Azerbaycan Ve Arap Masalında Düalist Fikrin Yansıması", Millî Folklor, Sayı 24, Kış 1994, s.48-53.

sında yaparlar ve bunların nazarınca nağil, efsane ve epik konular; esatirden doğmuştur.

"Esatirciler"e göre, âri ırkı, ibtidai vatanını terk ederken, kendisiyle beraber birçok esatir de götürmüştür. Onlar "dünya üzerinde yayıldıktan sonra ibtidai vatanlarından getirdikleri esatirleri tekâmül yolu ile inkişaf ettirerek nağil ve epik efsane şekline çevirmişler". Bu esatirlerde de tabiatte cereyan eden hadiseler; ilahlar ve kahramanlar sıfatında temsil olunmuştur. Bu nazariye taraftarları (Grimm Kardeşler, Kün, Svarts, Müller, Buslayev, Afanasyev, Potebnya vs.). Avrupa ve bazı Asya halklarının nağil ve efsanelerindeki benzeyişi de bu esasla izah ediyorlar.

Edib, "esatirciler" in nazariyesini tenkid ederken şu gerçeğe dayanıyordu: Ariler öz ecdadlarına mahsus esatirleri eğer simdiye kadar korumuşlar ise, neden gelişerek karmaşık mevzular şekline gelmemiştir? "Birbirinden mekanca ayrı, başka başka coğrafi, iktisadi ve içtimai muhitte yaşayan halkların "ecdadı"; esatirleri, herbiri kendi muhitine göre tekamül ettirmeli idiler. Hakikat-i hal ise, bunun aksini gösteriyor: Birçok halkların şifahi edebiyatı birbirine müsabihtir". (.....) "Tarihten evvel birbirinden ayrılmış halklar bu mevzuları bütün tafsilatıyla koruyamazdı. Sonra, muayyen ve birbirine benzer mevzuları yalnız âri ırkına mensup kavimlerde değil, başka ırklara mahsus olanlarda da görmek mümkündür".¹¹

Çemenzeminli, T. Benfey tarafından geliştirilen "İktibas Nazariyyesi"ni kısmen kabul eder. Doğu'nun Batı'yı etkileme tarihini Benfey'in belirttiği tarihten daha öncelere götürür.

11. Yusif Vezir Çemenzeminli, **Eserleri**, C.III. (Tertip eden: Meryem Ahundova) Bakü 1977, s.19.

Bu etkilenmede "Zerdüştçilik" in rolünün büyük olduğunu da ileri sürer.¹²

Halk edebiyatında tarihî izler ve maîset izleri arayan "Tarihî Nazariye" Çemenzeminli'ye göre nisbî kabul edilmelidir. (.....) "Nağıl ve efsane gibi zaman ve mekan tanımayan halk edebî numunelerine ihtiyatla yanaşmalıyız. Bunlarda muayyen tarihî itikadların izi görünebilir. Lakin tarihî şahsiyetlerin yerleştirilmesi sun'idir. Meselâ, Ahıska Türkleri masallarında, Osmanlı sultanlarından ve İstanbul'dan bahsederler. Halbuki, muhteva itibarıyla bu masallar bizlerde ve İran'da söylenenlerin aynısıdır".¹³

Masalların kaynakları konusundaki nazariyelerden "Tarihî mekteb" temsilcilerinin görüşlerine N. Seyidov şöyle itiraz etmektedir:

"Azerbaycan nağıllarının böyle bir vaziyete düşürülmesinin bir sebebini, bizce, o devirde geniş yayılmış folklor nazariyelerinde aramak lazımdır.

Malum olduğu gibi, geçen asrın 90'lı yıllarında Rusya'da geniş yayılan ve 1936 yılına kadar ayrı ayrı folklorcuların eserlerinde tesir gücünü devam ettiren "Tarihî mekteb" in halk yaratıcılığı toplayıcılarına büyük tesiri olmuştu. Bu mektebin önemli temsilcilerinden V.F. Miller, B.M. Sokolov, A.V. Markov ve diğerleri bütün folklor eserlerini, hususen Rus destanlarını (bılina) bedîî poetik bir âbide gibi değil, muayyen tarihî hadiselerin kalıntısı, izi gibi görmeye çalışıyorlardı. Onlar, dastanlardaki ayrı ayrı motifleri, hadiseleri, adları tesadüfen tarih kitaplarında, abidelerde buldukları benzer hadise ve

---

12. a.g.e., s.20.

13. a.g.e., s.21.

adlarla alâkalandırarak muayyen bir kinyazın devrine ait deyip onun adıyla ilişkilendiriyorlardı. Böyle bir durum, bu nazariye taraftarlarını nihayet, umumiyetle folkloru halktan ayırıp aristokrasiye bağlamak gibi yanlış, zararlı bir neticeye götürüyordu. "Tarihi mektep" taraftarlarından mürteci burjuva folklorşünası V.A. Keltuyala, "Kurs istorii Russkoy Literaturı" adlı kitabında değil sadece destanları, hatta şifahi halk şiirinin bütün çeşitlerini hâkim sınıfın yaratıcılık mahsulü gibi göstermeye çalışıyordu. Eğer bir masalda kahraman şehzade ve tacir olursa veya yoksul köylü sonuçta padişah tahtına çıkarsa, "Tarihi mektep" temsilcileri bunu, yaşanmış tarihi gerçek gibi kabul ve mutlak aristokrasi yaratıcılığının bir mahsulü ilan ediyorlardı. Aslında ise eğer bir nağılda şah veya tacirin kahramanlığı gösterilirse, bu masal, yukarı tabakanın yaratıcılık mahsulü demek değildir. Masalarda tasvir olunan "adaletli şah", halkın istek ve arzuları ile alâkadar olarak yaratılmıştır. (.....)

"Tarihi mektep" mensuplarının başlıca yanlışlarından biri aynı mesele idi, yani halkın istek ve arzularının ifade edildiği masalları hâkim sınıflara bağlamak idi. Bu ise hakkında konuştuğumuz mecmuada neşredilmiş masalların toplayıcılarına muayyen derecede tesir ediyordu. Buradaki masalların ekseriyetinin bu mânâda tahrif edilmesinin bir sebebi de, bizce, bununla alâkadar idi".¹⁴

N.Seyidov "tarihi mektep" temsilcilerinin görüşlerine itiraz ederken masallara kaynak olarak halkın istek ve arzula-

---

14. Nureddin Seyidov, "Azerbaycan Nağılları Haggında", Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler, Bakü 1961. s.55-57.

rını göstermekte, böylece bir bakıma "Antropolojik Görüş"e paralel bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

"Kitabın mukaddimesinde Azerbaycan nağıl ve efsanelerinin bazılarının İran, Hindistan ve Arap masallarından alınması gibi yanlış fikirler de vardır. İlgi çekici olan şudur ki, müellif bu masalların başka halklardan alındığını hiç bir belgeye dayandırmadan ileri sürüyor. Şüphesiz ki, böyle yanlış bir fikir "medenî iktibas" nazariyesinin tesiri ile alâkadardır."¹⁵

Seyidov'un itirazı, A.V.Bagri'nin tashihi ile yayınlanan "Folklor Azerbaycana i Prilegayuşih Stran" adlı kitabın önsözünde yer alan Azerbaycan folkloru hakkındaki iddialaradır. Dolayısıyla Seyidov, tarih öncesi ve tarihî nazariyeye (masalların Hindistan'dan çıkıp dünyaya yayıldığı tezine) değil, etnoğrafik (antropolojik) nazariyeye iştirak etmiş olmaktadır.

"H. Elizade, masallardaki bazı yer ve şahıs isimlerinin başka ülkelerle ilgili olmasını nazara alarak bu masalları da "o ülkelerden gelme" masallar olarak değerlendirmiştir. Kitabın birinci kısmında yer almayan, ancak adları geçen "Şahzade İbrahim", "Kötükçü Abbas" ve diğer masalların komşu ülkelerden gelme masallar olması hakkında ileri sürülen fikir şüphesiz ki yanlıştır."¹⁶

Seyidov, yukarıdaki fikirleri ile H.Elizade'ye de katılmadığını ifade etmiş olmaktadır.

"1935'te Prof. Y.M. Sokolov'un redaksiyonuyla Rusça yayınlanan "Azerbaycanskie Turskie Skazki" adlı masal kitabında H. Araslı'nın yazdığı tenkit üzerinde de biraz durmak lâzımdır. Müellif, "Azerbaycan Türk Nağılları Hakkında" başlığı ile

---

15. a.g.e., s.59.

16. a.g.e., s.61.

yazdığı bu makalede kitabın birçok iyi yönünü dile getirdikten sonra onu ciddi surette tenkid etmiştir. H. Araslı, kitaptaki mukaddimede masalların tahlilinin derin ve ilmi olarak yapılmadığını, masalların seçilmesi ve tertibi hiç bir prensibe dayandırılmadığını ortaya koymaktadır. Müellif çok haklı olarak bu kitaptaki noksanların sebebini "medenî iktibas" nazariyesinin tesirinde aramaya çalışmaktadır.¹⁷

Buradan da anlaşılmaktadır ki, H.Araslı da "Tarihi ve Tarih Öncesi Nazariye"ye iştirak etmemektedir.

"Umumiyetle, masalların ilkin menşei, yaranma, gıdalanma kaynakları, dünya halkları arasında yayılma haritası halkbilimciliğinin en tartışmalı konularındandır. Sadece bir mesele şüphesizdir: Her bir halk kendi dilinde olan masallarının kanunî varisi, koruyucu ve gelecek nesillere taşıyıcısıdır."¹⁸

"En ilginç şudur ki, her bir masalın, her bir masal epizodunun gerçek hayatta bir esası, temeli, ortaya çıkma sebebi vardır. Bu sebeple V.J. Propp'un: "Folklor bütün sanat türleri gibi gerçeklikten doğuyor. Folklorun hatta en fantastik obrazları (suret, tip) bile kendisinin reel gerçeklikteki temellerine sahiptir. Materyalist ilmin görevi, folklorun bu gibi tarihi temellerini bulmaktır. Bu, folklorun hiç bir istisna olmaksızın bütün sahalarına aittir" fikrine katılmamak mümkün değildir".¹⁹

P.Efendiyev'in bu ifadelerinden etnografik nazariyeye yakın bir kanaate sahip olduğunu çıkarabiliriz. Her ne kadar Propp'tan masalın "tarihi temel"lerine dair alıntı yapmışsa da

17. a.g.e., s.68.

18. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Edebiyatı Incileri*(12 Cilt) I.C. (Nağıllar, önsöz), Bakü 1985, s.5.

19. a.g.e., s.6.

bu ibare tarihî nazariye ile ilgili olmasa gerek.

"Bu türün ilk rüseymleri, belki de en eski örnekleri sınıfsız cemiyette yaranmış, uzun asırlar boyu ağızlardan ağızlara, nesillerden nesillere geçerek tekmilleşmiş, gittikçe daha zenginleşmiş, cilalanmış, zamanımıza kadar yaşayıp gelmiştir. Böyle kadim bir menşeye, bu kadar uzun ömre malik olduğu içindir ki, bu nağıllarda biz hayvanların ehlileştirilmesi, sıfırlı otların bulunması, çeşitli aletlerin icad edilme faaliyetinin aksi sedasını işitiyoruz. Çok uzak geçmişte insanlar havada uçma imkanları üzerinde kafa yormuşlar ve bu arzu ile "uçan halı" hakkındaki efsaneyi meydana getirmişlerdir. Bir gecede çok eğirme ve dokuma imkanları üzerinde düşünmüşler... Eski emek aletlerinden birisi olan cehreyi -ilkel dokuma el tezgahını- ve Vasilisa Premudraya hakkındaki efsaneyi meydana getirmişler."²⁰

Gorki'den yapılan bu alıntıda, materyalist felsefenin izleri görülmekle beraber her masalda onu meydana getiren halkın payı olduğu gerçeği ifade edilmiş olmaktadır.

"Nağılların bu kadar geniş yayılmasının esas sebeplerinden biri, her şeyden evvel, masal "guraştırmanın" siire nisbeten kolay olmasıdır. Bundan dolayı, eski devirlerde folklor halkın manevî ihtiyacını karşılayan yegane sanat nevi olduğu zamanlar; günlük hayatta, ailede, çocuklara, küçük meclis katılımcılarına en çok anlatılan masal olmuştur.

Diğer taraftan, bazen birçok süjet hattı (olay örgüsü, konu) üzerinde inkişaf eden karmaşık kompozisyonlu bir masalın her hangi bir süjeti kökünden ayrılıyor, dilden dile geçerken

---

20. Maksim Gorki, Şura Edebiyatının Vazifeleri, Bakü 1935, s.7-8.

bazı ilavelerle yeni bir masal ortaya çıkmış oluyor. Bundan başka, iki ve daha çok masalın çaprazlaşması ile de yeni bir masal yaranıyor. Bu şekildeki masal türemelerinden başka improvizator (uyduran, ibda eden) masalcılar, bilinen bir masalı öyle değiştiriyorlar ki, evvelki masaldan tamamen farklı yeni bir masal oluşturuluyor. Böylelikle, masalların sayısı başka türlere nisbeten süratle çoğalıyor, üstelik epik türün başka çeşitlerinin masallara ilave edilmesi de, bu türde hem çokluk meydana getiriyor, hem de mevzu karmakarışıklığı türetiyor. Bu hal dünya halklarının folklorunda da bizde olduğu gibidir. Bu uygunsuzluğu yok etmek için halkbilimciler, nağılları tasnif etmişler, yani onları mevzulara bölüp gruplaştırmışlardır".²¹

Yukarıdaki alıntıda da, masallarda, malı olduğu milletin payı olduğu fikri açıkça müşahede edilmektedir.

Azerbaycan'da masal üzerine inceleme yapan bilim adamları Azerbaycan masallarının kaynakları konusunda ayrıntılı değerlendirme yapmamışlardır. Diyebiliriz ki, "Etnografik (Antropolojik) nazariyeden hiç bahsedilmemiş ancak, bu nazariyeye uygun fikirler söylenmiştir. Nazariyelerden birine veya diğerine meyilden ziyade, "İktibas Nazariyesi"ne menfi tavır hissedilmektedir. Hemfikir olunan bir husus varsa o da, Veliyev'in sözlerinde ifadesini bulan; "Her bir halk kendi dilinde olan nağıllarının kanunî vârisi, koruyucusu, gelecek nesillere taşıyıcısıdır." fikridir.

---

21. Vagif Veliyev, Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı, Bakü 1970, s.268.

4. Tasnif çalışmaları

Azerbaycan'da ilk tasnif denemesi Yusif Vezir Cemenzeminli'ye aittir: Cemenzeminli, nağılları üç gruba ayırmıştır:

"Kadim ayinlerle, Zerdüştlükle ilgili masallar, tarihe yakın masallar ve çocuk masalları".²²

Azerbaycan masallarının tasnifinde, dünya halkbilimindeki tasniflerin gözardı edilmediğini görürüz. Hatta birçok halkbilimci tarafından bu tasniflerin aynen benimsendiğini bile söylemek mümkündür. Masalları inceleyebilmek için bunun zarurî olduğu da aynı bilim adamlarınca ifade edilmiştir:

"Dünyanın bütün masal toplayanları ve tedkikatçıları bu türün tasnifi ile de meşgul olmuşlardır. Ancak şimdiye kadar masalların dakik, sabit bölgesi yoktur. Malumdur ki, nağıllar mevzu, ideya, tasvir vasıta ve usullerine göre muhtelif ve rengarenktir. Masalların öğrenilmesi ve tedkikatını kolaylaştırmak için onları gruplamak lazımdır. Daha XIX. asrın başlarında meşhur Rus masal derlemecileri İ.P. Saharov ve A.N. Afanasyev Rus halk masallarının bölgesünü yapmaya çalışmışlardır. İ.P. Saharov, masalları kahramanların karakterine göre (mesele akıllı, yiğit, hiylekar, aptal vs.) tasnif etmiştir. Hayvanlar hakkındaki masallar onun tasnifine dahil edilmemiştir. Bu sebeple de bu bölge o zaman ilim aleminde kabul görmedi.

İlk defa nağılların tasnifine teşebbüs gösteren Alman âlimi Han; Yunan ve Alman masallarını esas alarak kırka yakın masal süjetinin shemini (masal olay örgüsünün planını, tertibini) yapmıştır. Bundan sonra Rus alimi P.V.Viladimirov (1896) masalları üç ana gruba ayırmıştır:

22. Paşa Efendiyev. **Azerbaycan Sifahi Halg Edebiyyatı**, Maarif Neşriyyatı, Bakü 1981, s.115.

1. Hayvanlar aleminden bahseden masallar,
2. Esatiri (mitolojik) masallar,
3. Maişet masalları (Gerçekçi masallar).

Viladimirov, bu bölgüyü esas alarak 41 masal türü belirlemiştir. Lakin ne Han, ne de Viladimirov'un tasnifinde belli bir kaide yoktu. Onlar süjeti, motifle karıştırıyorlardı."²³

"Lakin 1907'de kurulan "Folklorşünasların Beynelhalk Federasyonu"nın teşkilatçılarından biri olan Fin alimi Antti Aarne masalların tasnifinde dikkate layık iş görür. Onun tasnifi dünya folklorcuları tarafından esas itibariyle kabul edilir. Aarne derlediği Fin masalları ve esas itibariyle Avrupa milletlerinin masal mecmuaları üzerinde yaptığı tedkikat neticesinde bildiği süjetlerin kısa izahını verir. Bunun yanı sıra Aarne, bütün masal süjetlerini üç esas gruba ayırır:

1. Hayvanlar aleminden bahseden masallar,
2. Asıl masallar,
3. Latifeler (Fıkralar).

Asıl masalların mevzusu karmaşık olduğu için A. Aarne onları yeniden gruplara ayırır:

1. Sihirli masallar,
2. Masal efsaneler,
3. Masal novellalar,
4. Cin hakkında oluşturulan masallar.

Tasnifi bütün ülkelere yayılan Aarne, masal tiplerini esas alarak masalların katalogunu tertip etmiştir. Onun katalogunda 2000 masal tipinin yer alması nazarda tutulmuştur. Ancak Aarne bu masal tiplerinin tamamını kaydetmemiş, bazılarının yerini boş bırakmış, sonradan halkbilimciler yeni tipler tesbit ettikçe buraya dahil etmişlerdir."²⁴

Yukarıdaki ifadeleri ile Vagif Veliyev, Vladimirov ve

23. Vagif Veliyev, *Azerbaycan Sifahi Halg Edebiyyatı*, ADU Nesriyyatı, Bakü 1970, s.268.

24. a.g.e., s.268.

Antti Aarne'nin tasnifine iştirak etmiş olmaktadır. İtirazı Vladimirov'un konu ile motifi karıştırmamasınadır.

"Aarne'nin tasnifini olgunlaştıran halkbilimcilerden biri de Rus âlimi Prof. N.P. Andreyev'dir. O, zengin Rus masalları hakkında incelemeler yapmış, Aarne'nin kataloğunu Rusçaya tercüme etmiş ve onu tekmilleştirmiştir (1929)."²⁵

"Günümüzde halkbilimciler karmasık tasniflerden uzaklaşmaya çalışarak bütün masalları iki kısma -olağanüstü ve gerçekçi- masallara ayırmayı teklif ediyorlar. Bu başlıklar altında masallar gruplandırılıp, inceleniyor."²⁶

Ancak V.Veliyev hemen bu tasnif teklifinin ardından masalları;

1. Hayvanlar aleminden bahseden masallar,
2. Sihirli masallar,
3. Meişet masalları (günlük hayattan bahseden masallar),

olmak üzere üçe, hatta hayvanlarla ilgili olanları ayrıca üç alt bölüme ayırır. Birinci merhalede totem kabul edilen hayvanlar söz konusudur:

"İnsan gibi konuşan hayvanlar, yalnız insan iradesine bağlı olmayan meseleleri hallediyor, kahramanların ser güçlere gâlip gelmesinde hususi rol oynuyor ve yaşantımızda ortaya çıkan adaletsizliğe karşı mücadele gücüne çevriliyorsa; ikinci merhalede hayvanlar, insana has olan bütün karakteristik yönleri kendisinde topluyor. Başka ifadeyle toplumda cereyan eden olaylar, hayvanlar üzerine göçürülüyor (yükleniyor). Hayvanlar vasıtasıyla cemiyet hadiseleri, ictimaf adaletsizlik, tabakalaşma, iktisadî ve siyasî mücadele meseleleri aksettiriliyor.

Üçüncü merhale, çağdaş devirle alâkadardır. Günümüzde ço-

25. a.g.e., s.269.

26. a.g.e., s.269.

cukları tabiatla ve canlılarla tanıştırmak, tabiatı ve canlıları sevdirmek maksadıyla masallardan geniş surette istifade olunuyor."²⁷

Veliyev; sihirli (olağanüstü) masalları, ihtiva ettiği çeşitli olaylar, suretler, anlatım tarzları bakımından ele almış, masallardan örnekler vermiştir. Ayrıca bu masalların sayıca çok olduğunu belirtmiştir.

Maiset masallarını, realist nağıllar olarak tavsif etmiş, özelliklerini anlatmıştır:

"Maiset masallarında geniş halk kütlesi, mevcut içtimai yapının bütün ayıplarını, halka zulmeden tufeylileri ifşa etmektedir. Bu masallarda satira son derece güçlüdür."²⁸

"H.Araslı, M.H.Tehmasip, E.Garabağlı, N.Seyidov, V. Veliyev, A.Nebiyev vb. ise nağılları çeşitli şekilde tasnif etmişlerdir.

Şimdiki devirde masallarımızı tahminen aşağıdaki gibi gruplara ayırmak mümkündür:

Hayvanlar hakkında masallar, sihirli masallar, tarihi masallar, maiset masalları, satirik masallar".²⁹

Paşa Efendiyev, bu tasnife uygun düşebilecek masal örneklerini de vermiştir. Ancak, bu örneklerin bazen iki, hatta üç maddeye uygun düştüğünü müşahede ediyoruz. Diğer maddeleri örneklerle açıklamaya çalışmasına rağmen bu incelemesinde satirik masallardan hiç bahsetmemiştir.³⁰

Paşa Efendiyev, Rus halkbilimcilerin tasniflerine katıldığını şu cümleleriyle göstermiş olur:

27. a.g.e., s.274,275.

28. a.g.e., s.285.

29. Paşa Efendiyev, a.g.e., s.115.

30. a.g.e., s.115.

"A.N. Afanasyev ise masalları üç esas gruba ayırmıştır: Hayvanlar hakkında masallar, sihirli masallar ve maişet masalları. XIX. asrın sonlarında A.V. Vladimirov da masalları: Hayvanlar hakkında, esatirler ve maişet masalları adı altında üç yere bölmüştür."³¹

M.H.Tehmasib, 5 ciltlik "Azerbaycan Nağılları" adlı serinin 1. cildine yazdığı önsözde de masalları, "hayvan masalları, sehrli masallar" şeklinde tasnif eder.

M.H.Tehmasib hayvanlardan bahseden masallar hakkında şu bilgileri verir:

"Masal türünün en eski nevi, hayvanlardan bahseden masallardır. Bu tür masallar ilkel toplum devrinde ortaya çıkmış eski avcı ve ikinci topluluklarda uzun müddet hususi büyü vasıtası olarak istifade edilmiş, daha sonraları ise alegorik masal ve temsillerin oluşumunda çok önemli rol oynamışlardır.

Şimdi ancak çocuklar arasında yaşayan bu masallarda bazen gerçekten de çok uzak geçmişlerle ilgili âdet ve ananelerin, inanç ve itikatların, hatta çok eski "dini" görüşlerin izlerini, alametlerini bulmak mümkün olmaktadır."³²

Bu bilgiler ışığında V.Veliyev ile M.H. Tehmasib'in aynı görüşleri paylaştığını söyleyebiliriz.

"H. Elizade'nin "Azerbaycan El Edebiyyatı" adlı kitabında topladığı masal ve halk hikayeleri tertib edilisi itibariyle özellikle dikkatimizi çekmektedir. Bu kitapta takdim edilen masallar "dil hususiyetlerine göre üç yere bölünmüştür. Birinci kısma "Ovçu oğlu Uluhan", ikinci kısma "Ayğır Hesən", üçün-

---

31. a.g.e., s.115.

32. M.Hüseynin Tehmasib, Azerbaycan Nağılları, C.I (önsöz), Bakü 1960, s.5.

cü kısma "Şahzade İbrahim" masalları örnek gösterilmiştir. Birinci ve ikinci kısım masalların yoksul ve orta tabakalar arasında geniş yayıldığı, üçüncü kısmın ise bey, han meclislerinde söylendiği ve aynı masalların da aslında özge ülkelerden "gelme" masallar olduğu ileri sürülmektedir.

Belirtmek gerekir ki, masalları muayyen bölgü üzre gruplara ayırmak mümkündür, ama onları "dil" özelliklerine dayanarak birinci, ikinci, üçüncü dereceli diye gruplamak ilmi bir sınıflandırma değildir. Çünkü masallar birbirinden "dil hususiyetleri" ile değil, muhtevası, konusu ve şekliyle ayrılırlar. Masalın ağız özellikleri ise, onun hangi bölgeden derlendiği ile alakadardır. Kitabın mukaddimesinden anlaşılıyor ki, güya her sınıfın, tabakanın kendine mahsus dili varmış ki, masalları da bu dil ile anlatıyorlarmış. Bu fikrin yanlışlığı açıktır.³³

Bu cümlelerde tasnife itiraz sebepleriyle birlikte masalların birbirinden hangi kıstaslara göre ayırılması gerektiğini de öğrenmiş oluyoruz. Bunlar; mazmun (muhteva, tema), ideya (fikir, konu) ve forma (şekil)dır.

P. Efendiyev'in, 1985'te yayınlanan "Azerbaycan Edebiyyatı İncileri" adlı eserin birinci cildindeki "Biri Vardı, Biri Yohdu... Mö'cüzesi" başlıklı önsözde masalları, "sihirli masallar, meşet masalları, tarihî masallar ve alegorik masallar" olmak üzere dörde ayırdığını görüyoruz.

P. Efendiyev, dört masal grubunun özelliklerini ve örneklerini vermeye çalışmıştır. Ancak tarihî masalların açıklaması

---

33. Nureddin Seyidov, "Azerbaycan Nağılları Haggında" **Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatına Dair Tedgigler**, Bakü 1961, s.61.

kısadır. Tarihi masallar, meşet masalları ile ortak özelliklere sahipmiş gibi bir intiba vermektedir. Ayrıca açıklamasından "allegorik masallar"ın hayvan masalları olduğu anlaşılmaktadır. Zaten N. Seyidov'un tertip ettiği bu ciltte masallar klasik üçlü tasnife göre gruplandırılmıştır.

P. Efendiyev, V. Veliyev ve N. Seyidov'un masal tasnifleri netice itibariyle hemen hemen birbirinin aynısıdır ve Rus alimi Vladimirov, Propp ve Affanasiev'in, Fin bilgini Aarne'nin tasniflerine benzemektedir. Bu tasniflerde masallar "Hayvan masalları, olağanüstü (fantastik) masallar, meşet masalları (gerçekçi masallar) olmak üzere üçe ayrılırlar.

"Bugün en geçerli olarak kullanılan sınıflandırma, olağanüstü konulu masallar, konusu günlük hayattan alınan masallar, hayvanları konu alan masallar olmak üzere masalları üç gruba ayırır."³⁴

Propp yukarıdaki bu tasnifi her ne kadar kabul ediyor olsa da aynı bir masalın bu gruplardan her birine örnek olabileceğinden hareketle itirazını da dile getirir. Ayrıca bu gruplandırmanın V.F.Miller tarafından teklif edildiğini ve temelde Mitoloji Ekolü'nün (Mit, günlük hayat, hayvanlar şeklindeki) sınıflandırmasına benzediğini ifade eder.³⁵

Prop, tasnifin "şekil ve yapı kriterlerine bağlı olması" ve bunun için de söz konusu kriterleri incelemek gerektiğini belirtmektedir.³⁶

Konu sınırlaması yaparak masallar üzerine doktora tezi

34. Vladimir J. Propp, *Morfologiya Skazki*, (Çev:Hüseyin Gümüş, *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*), Ankara 1987, s. 13.

35. a.g.e., s.13.

36. a.g.e., s.15.

hazırlayan araştırmacıların da klasik üçlü tasnifin en azından "sihirli (olağüstü) nağıllar" kısmını tasdik ettiğini tezlerinin (Oruç Eliyev "Azerbaycan Sehrli Nağıllarının İdeya-Bedii Hususiyetleri", Rıza Helilov "Azerbaycan ve Arap Sehrli Nağıllarında Düalist Felsefe", Efzeleddin Esgerov "Azerbaycan Sehrli Nağıllarında Gehreman (Seciyyesi ve Menşeyi)") adlarından anlamaktayız.

Yukarıdaki alıntılar bizi, Azerbaycan halkbilimindeki masal tasniflerinin -aralarındaki küçük farklara rağmen- mitoloji ekolüne dayandığı sonucuna götürmektedir.

5. Tahlil metodları

Azerbaycan Masallarının incelenmesi meselesi her araştırmacının seçtiği metodla yakından ilgilidir. Tezlerin "metodoloji" başlığını taşıyan bölümlerinde bu hususla ilgili bilgiler bulmak mümkündür:

Oruç Eliyev'in doktora tezinde metod konusunda aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

"Tedkikatın ilmî-nazarî metodolojisi: Dissertasiyada ortaya konan problemler, Marksizm-Leninizm metodolojisi açısından incelenecektir. Marksizm-Leninizm klasiklerinin edebiyat, sanat, ayrıca şifahi halk yaratıcılığına dair fikirleri, eserleri, incelemede esas alınmış; problemlerin hallinde istikamet verici mahiyet taşımıştır.

Sovyet İKD MK'nin program karakterli belgeleri, ayrıca parti ve hükümetin edebiyat ve sanata dair karar ve yönlendirmelerinde halk yaratıcılığı hakkındaki müddealar, inceleme esnasında dikkate alınmıştır.

İncelenen materyallerin tahlili sürecinde sovyet halkbi-

limciliğinin kazanımlarından istifade olunmuştur".³⁷

Bu ifadelerde rejimin gereklerine uyulduğu hissedilmektedir. Ancak tezin kendisi nazarı dikkate alındığında mukayeseli metodun tatbik edildiğini söylemek mümkündür.

Efzeleddin Esgerov, doktora tezinde farklı metodları, değişik meseleler için uygulamıştır. Dissertasiyanın araştırılmasında "diakronik" (geçmişteki gelişmeleri izleyen) ve sinkronik"³⁸ (belli bir zaman içinde ve olguları bütünüyle ele alan) usûlü; suretlerin (karakterlerin) ortak karakteristik özelliklerini tesbit için, "struktur semantik metod"u; kahramanların menşeyini araştırırken "tarihi mukayeseli metod"u; folklor hadisesinin başka milletlerinki ile mukayesesinde benzer ve farklı yönlerini araştırmak üzere akraba olan ve olmayan milletlerin folkloruna müracaat ederken de "tipolojik metod"u tatbik ettiğini öğreniyoruz.³⁹

Aybeniz Eliyeva tezinin metodolojisi maddesinde şu bilgileri vermektedir:

"Dissertasiyanın nazari-metodolojik esası: Incelemede "tarihi mukayeseli metod"dan istifade olunmuştur. İlmî-nazari kaynak ve prensipler olarak dünya halkbilimciliğinin bu mesele ile ilgili incelemeleri esas alınmıştır. C.Frezer, V.Propp, E. M.Meletinski, L.P.Gumilyov, M.H.Tehmasib ve diğer tanınmış araştırmacıların, ayrıca istidatlı genç araştırmacıların bu sahadaki araştırmaları ve ileri sürdüğü ilmî mülâhazalar, nazari

37. Oruc Eliyev, **Azerbaycan Sehrli Nağıllarının İdeya-Bedif Hususiyetleri**, Bakü 1988 (Basılmamış doktora tezi), s.3.

38. Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, 5.b., İstanbul 1988, s.8.

39. Efzeleddin Esgerov, **Azerbaycan Sehrli Nağıllarında Gehrman (Seciyyesi ve Menşeyi)**, Bakü 1992 (Basılmamış doktora tezi), s.9.

kaynak olarak alınmıştır."⁴⁰

Son yıllarda yapılmış olan tezlerde, "tarihi mukayeseli metod"un kullanıldığı görülmektedir. Bu metodun esası, edebi araştırmaların; Akraba veya komşu olan ve olmayan ülkelerin edebiyatları ile mukayese edilerek yapılmasıdır.

---

40. Aybeniz Eliyeva, **Azerbaycan Nağıllarında Kadın Obrazları**, Bakü 1992 (Basılmamış doktora tezi), s.II.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

AZERBAYCAN NAĞILLARININ (MASALLARININ) TASNİF, TAHLİL VE MUKAYESESİ

I - TASNİF

İncelememize konu olan 70 Azerbaycan masal metni, Antti Aarne-Stith Thompson'ın "The Types of the Folktale" adlı eserinde kaynak olarak kullanılan TTV'ye göre tasnif edilmiştir. Masallardan, TTV'ye göre tip numaraları tesbit edilenler küçükten büyüğe sıralanmış, tesbit edilemeyenler en son rakamdan sonra devam ettirilmiştir.

Hayvan masallarından sonra, TTV'ye göre, Asıl Halk Masalları sıralanmıştır. Bu tabloya göre, incelediğimiz Azerbaycan masalları, Hayvan Masalları ve Asıl Halk masallarından seçilmiş olmaktadır. "Neden 70 masal seçildi" sorusuna önsözde cevap vermeye çalışmıştık. Burada da kısaca belirtelim. Sadece, 5 ciltlik "Azerbaycan Nağilları" adlı külliyatta 162 seçme masal metni bulunmaktadır. Azerbaycan'da, günümüzde bile derleme masal kitabı yayınlandığı göz önüne alınırsa masal sayısının nerelere balığ olacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Tamamı bir tezin çerçevesini aşacağı için 70 masal incelendi.

TTV'ye dahil edilmemesi tasnifte bir eksiklik olarak görülen fıkraların¹ bir kısmına Azerbaycan'da "Karavelli" adı verilmektedir. Masal metinlerini aldığımız "Azerbaycan Nağilları" adlı külliyata "karavelli"ler dahil edilmediği için incelememizde bu tür metinler yer almamıştır. Hayvan masalları bir bütün olarak değerlendirilmiş, TTV'deki 1. Hayvan masalları, 2. Hayvan ve insan, 3. Hayvan veya ruh bir insana yardım

---

1. Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları*, Ankara 1973, s.74.

eder, şeklindeki tasnif dikkate alınmamıştır. Tabloda tip numarası gösterilmeyen hayvan masallarından bazıları (Msl. "Eliyar'la Dovşan) bu üçlü tasnife göre yeniden ele alınabilir. 9. masal (Dovşan)ı, zincirlemeli masal sınıfına dahil etmek de mümkündür.

Masalların sayı olarak dağılımı şöyledir:

1. Hayvan Masalları : 25 (1-25. masallar)
2. Asıl Halk Masalları: 45 (26-70. masallar)

Tahlil ve motif mukayesesine geçmeden önce, Azerbaycan ve Türkiye'den derlenmiş masalların mukayese tablosu ile bu mukayesede esas alınan Türkiye'den derlenmiş masalların adlarını ve kitap sıra-sayfa numaralarını gösteren liste verilmiştir.

II - TAHLİL VE MOTİF MUKAYESESİ

A - AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DEN DERLENMİŞ MASALLARIN
MUKAYESE TABLOSU

Sıra No	Masal Adı, Cilt/Sayfa	EB	a) EMM	b) ELM	c) GM	d) TPM	e) MG	f) AGUG	g) ZZI
	Tülkü ile Canavar 5/20-21	3							
	Tülkünün Keleyi 5/24-27	5				4	10 11		
	Tülkü ile Gurd 5/22-23	6							
	Şengülüm Süngülüm Mengülüm 5/32-36	8						5	
	Tülkü ve Keklik	9							
	Goca Aslan 5/54-55	13							
	Cik Cik Hanım 5/43-45	19			2		13	1	
	Pıspısa Hanım ve Sıcan Solup Bey 5/39-42	21				5		2	
	Dovşan 5/48-49	24						9	
0	Armudanla Tülkü 5/58-60	34		3	4		18	45	
1	Yahşılığa Yahsılık 5/61-65	48					17	7	
2	Ne Senden Oğul Dağı Geder Ne Menden Guyrug Yarası 3/181-182	49							
3	Horuz ve Padsah 5/56-57	-							
4	Tülkü ve İlan 5/28-29	-						10	
5	Tülkü Tülkü Tünbeki 5/5-10	-							

a	Masal Adı, Cilt/Sayfa	EB	a) EMM	b) ELM	c) GM	d) TPM	e) NG	f) AGUG	g) ZZI
	Tülkü Baba ve Hacı Leyley 5/10-15	-							
	Tülküyken Toyug 5/17-19	-							
	Hiyleger Tülkü 5/30-31	-							
	Hiyleger Keci 5/37-38	-			1				
	Taylı Tayın Tapmasa Pis Keçer Ahir Günü 5/45	-							
	Aslanla Dovsan 5/47	-							
	Dost Dosta Ten Gerek 5/50	-							
	Ac Gurd 5/51-53	-							
	Eliyarla Dovsan 5/67-68	-							
	Süleyman Sah ve Garısga 5/69-72	-							
	Ovcu Pirim'in Nağalı 4/8-18	56	35		41	7	60	14	
	Şehirli Üzük 4/27-44	58		59		38	39 40 50	16	
	Göycek Fatma 4/16-26	60 168		44	34	12			1
	Bacı ve Gardas 3/128-131	60		44	34	12			1
	Merd ve Namerd 5/141-145	67			7 8	20	66		
	Melikemmed 3/190-200	72 301		65		21	58	18	
	Gara At 3/205-209	72							

ra :	Masal Adı, Cilt/Sayfa	EB	a) EMM	b) ELM	c) GM	d) TPM	e) MG	f) AGUG	g) ZZi
13	Reyhan'ın Nağılı 3/149-160	72							
14	İlan ve Gız 4/229-236	80				57 60 64		22	1
15	Üç Gardaş 3/217-222	81	11			16		14	
16	Şahzade ve Gurbağa 4/215-228	86		57		57		22	
17	Nar Gızı 3/116-120	89	32 33 34	47		61	64		
18	Yusif'le Senuber 4/68-87	93	5 6 7	40				24	11
19	Benidas Seherinin Sirri 4/102-110	97			14				
20	Zengi 4/155-159	125 126	50		20 21		22		
21	Ahmag Kisi 5/188-191	127 308			22 23	30 45	31		
22	Yuhu 4/151-154	136			24	15	28		
23	Cin 4/171-173	143 145							
24	Cırtıdan 5/79-81	161-II		34		43	54 55	12? 46	
25	Haknezer 3/74-77	162 365		33 56	32 33	10 24	32		19
26	Ustacan Ehmed 5/125-130	162 365		33 56	32 33	10 24 32?	32		19
27	Yeddi Gardaş Bir Bacı 5/97-103	166		24		58	57		2
28	Ohhayla Ehmed 4/202-214	169			35		59	22	
29	Çırahlı İsa 5/174-180	176	26			35		33	

İr o:	Masal Adı, Cilt/Sayfa	EB	a) EMM	b) ELM	c) GM	d) TPM	e) NG	f) AGUG	g) ZZI
50	Keçel 3/161-165	182	39		37				
51	Tel'et'in Nağılı 3/132-139	198 72 176	21		39	35 41			
52	Üç Bacı 3/121-127	223 239	17 19	29 61		11 56		20	
53	İskender Zülgerneyn 4/136-143	242							
54	Ağıllı Gız 4/165-170	256	44	26	51				6
55	Balıglar P. ile Yağub 3/223-228	62 63 289 290 185	16 36	70	6 58 59	54			12 14
56	Dad Hanperi'nin Elinden 3/241-247	311			64	40	20		
57	Hillilimnen Güllülüm 4/174-180	328 323 324			66			47	
58	Delisov Arvad 3/248-251	323			66			47	
59	Keçelin Fendi 5/139-140	351		36	68		33	42	
60	Keçel 4/192-201	359		36	70				
61	Yetim Gız 4/187-191	-	62						
62	Yetim Gızlar 3/259-266	-							
63	Moltanı Padsahı 4/88-101	-							
64	Kesik Bas 4/124-129	-							
65	Guru Kelle 3/140-148	-				17			

İsme:	Masal Adı, Cilt/Sayfa	EB	a) EMM	b) ELM	c) GM	d) TPM	e) NG	f) AGUG	g) ZZİ
16	Güloğlan 3/252-258	-							
17	Ehmedi Çekkas 3/210-216	-							
18	Çil Madyan 5/73-78	-	11						
19	Oğlanla Nurani Kişi 5/121-124					37			
20	Keçel Mehemmed 5/82-96		32, 33, 34	47					

**B - MUKAYESEDE ESAS ALINAN TURKIYE MASALLARININ
ADLARI VE KİTAP SIRA / SAYFA NUMARALARI**

A - Erzurum Halk Masalları

1. Hasanı Çelebi	5 / 174-176
2. Hüsnü Yusuf,	6 / 177-179
3. Yüzük kaçırın Kuş,	7 / 180
4. Bengiboz,	11 / 191-196
5. Uyuyan Delikanlı,	16 / 214-215
6. Dilaremcengi,	17 / 216-220
7. Gülsinan,	19 / 224-231
8. Kamçı,	21 / 236-240
9. Tokmak,	26 / 262-263
10. Üç Turunçlar,	32 / 291-295
11. Üç Karpuz Güzeli,	33 / 296-297
12. Üç Narlar,	34 / 298-303
13. Sırma Saç,	35 / 304-307
14. Balık Bilmezse Halık Bilir,	36 / 308-313
15. Keloğlan,	39 / 319-320
16. Tembel Ahmet,	44 / 332-334
17. Mektup,	50 / 359-363
18. Hoca-Kadı-İmam,	62 / 402-405

B - Elazığ Masalları

1. Keloğlan Sarmısaki Bey Oğlu	3 / 279-280
2. Kül Eşek,	24 / 338-341
3. Dul Kadının Oğlu,	26 / 350-356
4. Zülfü Mavi,	29 / 361-365
5. Köse,	33 / 377-378
6. Bızdık,	34 / 379-380
7. Keloğlan,	36 / 384-388
8. Ahmet Ağa,	40 / 399-402
9. Öksüz Kız,	44 / 416-418
10. Üç Nar,	47 / 425-430
11. Avcı Mehmet'in Oğlu,	49 / 433-436
12. Culfacioğlu Mehmet Onbaşı,	56 / 460-463
13. Kara Köpek,	57 / 464-468
14. Şah Meranın Yüzüğü,	59 / 470-475
15. Gülükân,	61 / 480-491
16. Elma Ağacı,	65 / 501-508
17. Dünya Güzeli,	70 / 524-530

C - Gümüşhane Masalları

1. Tilkinin Şahitliği,	1 / 339-340
2. Ayağına Diken Batan Serçe,	2 / 341-342
3. Değirmenci ile Tilki,	4 / 345-348
4. Namert ile Cömert,	7 / 355-357
5. Tamahkâr Köylü,	8 / 358-360
6. Ağlayan Narla Gülen Ayva,	14 / 390-397
7. Güneşle Ayın Haracı,	20 / 419-420
8. Padişahın Rüyası,	21 / 421-422
9. Feleği Arayan Adam,	22 / 423-425

10. Sansını Açtıran Adam,	23 / 426-428
11. Gençlikte mi Kocalıkta mı?	24 / 429-433
12. Devleri Korkutan Bilal Ağa,	32 / 467-469
13. Korkak Deli,	33 / 470-472
14. Hani Ya Bacımın Ayağı,	34 / 473-475
15. Ecel Ecayip,	35 / 476-482
16. Macun,	37 / 491-493
17. Meliksah,	39 / 498-506
18. Avcı Mehmet'in Oğlu,	41 / 517-522
19. Tuz Kadar Sevgi,	51 / 584-598
20. Padişahın Konuşamayan Kızı,	58 / 622-624
21. Aynı Kızı seven Üç Kardeş,	59 / 625-626
22. Cindar,	64 / 636-641
23. Akıllı Kardeşle Deli Kardeş,	66 / 644-647
24. Keloğlan'ın Oyunları,	68 / 654-656
25. Bacadan Atılan Ölü,	70 / 663-666

D - Taseli Platosu Masalları

1. Tilkinin Hacca Gitmesi,	4 / 232-233
2. Osturgan Böcü,	5 / 234-235
3. Avcı Ahmet,	7 / 239-244
4. Hanımından Korkan Osman Ağa, (Son sayfa eksik)	10 / 252-254
5. Padişahın Üç Kızı,	11 / 255-261
6. Küllü Fatma,	12 / 262-264
7. Gençlikte mi, İhtiyarlıkta mı?,	15 / 276-278
8. Gülmez Padişahı,	16 / 279-289
9. İyilik ile Kötünlük,	20 / 301-303
10. Zümrüdü Anka,	21 / 304-308
11. Tezer Ağa,	24 / 316-318
12. Allah'ı Arayan Adam,	30 / 338-341
13. Tembel Ahmet,	32 / 346-349
14. Vur Tokmağım Vur,	35 / 356-358
15. Kedi, Köpek ve Yılanın Mükâfâtı,	38 / 368-370
16. Başmüneccim,	40 / 374-378
17. Kuş Şahı,	41 / 379-382
18. Mercimek Çocuk,	43 / 388-389
19. Gümüş Boynuzlu,	45 / 394-398
20. Sabır Taşı,	54 / 433-434
21. Vezirin Üç Kızı ve Padişahın Oğlu,	56 / 439-442
22. Demir Asa, Demir Çarık,	57 / 443-445
23. Congalaz Karısı,	58 / 446-448
24. Ağlayan Nar ile Gülen Ayva,	60 / 452-454
25. Hıyardan Semsem Güzeli,	61 / 455-458
26. Geyik Oğlan,	64 / 463-465
27. Zilli Tilki,	70 / 476-477

E - Mahmut Gazî Köyünde Halk Edebiyatı

1. Kuyruğunu Gümüşleten Tilki,	10 / 206-207
2. Sepet Ören Tilki,	11 / 207
3. Yaramaz Kuş,	13 / 208-209

4. Tilkinin Yardımı ile Zengin Kız Alan Adam,	18 / 213-217
5. Başmüneccim,	20 / 219-220
6. Çöpçatan,	22 / 221-223
7. Gençlikte mi, ihtiyarlıkta mı?,	28 / 236-240
8. Kaderini Arayan Adam,	31 / 245-246
9. Kahraman Kara Mehmet,	32 / 247-248
10. Kardeşleriyle Uğraşan Keloğlan,	33 / 248-251
11. Dünya Güzeli,	39 / 264-268
12. Dünya Güzeli,	40 / 269-272
13. Yılanın Yardımı ile Padışahın Kızını Alan Keloğlan,	50 / 295-300
14. Devi öldüren Çocuk,	54 / 303-304
15. Devi öldüren Çocuk,	55 / 304-306
16. Ateş Arayan Kız,	57 / 308-309
17. Ayıkulak,	58 / 309-314
18. Keloğlan'la Arap,	59 / 314-316
19. Kıymetli Deri,	60 / 316-324
20. İyilikle Kemlik,	66 / 342-344
21. Portakaldan Çıkan Kız,	64 / 336-338

F - Az Gittik Uz Gittik

1. Ayağına Diken Batan Karga,	1 / 23-24
2. Bokböceği,	2 / 25-27
3. Ayşe, Fatma Kuzular,	5 / 33-35
4. Yolcu ile Yılan,	7 / 39-40
5. Kuyruğu Zilli Tilki,	9 / 43-44
6. Tilki ile Yılan,	10 / 45
7. Erler Karısı'na Koca Olmaya Giden Keloğlan,	12 / 49-53
8. Dünya Güzeli,	14 / 61-68
9. Kral Padışahının Kızı,	16 / 74-81
10. Yeraltı Dünyasının Kartalı,	17 / 87-92
11. Çan Kusu, Çor Kusu,	20 / 95-103
12. Çember Tiyar,	22 / 114-118
13. Eşek Kafası,	24 / 127-133
14. Kösenin Tavşanı,	42 / 221-222
15. Tilki ile Çimenci Padışahının Oğlu,	45 / 231-234
16. Nohut Oğlan,	46 / 235-238
17. Culfa Kadınları,	47 / 241-243

G - Zaman Zaman İçinde

1. Bacı Bacı Can Bacı,	1 / 87-91
2. Yedi Kardeşler,	2 / 92-95
3. Yatalak Mehmet,	6 / 114-121
4. Hüsnü Yusuf Şehzade,	11 / 144-151
5. Sitti Nusret,	12 / 152-161
6. Sabır Taşı,	14 / 168-171
7. Usta Nazar,	19 / 198-200

C - Tahlil ve Motif Mukayesesi

Bu bölümde, ~~70 masal metni~~ 70 masal metni Türkiye'deki varyantlarıyla mukayese edilecektir. 70 masaldan bazıları EB. ve AaTh. kataloglarında yer almadığı için tip numaraları boş bırakılmıştır.

Metinler aşağıdaki 6 madde çerçevesinde incelenecektir. 5. madde, ele alınan masal metinlerinin Türkiye'den seçilen varyantlarını kapsamaktadır. Varyantların yer aldığı eserlerin adları, kısaltmalar halinde verilmiştir:

EB: Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav (TTV: Typen Türkischer Volksmärchen);

- a) EMM: Erzurum Halk Masalları;
- b) ELM: Elazığ Masalları;
- c) GM: Gümüşhane Masalları;
- d) TPM: Taşeli Platosu Masalları;
- e) MG: Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı;
- f) AGUG: Az Gittik Uz Gittik;
- g) ZZİ: Zaman Zaman İçinde

Bunlardan a,b,c,d,e; Türkiye'nin belli bölgelerinden derlenmiş masalların farklı metodlarla incelenmesini ihtiva eden tezlerdir. f,g; müstakil masal kitabıdır ancak masallarla ilgili bazı bilgiler de derc edilmiştir.

6. maddede, motifler halinde özeti verilen Azerbaycan masalı esas alınmak suretiyle, adı geçen eserlerdeki varyantların benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Bazı masalların tıpatıp benzerlerinin yanısıra, birkaç motifi benzerlik gösterenleri de mevcuttur. Farklı motiflerin uygun şekilde bir araya getirildiği ve birkaç tipe örnek olabilecek masallar da az değildir. Sonuç kısmında tekrar ifade edileceği üzere Azerbaycan masal metinleri Türkiye'de derlenenlerden daha uzundur. Bunda, kanaatimizce, günümüzde hâlâ yaşatılan halk hikâyeciliği geleneğinin rolü büyüktür. Nitekim karşılaştırma tablosun-

daki EB sütununda birden çok tip numarası dikkati çekecektir.

incelemede esas alınan altı madde şunlardır:

1. Masalın adı
2. Masalın EB ve AaTh kataloglarındaki tip numaraları
3. Masalın temi
4. Masalın motifler halinde özeti
5. Masalın varyantları
6. Motiflerin mukayesesi

BİRİNCİ MASAL

1. Tülkü ile Canavar
2. EB. 3, AaTh. 333.
3. Kurnazlıkla başarı kazanma
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilki çok acıktır, yiyecek bir şey bulamaz. Bir kapanda kuyruk görür fakat yaklaşmaz.
  - 2) O sırada canavar gelir, niye kuyruğu yemediğini sorunca Tilki, oruçlu olduğunu söyler.
  - 3) Canavar kuyruğu yemek istediğinde kapana tutulur.
  - 4) Tilki kuyruğu yemeye başlayınca canavar sorar: Hani oruçluydun? Tilki der: Ay görüldü. Ben ne zaman göreceğim deyince, tilki, tuzak sahibi gelince cevabını verir.
  - 5) Tuzak sahibi gelince tilki canavara, ay görüldü der, kaçar.
  - 6) Kapan sahibi canavarın yakarışlarını kulak ardı edip döve döve öldürür, derisini yüzüp evine asar.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

İKİNCİ MASAL

1. Tülkünün Keleyi
2. EB. 5 AaTh. 1,2,3,4.
3. Kurnazlıkla başarı kazanma.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilki horoza kendini tövbekar bir ziyaretçi (hacı) olarak tanıtır.
  - 2) Horoz, ziyarete giderken kendisini de yanına almasını ister. Tilki biraz da nazlanarak kabul eder.
  - 3) Biraz sonra karga da onlara katılır.

- 4) Ormanda giderken herkes gördüğü işleri anlatsın. Kim kötü işler işlediyse onu yiyelim, der. Tilki önce kargayı, sonra horozu yer.
- 5) Tam o sırada tilki, bir atlı kabileye rast gelir. Kurtulamayacağını anlayınca ölmüş numarası yapar.
- 6) Derisi soyulmak üzere tilki, gelinin terkisine konulur. Tilki, geline, rezil olmak istemiyorsa altınlarını, altın kemerini vermesini ve kendisini serbest bırakmasını ister. Gelin mecburen kabul eder.
- 7) Yolda kurda rast gelir. Bu altınları nereden aldığını sorunca, Karaman gölünde yedi gün yedi gece kuyruğumu beklettim, öyle elde ettim der.
- 8) Kurt bu tavsiyeyi tutunca kuyruğu donar, köylülerin elinden canını zor kurtarır.
- 9) Tilki elinde bir iğne ve bir parça deri ile çarık dikeyor rolü yapar.
- 10) Kurt tilkiyi aramaktadır. Onu bu halde görünce, ne yaptığını sorar. Tilki de çarık diktiğini, çok para kazandığını söyler. Kurt da bu işi öğrenmek ister. Öğretelim diyerek iğneyi kurdun diline batırır, kaçır.
- 11) Kurt yine intikam için tilkiyi aramaktadır. Tilki bu defa sepet dokumaya başlar. Kurt ona ne yaptığını sorunca sepet dokuyor ve içi bal dolu sepetle değiştiriyorum, der.
- 12) Kurt bu işi de öğrenmek isteyince tilki kurdu sepete sokar, ağzını da örür. Bir köylüye içinde bal var diyerek satar.
- 13) Evde sepet açılınca içinde kurt olduğu anlaşılır, balıyla öldürülür.

5. Varyantlar:

d) TPM 4 (Tilkinin Hacca Gitmesi), e) MG 10 (Kuyruğunu Gümüşleten Tilki), 11 (Sepet Ören Tilki).

6. Mukayese:

- 1) Türkiye'den derlenen masalların üçü bir araya getirildiğinde Azerbaycan varyantının tam mukabili olmaktadır.
- 2) Tilkinin hacca gitme sebebi, (d)de boyacının boyası üstüne dökülünce kendini "erişgin" sanmasıdır. Tilkiye arkadaş olanlar horoz, keklik ve hububuk kuşudur. Horozu ve kekliği yeme sebebi, ötmeleridir. Hububuk kuşu, ben Sultan Mahmut'un çavuşuyum, der ve şahit olarak avcı ve tazıları gösterir, canını kurtarır. (Ma-

sal burada biter, (e)den 10 ve 11. masal başlar).

- 3) Düğün alayına yakalanma, gelin atının terkisine konulma, çarık dikme, kurdun diline iğneyi batırma motifleri (e-10,11)de yoktur.
- 4) Kuyruğun suda bekletilme sebebi değişiktir: Buz tutan kuyruk gümüşe benzer (e-10).
- 5) Örülen sepetin içindeki canavar tepeden aşağı itilerek yuvarlanır, canavarı yolcular öldürür (e-11). (e-10)da kuyruğu gölde donan canavarı köylüler öldürür.

ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Tülkü ile Gurd
2. EB. 6, AaTh. 5.
3. Kurnazlıkla başarı kazanma.
4. Masalın özeti:

- 1) Tilki çok acıkır. Kurta, evine alması için yalvarır.
- 3) Kurt uyuyunca tilki, yağ ve helva küplerindekini yer.
- 4) Kurt uyanınca tilkiyi öldürmek ister. Tilki, sırtımızı ateşe tutalım, yağı kim yediyse orası erir, yağı kimin yediği anlaşılır, der.
- 5) Kurt ısınırken uyuyakalır. Tilki kalan yağdan kurdun orasına sürer. Uyanınca tilkiye söyleyecek söz bulamaz. İn tilkiye kalır, keyifle kışı geçirir.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Sengülüm, Süngülüm, Mengülüm
2. EB. 8, AaTh. 123, 124.
3. Hâinler cezasını bulur.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir keçinin bu isimlerde üç yavrusu vardır. Keçi onlara akşama ağzında su, boynuzunda ot, memesinde süt getirir, kapıyı bir mani ile açtırır.
- 2) Kurt, keçinin söylediği maniye öğrenir, kapıyı açtırır, Mengülüm'ü yutar. Diğer ikisi saklanır.
- 3) Keçi sırayla tavşana, tilkiye yavrumu sen mi yedin, diye sorar. hayır cevabını alır.
- 4) Demirciye gider, boynuzlarını keskin ve sivri hale getirttirir.

5) Kurdu önce kıcıncıdan yaralar, sonra karnını yarıp Mengülüm'ü canlı olarak çıkarır. Mutlu yaşarlar.

5. Varyantlar:

f)AGUG 5 (Ayşe, Fatma Kuzular).

6. Mukayese:

- 1) Yavrular keçinin değil koyunundur ve iki tanedir, adları Ayşe ve Fatma'dır.
- 2) Kurt, tanınmamak için -ses değişikliğinin yanı sıra- una bulayarak ayaklarını beyazlaştırır.
- 3) Her iki kuzuyu yer.
- 4) Koyun; kurdu, içi alevli kuyuya düşürerek öldürür, iki kuzu daha doğurur.

BESİNCİ MASAL

1. Tülkü ve Keklik
2. EB. 9, AaTh. 56, 56A.
3. Kurnaz tilkinin akıllı keklik tarafından mağlub edilmesi.
4. Masalın özeti:
  - 1) Karnı acıkan tilki, yüksek sesle öten kekliğe yaklaşır. Senin sesin kısılmaz mı diye sorar. Keklik her zaman ötmüyorum diye cevap verir.
  - 2) Yere yatınca üst başın pislenmez mi, sorusuna yere yatmıyor, ayakta duruyorum, cevabını verir.
  - 3) Doğru mu diyorsun, göster bir göreyim der. Keklik yere yatınca atılıp tutar.
  - 4) Keklik aldandığını anlar. Tilkiye, sen beni yiyince kendine "aferin" diyor musun? deyince, evet, der. Öyleyse söyle de göreyim, der.
  - 5) Tilki aferin demek için ağzını açınca keklik kurtulup kaçır. Bir kayanın başında durup, "Tülkü baba, sana ahmak derler, bana aferin" der.

Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ALTINCI MASAL

1. Goca Aslan
2. EB. 13, AaTh. 38.
3. Kurnaz kedinin aslanı mağlup etmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) İhtiyar aslan orman kenarında gezerken kediyle karşılaşır ve sen de bizim soydansın, neden bu kadar küçüksün diye sorar.
- 2) Kedi insan elinden çektiklerim beni bu hale getirdi, der.
- 3) İhtiyar aslan, çiftçiye kediyi niye bu hale getirdin, der.
- 4) Çiftçi, kedinin yerine aslanı çifte koşar, en zor yerleri sürer.
- 5) Aslan, kediye, "kardeş sen benden de güçlümüссün" der.

Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YEDİNCİ MASAL

1. Cık Cık Hanım
2. EB. 19, AaTh. 1655.
3. Emanete ihanet edenler ve başlarına gelenler.
4. Masalın özeti:
  - 1) Cık-cık Serçe Hanım'ın bir gün ayağına diken batar. Bir karı nine dikenini çıkarıp tandırda yakar.
  - 2) Serçe dikenini ister. Kadın yaktım, deyince kadının bir ekmeğini alıp kaçar.
  - 3) Bir çobana, yemesi için verir. Yedikten sonra ekmeğini geri ister.
  - 4) Serçe çobanın bir koyununu alıp götürür.
  - 5) Bu koyunu gelin gelen padişaha götürür. Pişirip kadı ile birlikte ona verirler. Kadı çabucak yer, serçe aç kalır.
  - 6) Serçe kızar, koyununu geri ister, vermeyince de gelini kaçırır.
  - 7) Gelini bir aşığa verir, onun sazını alır, yaptığı işleri anlatır.
  - 8) Altında bulunduğu ceviz ağacından bir ceviz başına düşer. Dünyada ne büyük şey varmış, az kalsın başım yarılacaktı, der.

5. Varyantlar:

c)GM 2 (Ayağına Diken Batan Serçe), e)MG 13 (Yaramaz Kuş), f)AGUG 1 (Ayağına Diken Batan Karga).

6. Mukayese:

- 1) Serçenin yerini başka kahramanlar alır: Kumru (e), karga (f).
- 2) İlk alan değişiktir. Nine (c), fırıncı (e), kocakarı (nine) (f).
- 3) Dikenin yakıldığı yer değişiktir: Ocak (c), fırın(e), kandil (f).
- 4) Diken yerine sadece (f)de kandil, diğerlerinde ekme alınır.
- 5) İkinci emanetçi çobanın yerini başkası alır: Kocakarı (f).(e)de çoban yerine "çobancı" ifadesi geçmektedir.
- 6) İkinci emanetçiden alınan nesne değişiktir: Koç (c), inek (f).
- 7) Üçüncü emanetçi değişiktir: Kocakarı (f).
- 8) Dördüncü emanetçi ve onlardan alınan nesnelere değişiktir: Davulcu-davul, zurnacı-zurna (c,e), çoban-ka-val (düdük) (f).
- 9) Gelinin verildiği kişiler değişiktir: Davulcu-zurnacı (c), zurnacı (e), çoban (f).
- 10) Masalın sonunda tekerleme/türkü söylenir fakat sonuç değişiktir: Serçe davulla zurnayı alır minarenin tepesine çıkar, çalmaya başlar (c), tekerlemeyi söylerken dağ yıkılır, üçü de altında kalırlar (e), karga düdüğü alır bir öttürür, bir türküsünü söyler (f).

SEKİZİNCİ MASAL

1. Pıspısa Hamın ve Sıcan Solup Bey
2. EB. 21, AaTh. 85, 2023.
3. Çok naz aşık usandırır.
4. Masalın özeti:

- 1) Pıspısa Hanım Donuzan Gurdu Düz Hatun, süslenip bir kayanın tepesinden yüksek sesle evlenmek istediğini söyler.
- 2) Oduncu, seni balta ile döverim deyince evlenmeyi kabul etmez.
- 3) Sıcan Solub bey, seni dövmem, kuyruğumla gözüne sürme çekerim deyince evlenmeyi kabul eder.
- 4) Donuzan Gurdu Düz Hatun, su dolmuş deve çukuruna düşer. Sıcan Solub beye, yoldan geçen atlılar vasıtası

ile haber gönderir. Sıçan çabucak gelir,ver elini çek-
keyim der, ancak Donuzan Gurdu "yeri yeri menciyez
senden küserecek" (ben sana küstüm) sözünü üç defa
tekrar eder, elini vermez.

- 5) Sıçan Solup bey de kızıp "küsereceksen küserecek" der
balçıkla deve çukurunu doldurur, Pıspısa Hanım ölür.

5. Varyantlar:

d)TPM 5 (Osturgan Böcü), f)AGUG 2 (Bokböceği).

6. Mukayese:

- 1) Kahramanın adları değişiktir: Osturgan Böcü (d), bok-
böceği (f).
- 2) (f)de süslenme yoktur.
- 3) Üç masalda da kahramanlar adlarıyla hitap edilmekten
hoşlanmaz ve kendilerini uzunca tavsif ederler. "Be-
nim adım osturgan böcü değil, saçı saçdan kadın, göğ-
sü bosdan kadın (d), "Benim adım bokböceği mi? Bürüm-
cekli Bürce kadın, Tirincekli Tirce kadın, Mercan ka-
dın (f).
- 4) Düştükleri yer ve haber gönderdikleri vasıtalar deği-
şiktir: Osturgan Böcü su alacağım derken hayvan izine
düşer, haberi değirmenciler getirir (d), Bokböceği,
Kadınlar Atlamacı'ndan düşer, ceviz kabuğundan tekne-
nin altında kalır ve haberi kır atlı getirir.
- 5) Sıçan'a haber manzum olarak gönderilir (d,f) ve ismi
değişiktir: Süllü beğ (d),
- 6) Bokböceği kendini "Saçı uzuncam" şeklinde tarif eder
(f).
- 7) Sıçan, elini vermekte nazlanınca Osturgan Böcü'yü
hayvan izine gömer (d), Bokböceğini çiğneyip geçer
(f).

DOKUZUNCU MASAL

1. Dovaşan
2. EB. 24, 24 III, AaTh. 2031, 2015, 720.
3. Er-geç bir şikayet mercii bulmak mümkündür.
4. Masalın özeti:

- 1) Tavşanın ayağına diken batar.
- 2) Yaprğa gelip ayağının kanını silmesini söyler. Kabul
etmez. Tavşan onu eşek ile, eşegi kurtla,kurtu köpek-
le korkutur. Köpek denileni yapmayınca gidip karıya
şikayet eder.

3) Karı köpeği döver, o kurtu ısırır, kurt eşeği dişler, eşek de yaprağı dişler. Yaprak tavşanın kanını siler.

5. Varyantlar:

d) TPM 70 (Zilli Tilki), f)AGUG 9 (Kuyruğu Zilli Tilki).

6. Mukayese:

- 1) Bu masallar arasındaki benzerlik; ardıcıl şekilde bir nesnenin diğerine şikâyet edilmesi, sonunda birinin diğerini cezalandırmasıyla hareketin başa dönmesidir.
- 2) Tilki çam ağacına zilini asar, çam ağacı büyür, zili- ni alamaz. Sonra sırasıyla çoban - kurt - çobanın kö- peği - koca - karı birbirine şikâyet edilir. Karı - kö- pek - kurt - çoban - çam ağacına ceza verilir, tilki ağacın yıkılışından korkup kaçar. Masal buradan iti- baren "Bremen Mızıkacıları"nı hatırlatır (d).
- 3) Tilki çam ağacına zilini asar. çam ağacı büyür, zili- ni alamaz. Sırasıyla balta - ateş - su - koca öküz - canavar - köpek - çoban - sıçan - kedi - kocakarıya şikâyet edilir. Kocakarı kediyi döver ve hareket sı- rasıyla başa döner. Tilki zilini alır (f).

ONUNCU MASAL

1. Armudan'la Tülkü
2. EB. 34, AaTh. 545-B.
3. İyiliğin geç de olsa takdir edilmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) Armudan fakir haline bakmadan padişahın kızına aşık olur.
- 2) Oğlan tilki ile dost olur. Tilki ben sana padişahın kızını alırım der.
- 3) Tilki, padişaha gider, şahı(para) ölçen çanağını is- ter. İçini toprak doldurup üstüne şahı koyar. Padişa- ha verir.
- 4) Sonra abbası, sonra altın ölçen çanağı alır, aynı şe- kilde yapar.
- 5) Padişah Armudan'ın çok zengin olduğunu anlamış olur, tilkinin elçiliği ile kızını Armudan'a verir.
- 6) Düğün hazırlığı görülür. Tilki; çobana, yalancıya, na- hircıya "padişahın adamları sorarsa bu sürüler Armu- dan'ın" demelerini tenbih eder.
- 7) Armudan'ın padişah kızına layık evi olmadığı için gi-

derken üç kardeş devin sarayına gelirler.

- 8) Tilki devlere, "padışah ordu ile üstünüze geliyor, çabuk ot yığınının içine saklanın" der. Ot yığınınını da kafileye ışık vermesi için yakar. Üç dev ölür.
- 9) Tilki Armudan'a, "ölünce beni tantana ile gömdürürsün" deyince, oğlan "herşeyim senin" der.
- 10) Tilki kendini ölmüş gibi gösterir. Oğlan Tilkiyi çöpe attırır. Tilki, "yazıklar olsun" der, oğlan yaptığına pişman olur, Tilki'nin ayaklarına kapanır. Af diler. O da affeder.
- 11) Padışah ölünce, Armudan padışah olur, tilkiyi de kendine vezir eder.

5. Varyantlar:

b)ELM 3 (Keloğlan Sarmisaki Beyoğlu), c)GM 4 (Değirmenci ile Tilki), e)MG 18 (Tilkinin Yardımı ile Zengin Kız Alan Adam), f)AGUG 45 (Tilki ile Çimenci Padışahının Oğlu).

6. Mukayese:

- 1) Armudan adlı gencin adı/takma adı değişiktir: Çoban Keloğlan/Sarmisaki Beyinin oğlu (b); değirmenci / Çak Çak Padışahının oğlu (c); Değirmenci/Tirengi Bey (e); değirmenci çırağı Keloğlan/Çimenci Padışahının oğlu (f)dur.
- 2) Tilkinin iyilik etme sebepleri değişiktir:Arkadaş olmak için yalvarır (b), istediği tavuk kendisine verilir (c) silahla vurulacağı sırada yalvarır (e), anbardaki unu yerken yakalanır ve yalvarır (f).
- 3) Kızı istenecek şahıslar hepsinde padışah değildir: Hulûsi Bey (e).
- 4) Kız istemeye hazırlık yapılır: Zenginliği göstermek üzere; altın için urub (b), beyaz para ve sarı(altın) için ayar aletleri (e) istenir. Padışah korkutulur (c,f).
- 5) Elbise istemedeki yalanlar değişiktir: Delikanlının askeri ve elbiseleri suya gitmiştir (b), harktan atlarken ayağı kayıp düşmüş, üstü başı perişan olmuştur (c), bir atı ve beşyüz liralık esyası suya gitmiştir (e), ırmak alıp götürmüş, üstü başı çalılara takılıp yırtılmıştır (f).
- 6) Tenbih edilenler değişiktir: deve, koyun sürüsüne(b), çobana (c), değirmene gelen gençlere (e). (f)de tenbih yoktur.

- 7) Dügün alayının yerleştigi mekân ve sahiplerini aldatma sebepleri değişiktir: Padişahın ordusuyla korkutulan kaçan devin evi (b), padişahın ordusuyla korkutulan ve ot mereğinde yakılan yedi devin sarayı (c), Bey'in askeriyle korkutulan ve ot harmanında yakılan devin sarayı (e), otluk altına sokularak yakılan ayıların evi (f).
- 8) Sonuçlar farklıdır: Gelin, kaçan devin evine yerleştirilir (b) Tilki yalancılıktan ölür (c,e,f), çöpe (c), abdesthanenin (helanın) altına (e), dışarıya (f) atılır. Tilki ikincisinde gerçekten ölür (c), değirmencinin kıcını ısırır (e), kız oğlanın değirmenci olduğunu anlayınca sarayda ne varsa toplayıp babası evine kaçar (e),kuyruğu kopan tilki vurulmak korkusuyla kaçar, (buradan yeni bir masala (Kuyruksuz Tilki) geçilir) (f).

ON BİRİNCİ MASAL

1. Yahşılığa Yahşılığ
2. EB. 48, AaTh. 155,432.
3. iyiliğe iyilikle karşılık verme.
4. Masalın özeti:
  - 1) Hemid, ormana odun kesmeğe gittiğinde bir kutunun içinden ses işitir. Alevin içindeki kutuyu kurtarır, içinden bir yılan çıkar, adamcağızın boynuna dolanır, "seni öldüreceğim" der.
  - 2) Hemid, "çocuklarımı yetim koyma" diyerek yalvarır.
  - 3) Yılan "olmaz" deyince rastladıkları üç kişiye sormaya karar verirler.
  - 4) Baykuş ve canavar, insanlardan çektiklerini dile getirip yılanı haklı görürler.
  - 5) Tilki, "sen o kutuya sığmazsın" deyince yılan öfkeleşir, kutuya girer, ağzını kapatıp ateşte yakarlar.
  - 6) Tilki avcılara yakalanır. Hemid, benim çok tavuğumu aldı diyerek, tilkiyi öldürmek için satın alır, sonra serbest bırakır.
5. Varyantlar:
  - e)MG 17 (Tilkinin Yardımı ile Yılandan Kurtulan Adam)
  - f)AGUG 7 (Yolcu ile Yılan).
6. Mukayese:
  - 1) Yılan çeşme üzerinde bir sigara tabakasındadır(e), ağaçtadır (f).
  - 2) Sokup sokmama öküz (e,f), eşek (f), ırmak (e) ve son

olarak tilkiye (e,f) sorulur.

- 3) Öküz, gençliğinde çift sürdürüldüğünden (e,f), ihtiyarlayınca kasaba verilip kestirildiğinden (e), dağlara bırakıldığından (f), ırmak, suyu kullanıldıktan sonra yüzüne tükürüldüğünden (e), eşek, yük taşıyamayınca dövüldüğünden (f) şikayetle insanoğlunu "sok" derler.
- 4) Adam tilkiye göz işaretiyle kırk tavuk kırk horoz(e), el işaretiyle beş (f) tavuk vaadeder.
- 5) Yılan, bırakıp gider (e), tabakanın içine girince taşla ezip öldürürler (f).
- 6) Adam tavuk yerine tarlaya çuvalda kırk tazı (e), beş zağar (f) getirir, tilki, tazıların elinden kurtulur, insanoğlunun kümesinden tavuk-horoz çalmaya ahdeder (e), zağarlar tilkiyi öldürür, adam derisini yüzer (f).

ON İKİNCİ MASAL

1. Ne Senden Oğul Dağı Gider, Ne Menden Guyrug Yarası
2. EB. 49, AaTh. 285D.
3. Acılar kolay kolay unutulmaz.
4. Masalın özeti:

- 1) Fakir adam, keçisinin sütünü satarak geçinir.
- 2) Yılan, "sütü bana sat, sana her gün bir altın vereyim" der. Adam sevinerek kabul eder, böylece zengin olur.
- 3) Adam hacca giderken işi oğluna emanet eder. Ancak oğlan bir kaç gün süt götürdükten sonra, herhalde bu yılanın yuvasında hazine var der ve yılanı öldürmek isterken kuyruğunu koparır.
- 4) Yılan oğlanı sokar, öldürür.
- 5) Adam yine eskisi gibi süt sağdırıp yılanı götürür, fakat yılan der ki, "Ne senden oğul acısı, ne de benden kuyruk yarası gider, en iyisi sen bir daha buraya uğrama, yoksa seni de öldürürüm" der.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ON ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Horuz ve Padşah
2. EB. -, AaTh. -.
3. Horozun padişaha kafa tutması.
4. Masalın özeti:

- 1) Horozun biri yerde para bulur.
  - 2) Padişah parayı horozun elinden almalarını emreder. Horoz "padişah benden fakirmiş" der.
  - 3) Parayı geri verdirince, "padişah benden korktu" der.
  - 4) Padişah horozu kestirir. "Ne keskin bıçakmış" der.
  - 5) Pişirirler, "ne sıcak hamammış" der.
  - 6) Pilavın üstüne etlerini koyarlar, ötüp, "ne akçacık tepeymiş" der.
  - 7) Pilavı padişah yer, boğazından geçerken "ne dar sokakmış" der.
  - 8) Midesine inince, "ne sıcak peye (at, eşek ahır) imiş" der.
  - 9) Padişahın midesi patlar, horoz çıkıp öter ve "padişahın karnı yırtıldı, benim canım kurtuldu" der.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ON DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Tülkü ve ilan
2. EB.-, AaTh.-
3. Dostluğa ihanet eden cezasını bulur.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilki ile yılanın yuvaları yan yanadır, ama araları bozuktur.
  - 2) Bir gün yılan tilkiye, yanıma gel sana sözüm var der.
  - 3) Tilki önce yanaşmak istemez, ancak yılan yemin edince dost olurlar.
  - 4) Yılan çaydan geçerken tilkinin vücuduna dolanır, geçtikten sonra seni sokacağım, der.
  - 5) Tilki, yılanın kendisini öldüreceğini anlayınca tatlı dille seni son kez öpeyim diyerek boğar.
5. Varyantlar:
  - f) AGUG 10 (Tilki ile Yılan).
6. Mukayese:
  - 1) İki masal birbirinin aynısıdır.

ON BEŞİNCİ MASAL

1. Tülkü Tülkü Tünbeki
2. EB.-, AaTh.-.
3. Tamahkârlığın sonu pişmanlıktır.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilkinin biri, gördüğü ak taşı kuyruk sanıp kuyuya atlar.
  - 2) Yılan, kurbağa, çakal, kurt, domuz ve ayı da kuyruk tamahıyla kuyuya düşerler.
  - 3) Tilki açlıklarını gidermek üzere söyleyeceği şarkıda kimin adı geçerse onu yemeyi teklif eder.
  - 4) Önce, kaplumbağa, sonra sırayla yılan, çakal, kurt, domuz parçalanıp yenir.
  - 5) Tilki, domuzun etinden bir parçasını koltuğunun altına saklar ve devamlı yer. Ayı bunu görünce sorar: Eti nereden buluyorsun, bana da söyle, der.
  - 6) Tilki der ki, koltuğumun altını yiyorum, sen de ye. Ayı inanır, koltuğunu dişler, kan kaybından ölür. Tilki bir müddet de ayının etiyle idare eder.
  - 7) Ancak ayının eti de bitince açlıktan ulumaya başlar.
  - 8) Kuyunun başına gelen avcı tilkiyi yakalar.
  - 9) Bıçağını keskinleştirirken, tilki canlanır, kaçıp gider. Avcı pişman olur.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ON ALTINCI MASAL

1. Tülkü Baba ve Hacı Leyley
2. EB.-, AaTh.-.
3. Kötü niyetle dostluk devam etmez.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilki ile leylek kardeş olur, leyleğe ayranlı çorba ikram eder.
  - 2) Leylek bir pirinç tanesi alıncaya kadar tilki sinidekileri bitirir.
  - 3) Bu hadise bir daha tekrarlanınca leylek, tilkiden bunun acısını çıkarmaya karar verir.
  - 4) Tilkiye, benim kanatlarımın arasına bin seni göğe yükseltiyim, biraz gez, der.

- 5) Tilki kabul eder, yer görünmeyecek kadar yükselir, in sırtımdan, der. Tilki, özür dileyince bir kaç metre kala yere atar.
  - 6) Tilki, eline kitap alıp mağara önünde okumaya başlar, ayıya kendini molla olarak tanıtır, çocuk okutuyorum, der.
  - 7) Ayı iki yavrusunu okutması için tilkiye verir, tilki de parçalayıp yer.
  - 8) Çocuklarını görmeye gelen ayıya, torbaya doldurduğu kemikleri verir, "Eti senin kemiği benim" demiştin, al öyleyse" der.
  - 9) Mağaranın deliğinden kaçar, ayının elinden kurtulur.
  - 10) Ayı çiftçiye, tilkinin çocuklarımı öldürdüğünü kimseye söylemezsen sana her gün bir koyun veririm, der.
  - 11) Çiftçinin karısı, koyunları nereden aldığını sorunca, söyler, ayı da bunu işitir. "Yarın seni öldürecek" der.
  - 12) Tilki, çiftçiye, "kaç gündür neden çifte gelmedin" deyince, "ayı beni öldürecek" cevabını verir.
  - 13) Tilki, "ben tepeden toz kaldıracam, ayı bu ne diye sorunca padişahın oğlu hastalanmış, ayı ödü arayan ordusu dersin" diye tenbihler.
  - 14) Böyle deyince, ayı çuvala saklanır. Tilkiyle çiftçi ayıyı döve döve öldürürler.
  - 15) Çiftçi tilkiye vadettiği tavukları ve horozu getirmez.
  - 16) Tilki yine istemeye geldiğinde midesinden bir gurultu çıkınca çiftçi bu sesin evvelki sene yuttuğu bir köpek yavrusundan geldiğini söyler. Tilki korkusundan tavuklar ve horozdan vazgeçtiğini belirterek kaçar.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı. Bu masal, iki masal tipini ihtiva etmektedir.

ON YEDİNCİ MASAL

1. Tülküylen Toyug
2. EB.-, AaTh.-.
3. Akıllı tavuğun, kurnaz tilkiyi alt etmesi.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tilki, Fatma kadınının ak tavuğunu bir gece köpeğe hissettirmeden yakalamak için dil döker, bir türlü kan-

dıramaz.

- 2) Tavuk tilkinin niyetini köpeğe söyler, köpekle tavuk tilkiye bir tuzak hazırlar ve köpek tilkiyi yakalar.
  - 3) Tilki, köpeğin dişlerinden kurtulur, köpek arkasından koşup tilkinin kuyruğunu yakalar, kaçmak isteyince kuyruğunun derisi soyulur.
  - 4) Tilkinin bu halini gören canavar ve çakal, köpekten intikam almaya karar verirler, ancak köpek, sırayla çakalı, tilkiyi parçalar, canavarı da köye sürer, köyün köpekleri canavarı parçalar. Tavuk canını kurtarmış olur.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ON SEKİZİNCİ MASAL

1. Hiyleger Tülkü
  2. EB.-, AaTh.-.
  3. Son pişmanlık fayda vermez.
  4. Masalın özeti:
    - 1) Ovçu Pirim, tavuklarının yarısını yiyen tilkileri, - biri hariç- baltayla öldürür. Derilerinin içine saman doldurup duvara asar.
    - 2) Ovçu Pirim, o tek tilkiyi, içi doldurulmuş tilkilerin arasına saklandığı için bir türlü yakalayamaz.
    - 3) Dikkatle bakınca tilkiyi farkeder ve yakaladığı gibi yere çarpar. Tilki kendisini ölmüş gibi gösterir.
    - 4) Önce bir yemek yiyip sonra tilkinin derisini yüzmek düşüncesindedir, ancak yemekle meşgul olurken tilki kaçıp gider. Ovçu Pirim çok pişman olur.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ON DOKUZUNCU MASAL

1. Hiyleger Keçi
2. EB.-, AaTh.-.
3. Keçinin kurnazlığı.
4. Masalın özeti:
  - 1) Ahali dağdan ovaya göç edince bir keçi, bir dana, bir de koyun bundan habersiz kalırlar.
  - 2) Dana bir ayı, keçi bir kurt, koyun da bir tilki derisi bulup bürünürler.
  - 3) Girdikleri dahma (dam)dan ayı, kurt ve tilkiyi korku-

tup kaçırlarlar.

- 4) Keçi, "bunlar biraz sonra meseleyi anlar geri gelir, iyisi mi biz buradan kaçalım" der. Kaçıp bir kayanın üstüne çıkarlar.
- 5) Ayı, kurt, tilki geri gelir. Ayı, danaya yiyecekmiş gibi bakar, korkudan dananın ayağı kayar ve kayadan aşağı düşmeye başlar. O düşerken keçi var gücüyle "dana gardaş, sen ayıyı sıkı tut, kaçmasın, biz de kurtla tilkiyi tutalım" diye bağırır.
- 6) Ayı, kurt ve tilki korkudan kaçarlara, dana, keçi ve koyun da canlarını kurtarıp, ovaya gelirler.

5. Varyantlar:

c)GM 1 (Tilkinin Şahitliği).

6. Mukayese:

- 1) İki masal arasındaki en bariz benzerlik üç aciz hayvanın geride kalmasıdır. Bu hayvanlar da dana, keçi ve koyundur. Bunlara musallat olanlar da kurt ve tilkidir. Kurt, köpeğin aklı ile hazırlanan tuzığa düşürülür, tilki de canını zor kurtarır.

YIRMİNCİ MASAL

1. Taylı Tayın Tapmasa Pis Geçer Ahir Günü
2. EB.-, AaTh.-.
3. Dostlukta denklik olmalı.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir sıçanla bir kurbağa dost olur. Sıçan, kurbağayı çabuk bulabilmek için ayaklarına bir ip bağlamayı teklif eder.
- 2) Karganın biri sıçanı görüp alçalar, kaptığı gibi yükselir. İpin ucunda kurbağa da havaya kalkar.
- 3) Herkes bu işe güler ve "sen karganın yemi değilsin, ne işin var havada" derler.
- 4) Kurbağa "Ne demişler: Taylı tayın tapmasa, pis geçer ahir günü" der.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI BİRİNCİ MASAL

1. Aslanla Dovaşan
2. EB.-, AaTh.-.

3. Akıllı tavşanın güçlü aslanı alt etmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) Aslanın elinden kurtulmak isteyen hayvanlar, aslana her gün bir hayvan vermeyi kararlaştırırlar. Havaya bir çöp atarlar hangisinin üstüne düşerse onu aslana verirler.
- 2) Sıra tavşana gelince mahsustan akşama kadar aslanın yanına gitmez. Akşam yanına gidince aslan, niye gelmedin diye kükrer.
- 3) Av getirdiğini, başka bir aslanın elinden aldığını söyleyince göstermesini ister.
- 4) Bir kuyuya götürür. Suda aksini gören aslan, rakip aslan sanarak suya atılır ve ölür.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI İKİNCİ MASAL

1. Dost Dosta Ten Gerek
2. EB.-, AaTh.-.
3. Dostlukta kuvvet denkliliği olmalı.
4. Masalın özeti:

- 1) Şir (Aslan), kurt ve tilki dost olurlar. Ne yakalayacak olurlar ise ortaklaşa yiyeceklerdir.
- 2) Aslan, öküz; kurt, koyun; tilki, tavuk yakalar.
- 3) Aslan kurda bunları bölüştürmesini söyler.
- 4) Kurt; öküz senin, koyun benim, tavuk tilkinin der.
- 5) Bu paylaşırma aslanın hoşuna gitmez, kurtu öldürür.
- 6) Tilki, bir bend şiirle hepsini aslana verir.
- 7) Aslan, "bu güzel dersi nereden aldın" deyince tilki, "kurttan" der.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Ac Gurd
2. EB.-, AaTh.-.
3. Tamahkârlığın sonu ziyandır.
4. Masalın özeti:

- 1) Yediği keçi-koyuna rağmen kurtun karnı doymaz.

- 2) Aslanla kaplan, kurdun inine gelirler. Kurt şikayetçi bir tavırla açlıktan ava çıkacak halim kalmadı, der.
  - 3) Kaplan bir kaç balık getirir. Beleşçilik kurdun hoşuna gider, tavşan ve kızılkuştan da haracını ister.
  - 4) Tilki, kaplana; kurdun hilekârlık ettiğini, iddiâya girebileceklerini söyler.
  - 5) Tavşan ve kızılkuştan da kurt aleyhine sözler işitince tilkiye hak verirler.
  - 6) Hemen kurdun yanına gelirler. Kurt yalandan kendini aç gösterir, bunun üzerine canlı canlı kurdu gömerler. Sakladığı yiyecekleri afiyetle yerler.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Eliyar'la Dovşan
  2. EB.-, AaTh.-.
  3. Dayanışma ile zulmün sona erdirilmesi.
  4. Masalın özeti:
    - 1) Bir fakir bostancı bostanına kavun eker, kokusu uzaklardan hissedilen sarı kavunu padişah görür, olgunlaşınca getirmesini emreder.
    - 2) Bir tavşan bu kavunu deler, biraz yer. Gözü bu kavunda kalan Eliyar da, padişaha layık değil diyerek gerisini yer.
    - 3) Bostancı durumu padişaha anlatır. Onu bir güzel döverler. Eliyar'ın da ölümüne ferman çıkar.
    - 4) Eliyar, bostana gelir, düşüncelidir. Tavşan, "gel seninle padişahı öldürelim" der.
    - 5) Tavşan, hanın üzüm bağını mahveder. Tavşanların öldürülmesi için ferman çıkar. Ancak bu işi yapan tavşanı bulamazlar.
    - 6) Padişah kendisi aramaya çıkar, yorgunluktan bir ağacın gölgesinde uyur.
    - 7) Tavşan padişahın gözlerini tırmalar, Eliyar da, tavşanın tavsiyesi ile elindeki tozu serper. Kör olan padişahı vahşi hayvanlar parçalar.
    - 8) Tavşan Eliyar'a, "gördün mü, birlik olunca zulüm ortadan kalktı" der.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI BESİNCİ MASAL

1. Süleyman Şah ve Garışga
2. EB. -, AaTh.-.
3. Dünyanın fâniliği ve karıncanın kanaatkârlığı.
4. Masalın özeti:
  - 1) Süleyman şah, karıncaya niye yol üzerinde durduğunu sorar.
  - 2) Gelip geçen Süleymanları saydığını ve 70 Süleyman geçtiğini söyler.
  - 3) Nereden biliyorsun deyince, akıl, beceri ve kanaatle der.
  - 4) Bunları nasıl anlayayım deyince, aklımı, başımın büyüklüğünden, becerimi el-ayağımın çevikliğinden; kanaat sahibi oluşumu, belimin inceliğinden, cevabını verir.
  - 5) Kanaatini, bir şişe içersinde buğday tanesinin üçte birini yemek suretiyle yedi yıl geçinerek isbat eder.
  - 6) Beceri olarak da bir harman buğdayı bir günde yuvaya taşır.
  - 7) Aklını sınadığında ise karıncalar, Süleyman şahın ordusuna mükellef bir yemek verirler.
  - 8) Süleyman şah karıncanın mülk ve zenginliğinin çok olduğunu görür.
  - 9) Süleyman şah giderken yüzüğünün geri verilmesini ister. Yüzük odasına girince Süleyman yüzükleri ile karşılaşır.
  - 10) Karınca, neslinden haraç alınmamasını talep eder, kabul edilir.
  - 11) Süleyman şah yüzüğünü alıp gider.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

YIRMI ALTINCI MASAL

1. Ovcu Pirimin Nağılı
2. EB. 56, AaTh. 670.
3. Sırrı saklamayanın, verdiği sözde durmayanın cezasını çekmesi.
4. Masalın özeti:
  - 1) Ovcu Pirim, bir gün bir ceylan vurur. Derisini yüzüp

etini kebab edeceği sırada etin her parçası bir ceylan olup kaçar.

- 2) Deriyi padişaha hediye edince vezir buna vhased eder. Padişah, vezirin sözüyle Pirim'den bu güzel deriyi asmak için fil kemiğinden bir saray ister.
- 4) Avcı Pirim, fil kemiği bulmaya giderken ak ve kara iki yılanın birbirini öldürmek istediğini görür.
- 5) Ak yılanı kurtarmak için kara yılanı ok atar, ama ok ak yılanı yaralar. Kara yılan kaçar.
- 6) Diğer yılanlar onu yakalarlar. Pirim'in suçlu olmadığı anlaşılır.
- 7) Yılanlar padişahından ak yılanın (yılanlar padişahının kızının) öğrettiği şekilde yeşil taşlı yüzüğü ve ağzına tükürmesini ister.
- 8) Tükürük hayvan ve bitkilerin dilini anlamaya; yüzük de her istenilene anında hazır etmeye yaramaktadır.
- 9) Bir yılanın konuştuklarını anlar, yer altındaki altınları alır, Hindistan'a gider.
- 10) Yılanlar padişahının vezirinin tavsiyesi ile fillerin su içip yıkandığı göle bal dökerler. filler toplanınca bütün yılanlar filleri yer, kemiklerini bırakırlar. Bu kemiklerden bir saray yaptırırlar.
- 11) Bu defa Avcı Pirim'den Çin padişahının kızını getirmesi istenir.
- 12) Yola düşer. yolda boynunda ve ayaklarında değirmen taşı olan bir adamla, karıncalar şahı ve ordusuyla karşılaşırlar. Karıncalar şahı ona yardımından dolayı tüyünden verir. Çin'e varırlar.
- 13) Çin padişahı üç şart ileri sürer:
  - a. 12 çuvalda, 12 gile seyi, 12 ağaçlık yere serpip toplayacaktır. Bunu karıncalar şahı ve ordusunun yardımıyla halleder.
  - b. Kızla, ayaklarına değirmen taşı geçirerek yarışacaktır. Bunu, değirmen taşı arkadaşının marifetiyle halleder.
  - c. Kara yılan (şehzade)nın ağzındaki la'li, vezirin yardımıyla kendisi alır getirir.
14. Yolda durumu kıza anlatır. Kız der: padişahı öldürüp, seninle evleneyim. Ovçu Pirim kabul eder.
15. Kız, padişahı, kapısının önüne kazdırdığı kuyuya dü-

sürüp, öldürür. Yeni bir saray yaptırıp evlenirler.

16.Pirim'in avcılık hevesi depresir. Karısı da gelir. Yolda atların konuştuğu sözleri anlayan Pirim, kahkahayla güler. Karısı bunun sebebini söylemezsen senden ayrılacağım, der.

17.Horozun sözlerinden hareketle karısını döver, kadın bir müddet sormaz yine de dayanamayıp sırrı sorar, o da söyler.

18)Pirim'e bu sırrı söylememesi tenbih edildiği için canavarlar onu parçalar.

5. Varyantlar:

a)EMM 35 (Sırma Saç), b)ELM 49 (Avcı Mehmet'in Oğlu), c)GM 41 (Avcı Mehmet'in Oğlu), d)TPM 7 (Avcı Ahmet), e)MG 60 (Kıymetli Deri), f)AGUG 14 (Dünya Güzeli).

6. Mukayese:

- 1) (a)da, masal, yarıya kadar Keloğlan masalıdır. Sırma saçın istenmesinden sonra benzerlik arzutmeye başlar. (a) ve (f)de kahraman avcı değildir. (f)de masalın baş ve son kısmı birleştirildiğinde farklı bir metin elde edilebilir.
- 2) Masalın kahramanları değişiktir: Keloğlan'ın hile ile yerine geçtiği padişah oğlu (a), Avcı Mehmet'in oğlu (b.c), Avcı Ahmet'in oğlu (d), okçu Keloğlan (e), üç şehzadenin küçüğü (f).
- 3) Olayın başlangıcı değişiktir: Padişah oğlu, babasını aramaya çıktığında Keloğlan hile ile onun yerini alır (a), Avcı Mehmet'in oğlu anasından, babasının mesleğinin avcılık olduğunu öğrenir, ava çıkar (b), Avcı Mehmet'in oğlundan kuş kemiği istenir (burada kuş ve fil kemiği karıştırılmıştır) (c), Avcı Ahmet oğluna filan yerde avlanmamasını vasiyet eder (d), Keloğlan, baba zanaatının ne olduğunu anasından öğrenir (e), Padişahın gözünün ilacı olan toprak, üç şehzade tarafından aranır(f).
- 4) Kahramanın padişaha hediye ettiği nesne değişiktir: Kanatları zümrüitten, karkucu mercandan, ayakları lülüden bir kuş (b), hayvan derisi (c), kurt derisi(e), kuş kanadı (f). (a,d)de hediye yoktur.
- 5) Kahramandan istenenler değişiktir: Sırma Saç (a),kaplan sütüyle badanalanmış bir oda, hınzır dişi, âlimin kızı (b), kuş (fil) kemiğinden, fil dişinden saray (c,e,f), Dünya Güzeli (c.f), cinler padişahının kızı (e), kanadı parlayan kuşun kendisi (f), (d)de talep yoktur.

- 6) Yardımcılar değişiktir: Karıncalar ve balıklar padişahı, fırınları yiyip doymayan, ayağında değirmen taşı olan adamlar (a), Yer Dinleyen, Silip Süpüren, Dağ Deviren (b), baba dostu, üç, beş ve yedi başlı devler (c), Cinni yılanlar padişahı ve kızı (d), anası, cinler padişahının kızı, Fisfis Ahmet, Tilki Ahmet, Buzcu Ahmet, Harın Ahmet (e), at (f).
- 7) İleri sürülen şartlar: darı ile çeltiği ayırma, kırk kazan pilavı yeme, mektubu kızdan önce alıp getirme (a), konağı bir dağın üzerinden diğerine kondurma, kırk kazan yemeği bir adamın yemesi, bir kile darıyı bir adamın toplaması, sabah namazında bir salkım üzüm tedariki (b), beş kazan pilavı yeme, bir gecede on kızı berbad etme, pusulayı (mektubu) kızdan önce alıp getirme (c), padişah mührünü okla vurma, bir tutam gül getirme, kırk fırın ekmek ile kırk kazan yemeği yiyip kırk gölet suyu içme. (d)de üç şart yoktur.
- 8) Fillerin yakalanması için sarap, ağu (c), sarap (e), rakı (f), göle dökülür sarhoş edilir. Adamlar (c), kırk yük keçe, kırk yapıcı, kırk yonucu (e), askerler (f) yardımıyla kemikler (veya dişler) toplanır, saray yapılır.
- 9) İki yılanın mücadelesi, cinni (Çin) padişahı, ağzına tükürülüp mahlukların dilini anlama ve bundan istifade etme, kadının, sırrı öğrenme ısrarı motifleri (a, b,c,e,f)de yoktur.
- 10) (c)de motiflerin sırası değişmiştir:Önce kuş kemiğinden saray yapılır, sonra bir hayvanın derisi hediye edilir. akabinde kendisinden Dünya Güzeli'ni getirmesi istenir.
- 11) Masallar farklı şekillerde sona erer: Padişah oğlunun yerine geçen Keloğlan, başı ezilerek öldürülür, padişah oğlu Sırma Saç'la evlenir (a), âlimin kızı, padişahı kedi, lalayı fare haline getirir, Avcı Mehmet'in oğlu padişah olur, kızla evlenir (b), lala cezasını bulur; oğlan, Dünya Güzeli ile evlenir ve lala tayin edilir (c), sırrı öğrenmede ısrar eden karısını kılıçla öldürür, bir daha evlenir (Azerbaycan masalının tam tersi bir sonuçtur) (d), kız, padişahla veziri, tazı ve tavşana çevirir, Keloğlan bunları öldürür, kızla evlenir (e), oğlan, Dünya Güzeli ile evlenir, atının ayağının değmediği toprağı sürünce babasının gözü açılır (f).

YIRMI YEDİNCİ MASAL

1. Şehirli Üzük
2. EB. 58, AaTh. 560.
3. Olağanüstü yardımcılarla başarıya ulaşma.

4. Masalın özeti:

- 1) Bir kadınla bir kel torunu, ip eğirip satarak geçimini temin eder.
- 2) Torun yünü satmak üzere pazara giderken yolda bir köpeğin acımasızca dövüldüğünü görür ve yünü verip iti kurtarır.
- 3) Oğlan yolda bu defa bir kediyi kurtarır.
- 4) Üçüncüsünde torun biraz ekmek katıkla eve döner. Karınlarını doyururlar.
- 5) Torun kediyle köpeği bir dağa bırakırken üç korkunc dev'e yakalanır.
- 6) Devler Hz. Süleyman'ın halısıyla yüzüğünü paylaşmasını isterler.
- 7) Torun onları kandırır, halı ve yüzüğe sahip olur.
- 8) Yüzükten balık ister. Bir balık iki yavrusunu verir. Oğlan pişirir. Ama kedi ve köpek, "bir ananın iki yavrusunu da yemek olmaz, bari birini geri verseydin" derler. Oğlan pişman olur. Elini yıkarken ceza olarak yüzüğü suyun içine düşürür.
- 9) Oğlan pişmanlık içinde halıyı koltuğunun altına alır, yürümeye başlar.
- 10) Kedi ve köpek, bir balıkçının yakaladığı balığın karından çıkan yüzüğü oğlana verirler.
- 11) Oğlan yüzük vasıtasıyla bir saray inşa ettirir. Halıya biner Hint padişahının küçük kızını alıp gelir.
- 12) Kızın babası çok üzülür, bir remmal, kızın bir kel oğlan tarafından kaçırıldığını söyler.
- 13) Bir küpegiren karı, oğlanın dilinin altından yüzüğü alır, kızı sarayla birlikte geri götürür.
- 14) Kel oğlan babasından kalan keseyle zengin olur. Papağı başına koyar koymaz görünmez olur. Dündüğü çalar, bir ordu peyda olur. Ordu komutanı onu hemen Hindistan'a götürür.
- 15) Papakla görünmez olup karısının yanına girer. Yakalanıp zindana atılır.
- 16) Kediyle köpek Hindistan'a gelip bir farenin yardımıyla yüzüğü ve halıyı ele geçirir. Kel, karısı ve kedi köpeğiyle ninesinin yanına gelir.
- 17) Padişah yine küpegiren karıyı gönderir. Karı kendini

on beş yaşında bir kız kılığına sokarak Kel'in sarayına girer, halı ve yüzüğü ele geçirir, kızı tekrar Hindistan'a götürür.

18)Ormanda yediği meyveler (gevalı, armut, elma) kel'in başında boynuz çıkarır, elleriyle yürümeye başlar.Elmayı yiyince düzelir.

19)Baş aşağı yürüyen dev elma vererek kurtarır, dev onu Hindistan'a götürür.

20)Kel, padişahın hasta olduğunu duyunca kendine hekim süsü verir, padişaha armut ve gevalı yedirir. Onun da boynuzu çıkar ve baş aşağı olur.

21)Hekimi öldürmek isteyince Kel "bu derdin çaresi bende" der.

22)Kel'in yüzük, halı, papak, kese ve düdüğü verilince padişaha bir elma verip eski haline getirir.

23)Haliya binip saraylarına dönerler.

24)Kel, hanımına, yüzük ve halı sende idi. Niye beni hiç merak edip aramadın, deyince kız, yiğitsin, mertsin ama o kelliğin beni vazgeçiriyordu, cevabını verir.

25)Kel, haliya biner, yüzüğün yardımıyla dumduru suyu olan bir pınara gider. Orada yıkanınca hem dinleşir hem de başında güzel bir saç çıkar.Mutlu bir ömür sürerler.

5. Varyantlar:

b)ELM 59 (Şah Meranın Yüzüğü), d)TPM 38 (Kedi, Köpek ve Yılanın Mükâfâtı), e)MG 39 (Dünya Güzeli), 40 (Dünya Güzeli), 50 (Yılanın Yardımı ile Padişahın Kızını Alan Keloğlan), f)AGUG 16 (Kıral Padişahının Kızı).

6. Mukayese:

1) Azerbaycan masal metni mukayese edilen varyantlardan daha uzun ve motifler bakımından daha zengindir.

2) Kahraman değişiktir: kadının oğlu (b), öksüz keloğlan (d), ihtiyar oduncu ve oğlu (e-39,40), keloğlan (e-50), padişah oğlu (f). Bütün varyantlarda macera bir delikanlının başından geçer. Delikanlı yalnız (f)de padişah oğludur.

3) Kurtarılan yardımcı kahramanlardan bazıları ortaktır: Yılan, köpek, kedi (b), kedi, köpek yavrusu ve yılan yavrusu (d), yılan (e-39), yılan eniği (e-50), ejderhanın karnından kurtarılan kız (f).

4) (e)deki kuş yumurtası, yahudi, devlet kuşu, manifatu-

racı, terzi diğerlerinde yoktur.

- 5) Olağanüstü yardımcılar çeşitli şekillerde elde edilir: Yılanın padişah olan babasından alınan yüzük (b, d), dağarcık (e-39), mendil (e-50); Kusun yüreği (e-40), iki kardesten alınan pösteki ve kırbaç (e-40), dedelerden alınan çomak, mühür, (e-50), periler padişahının verdiği ceviz, derviş babalardan mendille değiş tokuş edilen asa, kabak, külah, seccade (f). Yılanın anasının verdiği mendil, (e-50).
- 6) Olağanüstü nesnelere fonksiyonları farklı olmakla birlikte sonuçta kahramana yardım etmiş olurlar: Yüzükten arap çıkar emret der (b), yüzük, istenilene hemen yerine getirir (d), dağarcıktan (kuruşu altın eden) para kesesi, (üfleyince arap çıkan) düdük, (görünmez eden) fes (e-39) çıkar, pöstekiye binip kırbaç vurunca dev (e-40) peyda olur.
- 7) Sihirli nesnelere (yüzük, halı, papak, kese, düdük vb.)nin elde edilmesi ve fonksiyonları, varyantların hepsinde birer motif halinde anlatılır.
- 8) Padişah kızını geriye, arap (b,e-39,50), yüzük vasıtasıyla padişahın adamları (d) götürür. Kız kendisi kaçar (e-40). Kız geri gitmek istemez (f).
- 9) Saray (imaret), bütün varyantlarda değişik isimlerle ve farklı amaçlarla mevcuttur: konak (b), saray (d), deniz içindeki saray (e-40), deniz içindeki ev(e-50), eski ve yeni saray (f).
- 10) Hindistan hiç bir varyantta zikredilmez.
- 11) Sihirli yüzüğün denize düşürülüp balık karnından çıkması motifi (e-39,40,50) ve (f)de yoktur.
- 12) Padişah kızına talip olma ve mukabilinde isteklerde bulunma motifi bütün varyantlarda ortaktır.
- 13) Meyvelerle boynuz çıkması, baş aşağı gelme ve bunları tekrar eski haline getirme motifi (e-39)da kirazla boynuz çıkma, elma ile düzelme, (e-40)ta elmanın bir çeşidiyle eşek, diğeriyle insan etme şeklindedir. Olağanüstü nesnelere fonksiyonları tekrar ele geçirilmesini sağlayan bu motif diğer varyantlarda mevcut değildir.
- 14) Sonuçlar farklıdır: Padişah, kahramana verdiği büyük kızının arap ile oynadığını gözleriyle görür ve ikisini kılıçla öldürür. Küçük kızıyla delikanlıyı evlendirir (b), delikanlı yüzüğün yardımıyla saraya, kıza ve zenginliklerine tekrar kavuşur (d), delikanlı Arab'a padişahın kızını getirir, kız evlenmeyi kabul eder (e-39), kız, "ben senin sırrına eremeyeceğim" der ve evliliği kabul eder (e-40), kız mührü avucuna basar, çıkan arab. keloğlanı yedi kat yerin dibine el-

siz ayaksız gömer (e-50), şehzade kabağın ağzını açar çıkan arap; cellatları, oğlanın ana-babasını öldürür, oğlan tahta geçer (f). kırk gün kırk gece düğün (b,d, e-39.f), düğün (e-40) yapılır.

YIRMI SEKİZİNCİ MASAL

1. Göyçek Fatma
2. EB. 60-IV, 168. AaTh.403A, 450.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir karı-kocanın Fatma adında bir kızı bir de oğlu vardır. Annesi ölünce bunlar öksüz kalır. Babası bir daha evlenince üvey annesi de bir kız doğurur. Onun da adını Fatma koyarlar.
  - 2) Üvey anasının kızı çok çirkin olduğundan kecel Fatma derler.
  - 3) Üvey anne Göyçek Fatma ile kardeşini istemez.
  - 4) Babası onları ormanda bırakır, gizlice eve döner.
  - 5) Oğlan, ormandaki sihirli sudan içince inek olur, eve dönerler.
  - 6) Analık'ın Göyçek Fatma'ya eğirmesi için verdiği yün, bir karı'nın evinin bacasından içeri girer.
  - 7) Göyçek Fatma karının kirli saçlarını ve evini, iğrenmeden temizler. Karı, Fatma'dan hoşlanır. Ona önüne çıkacak üç pınardan yararlanmanın yolunu söyler. Dediği gibi yapınca kızın güzelliği daha da artar. Ayrıca ineğin bir boynuzundan yağ diğerinden bal çıkar.
  - 8) Keçel Fatma'nın yünü de karının evine uçar, fakat o karıdan iğrenir. Karı ona üç bulaktan yararlanmanın yolunu söyler. Kız denileni yapınca daha beter çirkin olur.
  - 9) Analık ineği kestirir.
  - 10) Göyçek Fatma ineğin kemiklerini karı'nın tavsiyesi üzerine bir araya toplayıp getirir. Karı onları bir kuyuya gömer. Bu kuyudan ne istersen o dakikada hazır olacak, der.
  - 11) Padişahın büyük oğlunun düğününe analığı ve kızı giderler. Göyçek Fatma'yı götürmezler.
  - 12) Analığı, bir tabak dariyı yere serper, toplamasını, bir cam kap verip gözyaşıyla doldurmasını ister.

- 13) Karı, bir tabak darı ve tuzlu su kabı verir. Yerdeki darıyı da tavuk ve civcivlere toplattırır.
- 14) Kuyudan bir şahane elbise ve altın ayakkabı isterler. Fatma giyinip düğüne gider. Analığına kül, diğerlerine kısmış serper.
- 15) Vakit geçiyor telaşıyla eve dönerken ayakkabısının bir tekini düşürür.
- 16) Ayakkabı Göyçek Fatma'nın ayağına olur. Düğün hazırlığı başlar.
- 17) Analık hasedinden Göyçek Fatma'nın elini ağzını bağlayıp tandıra saklar. Kendi kızını giyindirip süsleyip onun yerine geçirir.
- 18) Bahçede oynayan çocuklar bir mani okuyarak durumu haber verirler. Bir horoz da Göyçek Fatma'nın tandırda olduğunu haber verir. Oradan çıkarırlar. Alıp saraya götürürler.
- 19) Üvey kız kardeş saraya kızkardeşini ziyarete gider. Beraber denize yıkanmaya giderler. Kel kız, Göyçek Fatma'yı itip denize yuvarlar. Onun elbiselerini kendisi giyer. Yüzünü göstermeden oğlanın yatağına girer, ışık da yakmaz.
- 20) Yarınki gün oğlan nehir kenarında giderken balıkçının ağını çekmekte zorlandığını görür. Kocaman bir balık çıkar. Karnını yarıncı içinden Göyçek Fatma çıkar. Durum anlaşılır.
- 21) Kel kız bir deli katırın kuyruğuna bağlanır, dağda tasta parça parça olur. Göyçek Fatma ile padişah oğlu evlenip mutlu ömür sürerler.

5. Varyantlar:

- b) ELM 44 (Öksüz Kız), c) GM 34 (Hani Ya Bacımın Ayağı),
d) TPM 12 (Küllü Fatma), g) ZZİ 1 (Bacı Bacı Can Bacı).

6. Mukayese:

- 1) Bu ve bir sonraki masal, "Kül Kedisi" (veya Cinderella) adıyla meşhur masalın hemen hemen aynısıdır.
- 2) "Bacı ve Gardaş"ta, ana, baba, oğul ve kızın adları zikredilir. Oğlan sihirli sudan içince öküç olur. Öküç kesilince horoza dönüşür ve kıza darıyı toplama da, kötülükleri söylemede yardımcı olur. Kısmış yerine gül serper. Keçel Fatma yerine "daz kız" zikredilir. Padişahın adı bellidir. Karı ve onun tavsiyesi ile üç pınardan içip güzelleşme ve çirkinleşme, kel kız tarafından denize itilme, balığın yutması, kel kızın deli katırın kuyruğuna bağlanıp parça parça olması

motifleri ve manzum kısımlar yoktur.

- 3) Üvey ana ve kızının yerini karının üç kızı alır (d), erkek kardeş yoktur (b), kız ineğin etinden lezzetle yer (b), külden çıkmayan kız anasının etini yemez (d), çocuklardan kurtulmak için bir yere bırakılmaz (b,d), bir yere bırakılır (c) fırın yakılır (g).
- 4) Sihirli sudan içme motifi yoktur (b,d,g), oğlan geyik izinden su içer geyik olur (c.g).
- 5) Yün yerine iplik (b), cıkrık (d) eğirilir.
- 6) Inek zaten vardır (b,c) yoktur (d,g). Kız ineğin kuşağında yer içer şişmanlar (b), kız ve oğlan emerek beslenirler (c). Ineği üvey ana (b,c) kestirir, geyiği halayık (c), arap halayık (g) kestirmek ister. Ineğin kemiklerini gömmeyi inek (b), kendi kemiklerini gömmesini, anne (d) tavsiye eder.
- 7) Karı (b,d,g)de yoktur. (c)de cadı karısıdır.
- 8) Düğüne gidilmez (c,g). Kız, kazanı göz yaşıyla dolduracak, buğdayı mercimekten ayıracak (b). Diğerlerinde bu motif yoktur. Düğünde analığa-kızına kül, diğer insanlara gül/kışmış atma motifi hiçbirinde yoktur.
- 9) İstenilen nesnelere, yemliğin altına konulan inek kemiklerinden (b), anne kemiklerinin gömüldüğü kör kuyudan (d), annesinin mezarından (g) elde edilir. (c) de bu motif yoktur.
- 10) Ayakkabı çeşmeye (b), nalin havuza (d) düşer. (c,g)de ayakkabı ve kızın ayağına uygun gelip evlenme motifi yoktur.
- 11) Tandıra hapsedilme motifi yoktur. Ancak kızın nerede olduğu geyiğin tekerlemesiyle (c,g), kuşun söylemesiyle (d) anlaşılır.
- 12) Kız göle (c) suya (g) itilir, hamamda yok edilir (d). Kızın yerine besleme halayık (c), arap halayık (g) geçer. Göl boşaltılır, alabalık (c), koca balık (g) yakalanır, karnından kız (c) kız ve kucağında şehzade (g) çıkarılır.
- 13) Deli katır (c), bir katır (d) kırk katır (g) ile cezalandırma (b)de yoktur.
- 14) Evlenirler (b), kırk gün kırk gece düğün (c,d,g) ederler. Ancak (c,g)de düğün, kız kavaktan indirildikten sonra, yani masalın ortasında gerçekleşir, kızın yerini başka biri alır, sonunda gerçek ortaya çıkar, suçlular cezalandırılır.

YIRMI DOKUZUNCU MASAL

1. Bacı ve Gardaş
2. EB.60-IV, 168, AaTh. 403A, 450.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma.
4. Masalın özeti:
  - 1) Hasay ve Ballı adlı karı kocanın Fatma ve Kâvi adlı oğlu ve kızı vardır.
  - 2) Hasay ölünce Ballı tekrar evlenir. Yeni karısı çocukları istemez, evden attırır.
  - 3) Adam çocuklarını odun toplamak bahanesiyle ormanda bırakır, eve döner.
  - 4) Oğlan, ormandaki pınardan su içince öküze döner. Kız öküzün sırtına biner evlerine dönerler.
  - 5) Üvey ana kıza yün eğirme işi ve her gün için bir küllü ekmek parçası verir. Fakat kız acıktıkça öküzün boynuzlarından karnını doyurur.
  - 6) Kız açlıktan ölmeyince üvey ana öküzü kestirir.
  - 7) Öküzün bir damla kanı dile gelip benim kemiklerimi topla bir kuyuya doldur, ne istersen yerine gelecek, ben de bir horoz olacağım, sana yapılacak kötü işleri haber vereceğim, der.
  - 8) Üvey ana, Şah Mehemmed'in eğlence toplantısına gitmesini önlemek için Fatma'nın önüne külle karışık darı çanağı koyar, bunları ayırmasını ve bir kab da gözyaşısı hazırlamasını ister.
  - 9) Horoz tavukları toplar, darıyı ayıklattırır, bir kap da tuzlu su verir. Gidip kuyudaki elbiseyi almasını, giyip eğlenceye katılmasını söyler.
  - 10) Kız eğlenceye gider. Orada analığı ve kel kızkardeşine kül, diğerlerine gül serpip oynar. Eğlence bitince koşsa koşsa eve dönerken ayakkabısının teki havuza düşer.
  - 11) Şah Mehemmed atını sulamak üzere havuza gelince ayakkabının bir tekini görür, kimin ayağına olursa onunla evleneceğim, der.
  - 13) Ayakkabı kimsenin ayağına tam gelmediği gibi, kel kızın ayağına da uymaz. Fatma'nın ayağına olur ve evlenip mutlu ömür sürerler.
5. Varyantlar:
  - b)ELM 44 (öksüz Kız), c)GM 34 (Hani Ya Bacımın Ayağı), d)TPM 12 (Küllü Fatma), g)ZZİ 1 (Bacı Bacı Can Bacı).

6. Mukayese: Bir önceki masal bunun hemen hemen aynısı olduğu için burada tekrar mukayese edilmedi. İkisi arasındaki farklar yukarıda belirtildi.

OTUZUNCU MASAL

1. Merd ve Namerd
2. EB. 67. AaTh. 431, 613.
3. Hainler, namertler cezasını, iyiler mükâfâtını bulur.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir şehirde Merd ve Namerd adında iki adam vardır. Namerd, Merd'i kıskandığı için öldürmeğe karar verir.
  - 2) Merd'in seyahate çıktığını öğrenince kıyafet değiştirip uyuduğu bir anda yemeğini çalar.
  - 3) Aç susuz bir hafta yol alan Merd'in dermanı kesilir. Namerd, bir gözüne karşılık merde bir lokma ekmek vermeyi teklif eder. Merd kabul etmez. Namerd ona uyku ilacı karıştırılmış ekmek verir, uyuyunca iki gözünü de çıkarır.
  - 4) Merd zorla bir harabeliğe gelir. Şir (aslan), peleng (kaplan), kurt ve tilki burada buluşmaktadır.
  - 5) Merd, kurdun konuşmasından çobanın tulasının (köpeğinin) kanının şifalı olduğunu, tilkiden sıçanın altınlarının yerini öğrenir.
  - 6) Merd, iki güvercinden de kendi başına gelenlerin hikâyesini dinler. Güvercinlerin bıraktığı kanat tüyüyle merdin gözü yerine gelir.
  - 7) Sıçanı korkutup altınlarını alır, çobandan tulasını satın alır, kesip kanını bir şişeye doldurur.
  - 8) Bir şehre varır. Kendini hekim olarak tanıtır, padişahın kızını bu kan ile iyi eder. Padişah kızını Merd'e verir.
  - 9) Namerd önce Merd'in öldüğünü söyler. Herkes çok üzülür. Namerd yine de Merd'i merak eder. Aramaya çıkar. Aynı harabelikte hayvanlar aralarında konuşmaktadırlar. Onlar işlerin iyi gitmediğini söyleyince Kaplan, bizi insan oğlu gözetlemiş, burayı arayalım, der. Namerd'i bulurlar, parçalayıp yerler.
  - 10) Merd, Namerd'den intikam almak üzere aramaya çıkar. Harabelikte onun kemiklerini bulur. Defneder, yaptıklarını mezar taşına yazar. Padişah'tan izin alıp karısıyla beraber yurduna döner.
5. Varyantlar:

c)GM 7 (Namert ile Cömert), 8 (Tamahkâr Köylü), d)TPM 20 (iyinlik ile Kötünlük), e)MG 66 (iyilikle Kemlik).

6. Mukayese:

- 1) Kahramanlar; Namert, Cömert (c-7), Köylü (c-8), İyilik, Kötünlük (d), İyilik, Kemlik (e)tir.(c-8)de kahraman tektir.
- 2) Masal farklı başlar: Köylü şehirden köye dönmektedir, akşam olunca değirmene sığınır (c-8), padişah, gözü görmeyen kızını kim iyi ederse ona verecektir (d).
- 3) Merd'in mukabili olan kahramanın ekmeği önce yenir, diğeri ekmeğini vermez, yerine göz ister (c-7,d,e).
- 4) Sığınılan yer ve gelenler farklıdır: Mağara-ayı,kurt, tilki (c-7), değirmen-ayı, tilki, kurt (c-8), çınar ağacı-adamlar (Hızırlar) (d), ağaç-cinniler (e).
- 5) Sığındığı yerde öğrenilenler değişiktir: Tilki (c-7, 8) adamlar (hızırlar) (d), cinniler (e) altın'ın yerini; kurt, padişahın kızının (c-7), padişahın (c-8), hasta olduğunu ve çaresini; ayı (c-7,8), oyuktaki parayı (c-7), şehir ahalisinin suya nasıl kavuşacağını (d) söyler.
- 6) Padişah kızı, sürübaşı koyunun beyni (e-7), padişah, uyuz koçun kanı (c-8) ile iyileşir. İyilik'in gözleri ile padişah kızının gözleri (d) açılır.
- 7) Kahramanın gözü, çınar ağacı dalı (d), ağacın yaprağının suyu (e) ile açılır. Kör olmaz (c-7,8).
- 8) Namerd (c-7), köylü (e-8), Kötünlük (d), Kemlik (e) zenginliğin sebebini öğrenirler, aynı şekilde zengin olmak istediklerinde hayvanlar parçalayıp/kızartıp yerler (c-7,8), şeytanlar öldürür (d), cinniler topa koyup Kaf Dağı'nın arkasına atarlar (e).
- 9) (c-7)de köylü, iyiliksever olmasına rağmen, tamahkârlığından dolayı âkıbeti kötü olur. Diğerlerinde olumlu tipler kazançlı çıkar.
- 10)Uyku ilacı ile uyutma, Namerdden intikam alma isteği, defin, mezar taşı ve yazısı, güvercinler varyantlarda yer almaz.

OTUZ BİRİNCİ MASAL

1. Melikmemmed
2. EB. 72. AaTh. 301A.
3. Olağanüstü yardımcılarla başarıya ulaşma ve ihanetin cezasız kalmaması.

4. Masalın özeti:

- 1) Bir padişahın bahçesindeki gençlik elma'sını bir dev çalar.
- 2) Padişahın iki büyük oğlu bu elmayı dermeyi başaramaz.
- 3) Küçük oğul Melikmemmed, parmağını yarıp tuz basarak uykusunu yener, elmayı çalan dev'i bir kılıç darbesi ile yaralar. Elmaları babasına verir. Devi kardeşleri ile birlikte takibe başlar.
- 4) Dev in girdiği kuyunun ağzındaki değirmen taşını sadece Melikmemmed kaldırabilir. Ağabeyler kuyuya sallandırılınca "yandım" diye bağırırlar. İceri giremezler.
- 5) Melikmemmed "beni yandım dedikçe sallandırın" der. İceri girer.
- 6) Kucağında dev uyuyan, dünya güzeli bir kız görür.
- 7) Kız, ona hemen kaçıp gitmesini söyler. Melikmemmed, devin ayağını bıçakla oyar. Dev uyanır. Kırk gün kırk gece güreşirler. Dinlenirler, yedi gün yedi gece güreşirler. Yenilemezler.
- 8) Sonunda kızın sözüyle sıseyi kırar, içinden çıkan kusu öldürünce dev ölür.
- 9) İkinci ve üçüncü odalardaki devleri de aynı şekilde öldürür, kızları kurtarır.
- 10) Kuyunun ağzına gelirler. İlk iki kız yukarı çekilir. Üçüncü çekileceği sırada kız "önce sen çık, sonra ben çıkarım" der. Melikmemmed kabul etmez.
- 11) Kabul etmeyince kız ona tenbihlerde bulunur. Sonra yukarı çekilir.
- 12) Yarı yolda iken ipi kesilince tekrar kuyuya düşen Melikmemmed, ak koça binmeyi başarır ama ak koç onu kara koçun beline fırlatır. O da onu karanlık dünyaya götürür.
- 13) Burada Zümrüd kuşunun yavrularını ejderhadan kurtarır.
- 14) Zümrüd kuşu O'nu kırk şakka et, kırk tuluk su ile ı-sıklı dünyaya götürebileceğini söyler, tüyünden verir.
- 15) Melikmemmed bir padişahın ülkesine gider suyun başını kesen ejderhayı öldürür. Padişahın kızını da kurtarmış olur. "Et ve su"yu alır, tüyü yakar, Zümrüt kuşuna biner.
- 16) Yere düşürdüğü et parçasının yerine baldırından kes-

tiği eti verir.

- 17) Işıklı dünyada yere inerler. Melikmemmed, aksayarak gitmeye başlayınca Zümrüt kusu dilinin altından o et parçasını çıkarır ve tükürüğü ile yapıştırıp iyileşir. Tüylerinden de bir kaç tane daha verir.
- 18) Yanına çırak durduğu terziye, padişahın büyük oğlunun düğünü için elbise ısmarlanır.
- 19) Melikmemmed bir tüy yakar, Zümrüt kusu hazır olur. On- dan bir kat sarı elbise, kılıç, kalkan ve sarı yel atı ister, gidip ağabeyini meydanda öldürür.
- 20) Kırk gün sonra ikinci ağabeyini de aynı hazırlıkla öldürür.
- 21) Bir gün Melikmemmed ustasına, padişaha, küçük oğlunu buldum, demesini söyler. Ustası inanmaz. O zaman başından geçenleri ustasına anlatır.
- 22) Büyük kızı vezirin oğluna, ortanca kızı vekilin oğluna, küçüğünü de Melikmemmed'e verirler. Kırk gün kırk gece düğünle muratlarına ererler.

5. Varyantlar:

b)ELM 65 (Elma Ağacı), d)TPM 58 (Zümrüdü Anka), e)MG 58 (Ayıkulak), f)AGUG 18 (Yeraltı Dünyasının Kartalı).

6. Mukayese:

- 1) (b,d) "Melikmemmed"le hemen hemen aynıdır. (e,f)de başlangıç farklıdır. Ayıkulak, ayı tarafından dağa kaçırılan padişah kızı- zından doğar. Efebaşı olur. Bir kuyudaki altınları almak için kuyuya sadece o inebilir. Benzerlik kuyu e- pizodundan sonra başlar (e). Baba günden güne erir, üç oğlu, Uyuz Padişahı tara- fından çalınan Hezeran Bülbülleri bulmaya gider. Kü- çük oğlan giden gelmez yolda bir ejderhayı öldürür, üç kızı kurtarır. Bir koca herif yardımıyla Uyuz Pa- dişahı'nın sarayına varır. Hezeran Bülbülleri alır, kardeşleriyle buluşur. Susadıklarında bir kuyudan su içmek isterler. Benzerlik bu epizottan sonra başlar (f).
- 2) Uyumamak için yarasına tuz basmak yerine Kur'an-ı Ke- rim okur, salavat getirir (b) çökeleği ağaca asar, su- yu üstüne damlar. (d).
- 3) Kuyu yerine mağaraya gelinir, yedi organla derinliği ölçülür (d), kuyu motifi, iki defa geçer (e), kuyuya, ejderhayı takip etmek (b), ziynetleri almak (e) su almak (f) için girilir. Kuyuya girerken, üsüdüm, çekin (d) denir. Kuyuya kırk

eşkiya (efe) (e) giremez.

- 4) Ak ve kara koç yerine ak ve kara koyun gelir (d).
- 5) Kara koç (koyun) yedi kat yerin dibine (b,d,e), kara dünyaya (f) indirir.
- 6) Oğlanı yeryüzüne. Zümrüdü Anka (b,d), leylek (e) kar-kartal (f) çıkarır.
- 7) Yeryüzüne çıkararak kuşa; kırk deve gövdesi et, kırk deve tuluğu su, gak-guk (b), camız derisi et, camız derisi su, hub-lüb(d), kırk tuluk et, kırk tuluk su, lark-lurk (e), kırk camızın eti, kırk camızın tulumu ile su, lak-luk (f) dedikçe verilecektir.
- 8) Kahraman (keloğlan (b)), kuyumcu çırağı (b), terzi (b,d) olur.
- 9) Kızın verdiği tüy marifetiyle arap peyda olur kızın dilekleri yerine getirilir (b).
- 10) Oğlan arap donuna girer (b), ciritte ağabeyler yenilir (b), öldürülür (d).
- 11) Ağabeyler bağışlanır düğün devam eder (b), kızlar benim hakkım der, kırk gün kırk gece düğün olur (d), otuz sekiz efe kesilir, kızların ikisini iki efeye verir, küçük kızı kendine alır (e), Oğlan ak dünyaya çıkar (f).

OTUZ İKİNCİ MASAL

1. Gara At
2. EB. 72, AaTh. 301-A.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarı kazanma. Hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir padişahın karısı ölür. Oğlu İbrahim'i ve ikinci karısından olan oğlunu okutur. İbrahim ders almayı sona erdirince onun adına şerbet dağıtır ve yılkiadaki atları fakirlere bedava verir.
  - 2) İbrahim ihtiyar bir adamdan yedegindeki tayı iyi bir atın parasını vererek satın alır. Bir tavlada onu kışmışle besler.
  - 3) Üvey anası, İbrahim'i kıskanır. aşçının yardımıyla yemeğine zehir kattırır. Atı dile gelip durumu ona bildirir.
  - 4) Üvey ana bu defa şerbetine zehir katar. At bunu da haber verir.

- 5) Üvey ana, sarılık hastalığı bahanesiyle kara atın derisinin iyi geleceğini söyler.
- 6) İbrahim, kara ata dedesinden kalan eyeri yerleştirir, biner ve üvey anasının hilelerini ortaya döker. Şehir kapısı kapatılıncaya kadar uzaklaşır, gider.
- 7) Üvey anasının foyası meydana çıkar. Hekimle birlikte boynu vurulur.
- 8) İbrahim bir çınar ağacındaki ejderhanın Zümrüt kuşunun yavrularını yemek üzere olduğunu görür, kılıcıyla öldürür.
- 9) Zümrüt kuşu, İbrahim'i öldürmek ister, yavruları gerçeği haber verir. Zümrüt kuşu bir yavrusunu ona verir.
- 10) Zümrüt kuşunun yavrusuyla ormanda yol alırken ayağına ağaç batmış bir kaplanı kurtarır. Bir şehre varırlar.
- 11) Bir padişah hem haraç hem de padişahın kızı Hürşid-i Alem'i istemektedir.
- 12) İbrahim, misafir olduğu karıdan durumu iyice öğrenir. Bir tüy yakar. Kara at hazır olur. Binip gider orduyu dağıtır.
- 13) Padişah kızını İbrahim'e verir. Yedi gün yedi gece düğünden sonra ülkesi Sengar'a gelir.

5. Varyantlar:

Olay örgüsü itibariyle benzerine rastlanmadı. Ancak Azerbaycan masallarından Göyçek Fatma, Bacı ve Gardaş masallarının baş tarafları, Melikmemmed masalının zümrüdü anka epizodu bu masalda mevcuttur. Adı geçen masalların varyantları yukarıda belirtildi.

6. Mukayese:

- 1) Üvey ana ve birinci hanımdan olan çocukları yok etmeye çalışma, çocukların himayesi motifi 28-29. masallarda ve varyantlarında yer almaktadır.
- 2) Zümrüt kuşu epizotlarındaki en bariz fark bu masalda kahramanın zümrüt kuşunun yavrusuna binmesi, ayağına ağaç batmış bir kaplanı kurtarması, bir şehre varmaları, karanlık dünyanın zikredilmemesidir.
- 3) TPM 60'ta "kara at" motifi ve fonksiyonu yer almaktadır.

OTUZ ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Reyhan'ın Nağıllı
2. EB. 72. AaTh. 301-A.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma. Hain ve korkakların cezasız kalmaması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bender-Püşür'de Ehmed ve Gülcahan adlı fakir ve zürriyetsiz bir karı koca vardır.
  - 2) Yarı yaşlarından sonra bir kızları olur, adını Reyhan koyarlar.
  - 3) On sekiz yaşına girdiğinde çok zenginler kıza talip olur. Bir de Nahirçî Murtuz'un oğlu Bahadır kıza aşık olur, nişan takılır.
  - 4) Reyhan'ın babası ölür. Gülcahan, kızıyla kulübesinde yaşar.
  - 5) Gülzem-i Gaf şahının oğlu Eş-eş dev kızı kaçıırır. Kız ayıldığında kendini devlerin arasında bulur.
  - 6) Reyhan, Eş-eş dev'e "bizde adet şöyledir: Kız yirmi sekiz yaşına gelmeyince evlendirilmez" der. Dev kabul eder.
  - 7) Gülcahan, derya atlarının içtiği sudan içince hamile kalır, bir oğlan doğurur, adını Aygır Hesen koyarlar.
  - 8) Aygır Hesen bir çocuğu güreşte yenince çocuk ona der ki, madem kuvvetlisin git kızkardesini devlerin elinden kurtar.
  - 9) Aygır Hesen bir büyük gürz yaptırıp yola düşer.
  - 10) Yolda kolunda iki değirmen taşıyla tavşan avlayan adam ve dağı dağı üstüne koyan Fezahir'le, karşılaşır.
  - 11) Berdan sehrinde Mehemed hanla, Gezenfer han vardır.
  - 12) Gezenfer hanın Haver ve Ziver adında iki, Mehemed hanın da Gülendam adında çok güzel bir kızı vardır.
  - 13) Zulmet dünyası padişahının oğulları olan üç dev bu kızları kaçıırır.
  - 14) Kızlar evlenmek için çok tantanalı bir düğün ve zenginlik isterler. Devler bu zenginliği elde etmek için çalışırlar.
  - 15) Bu devlerden boyu bir, sakalı yedi karış olanı nöbetçi kalır. Fakat o da ara sıra zulmet kuyusundan çıkıp

ışıklı dünyada gezer.

- 16) Bir gün yolu Aygır Heslen'lerin bulunduğu yere düşer. Ekmek yemek ister, ama Fezahir vermez. O da sakalından bir kıl ile onu bağlar yemeğin hepsini yer.
- 17) Bu oyun Cahankes'in de başına gelir.
- 18) Aygır Heslen devi sakalından ağaca asar, sakalı kopan dev kurtulur. Akan kanları izleyerek kızların bulunduğu kuyuya gelirler.
- 19) Cahankes ve Fezahir kuyuya sallandırılınca yandı, çek, derler. Aygır Heslen ise yandı dedikçe aşağı sallın der.
- 20) Kuyudaki devleri öldürüp kızları yukarı çekerler. Ama Gülendam'ı çektikten sonra Aygır Heslen'i içerde bırakırlar.
- 21) O da Gülendam'ın kuyuda dediklerini yapar. Üç gün yürüyüp zulmet dünyasının tam ortasına gelir. Bir kadına misafir olur. Kadın ona çeşme başını tutan ejderha yüzünden susuz kaldıklarını, Mürsel padişahın tek kızına sıra geldiğini anlatır.
- 22) Aygır Heslen bir gürzle ejderhayı öldürür. Mürsel şah onu Zümrüt kuşuna bindirip ışıklı dünyaya çıkarır. Kızkardeşinin yerini de söyler.
- 23) Önce iki yol arkadaşını öldürür. Kızkardeşinin bulunduğu yere gelir. Dev padişahı Gülzem-i Gaf'ı öldürür.
- 24) Gülendam'la evlenir. Bahadır da Aygır Heslen'in kızkardeşi Reyhan'a dünür gönderir ama Aygır Heslen elçiyi Bahadır'ın korkaklığı sebebiyle geri çevirir. Bacısını vermez. Başka biriyle evlendirir.

5. Varyantlar:

Benzerine rastlanmadı. Ancak zümrüdü anka motifi, Melikmemmed'de olduğu şekliyle bu masalda yer almaktadır.

6. Mukayese:

- 1) Bu masaldaki zümrüdü anka motifi diğerlerinden sadece kahramanın, yol arkadaşlarının ve kızların adı bakımından farklıdır. Olaylar aynıdır. Bu motif "Melikmemmed" masalında varyantlarıyla mukayese edildi.
- 2) Bu masalı iki farklı masal olarak mütalaa etmek mümkündür. 11. epizottan sonraki kısım, başlı başına bir masal olarak telakki edilebilir.

OTUZ DÖRDÜNCÜ MASAL

1. İlan ve Gız
2. EB. 80, AaTh. 738.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Mehemed adlı çok güçlü bir pehlivan ormanda dolaşırken gördüğü çıplak kızla evlenir, üç kızı olur.
  - 2) Mehemed evlendikten sonra gündün güne zayıflar.
  - 3) Bir dervişin tavsiyesiyle hanımına tuzlu ekme ve çorba verir, evde su bırakmaz, kapıları da sımsıkı kapatır.
  - 4) Karısı su bulamayınca ağzından çıkan alevle camı eritip gider. kuyunun bütün suyunu içer.
  - 5) Derviş, senin karın ejderha soyundandır, zayıflığın onun nefesindedir, tandıra sokup yakabilirsen kurtulursun, der.
  - 6) Mehemed karısını yakar. Üç kızına kıyamaz.
  - 7) Mehemed ormandan ağaç keserken bir koruluğun içindeki yılanın kuyruğunu yaralar. Yılan, kızlarından birini verirsen seni affederim, der.
  - 8) Büyük ve ortanca kız kabul etmez, küçük kız yılanı varmayı kabul eder.
  - 9) Yılanı takip ederek taşları altın ve gümüşten bir saraya gelirler.
  - 10) Yılan yakışıklı bir oğlana döner.
  - 11) Baba bu durumu evdeki kızlarına anlatınca onlar hasedinden çatlayacak hale gelirler ve bir oyun düşünürler.
  - 12) Küçük kızkardeşlerine misafirlige gittiklerinde derler ki, "kocanın yılan elbisesini yak, her zaman insan olarak kalsın".
  - 13) Kız bu fikri kocasına açar, o da der ki, elbiseyi yakarsan ben yok olurum. Kız ısrar eder ve soğan kabuğu ile elbiseyi yakar, oğlan yok olur.
  - 14) Kız demir çarık giyer, demir asa alır, yola düşer, kocasını arar. Bir pınar başında su dolduran kıza rast gelir. Güğümünden su içer. içine yüzüğünü atar.
  - 15) Meded (Yılan oğlan), güğümünden su içerken yüzüğü görür, karısının yüzüğü olduğunu anlar.

- 16) Karı koca görüşürler, Meded başına geleni anlatır: Elbiseyi yakınca yedi kardeş devin ülkesine gelmiştir. Devlerin biricik kızkardeşleri Meded'e aşık olur, derdinden sararıp solmaya başlar. Sonunda devler kızkardeşlerini Meded'e vermeye razı olmuşlardır.
- 17) Ancak Meded, karısına kavuştuktan sonra kaçmanın yollarını araştırır.
- 18) Devlerin kalesinden sihirli su, ülgüç ve tuz; kara dev'in yer altından kara atını alır, kaçarlar. Devler arkalarından gelir. Önce sihirli suyu döker arkaları ummana döner, devler bir müddet takip edemez. Sonra ülgücü (usturayı) atar ortalık ustura olur devlerin ayakları parçalanır. Arkasından da tuzu döker, devlerin yaraları yanar kavrulur. Böylece devlerden kurtulurlar.
- 19) Evlerine döndüklerinde demir asa ve çarık veren kadının merdiven basamağında onları beklediklerini görürler. Hep birlikte mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

- d) TPM57 (Demir Asa Demir Çarık), 60 (Ağlayan Nar ile Gülen Ayva), 64 (Geyik Oğlan), f) AGUG 22 (Çember Tiyar), g) ZZI 1 (Bacı Bacı Can Bacı).

6. Mukayese:

- 1) (d-60.64) ve (g)de sadece sihirli esyalar motifi benzerlik arzeder. Bu esyaların da engelleme şekilleri farklıdır ancak fonksiyonları aynıdır: Tarak, orman; su, deniz olur; kibritin fonksiyonu belirtilmemiştir (d-60), tarak, taraklık; ustura, usturalık; ıbrıktan dökülen su, kocaman deniz olur (d-64), tarak, dikenlik olur; sabun kaydırır ve yara sızlatır; ıbrık, suyu dökülünce dünya su olur (g), tarak, dikenlik; fırça, yılan; sabun, umman olur (g); devlerin (d-60,f), babanın (d-64), adamların (g) takip etmesini engeller.
- 2) İlk sekiz epizot varyantlarda mevcut değildir.
- 3) Kahramanın adı Bahdiyar (d-57), Çember Tiyar (f)dır.
- 4) Padişahın üç kızı (d-57,f)ndan büyüklere iyi bir yerden nasip çıkmaz (d-57), vezirlerin oğulları ile evlenir (f). Küçüğünün attığı ok kartal (gaz tavığı)ın ocağına düşer, kartal yiğit olur (d-57), at silkinir 15 yaşında delikanlı olur (f). Sır söylenince (d-57), at donunu yakınca (f) oğlan sırrolur.
- 5) Demir çarık, demir asayla oğlan aranır; çeşme (d-57), pınar (f) başında ıbrık (d-57), bakraç (f) içine yüzük atılmak suretiyle bulunur.

- 6) Kahramanla evlendirilmek istenen, teyze (d-57), hala (f) kızıdır.
- 7) (d-57) ve (f)de.devlerin kızı yemek istemeleri ve kırlık değiştirerek bundan kurtulma, kızın imtihan edilme (f) motifleri yer alır.
- 8) (d-57) ve (f), kırk gün kırk gece düğünle son bulur.

OTUZ BEşİNCİ MASAL

1. Üç Gardaş
2. EB. 80, AaTh. 738.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir padişahın üç oğlu bir de kardeşi vardır.
  - 2) Birgün padişah ölür. Vasiyeti gereği, oğlu Melikmemmed emmisinin kızını ister.
  - 3) Emmisi üç kardeşi de şehirden çıkartır.
  - 4) Önce bir şehirde mehterlik ederler, sonra başka bir şehirde ot biçme işi bulurlar.
  - 5) Biçtikleri ot yığınınını dağıtan üç atı küçük kardeş Melikmemmed yakalayabilir ve besler.
  - 6) O şehirden ayrılırlar. Üç yol ağzında Melikmemmed gider gelmez yola gider, kardeşleri onu takip eder.
  - 7) Bir karı onları öldürmek niyetiyle misafir eder.
  - 8) Çil at Melikmemmed'i uyarır. Melikmemmed de üç kızın başörtülerini kendi başlarına, kendi başlarındaki pakları kızların başına geçirir. Karı bu sebeple kendi kızlarını öldürür, oğlanlar kaçarlar.
  - 9) Ağabeyler Melikmemmed'i kıskanır, padişaha gammazlarlar. Padişah da ona Güneş'in tutulma sebebini öğrenmesi emrini verir.
  - 10)Çil atla bir kaleye giden Melikmemmed, Güneş'in, Periler padişahının kızı seyre çıktığı için tutulduğunu öğrenir.
  - 11)Bu kızı getirmesi istenir, atın yardımıyla getirir.
  - 12)Kız, dünürlere, padişahın bir havuz yaptırmasını,içini de deniz atı sütüyle doldurmasını şart koşar.
  - 13)Sütü bulması istenen Melikmemmed, bunu, Çil atın yardımıyla başarır.
  - 14)Kızın verdiği bir avuç toprak, padişahın yıkandığı

havuza atılınca padişah toprak olur. Diğer havuzda Melikmemmed yıkanır, ölmez gençliğe kavuşur.

15) Melikmemmed padişah olur. Kardeşlerinin de boynunu vurdurur. Kırk gün kırk gece düğünle muratlarına ererler.

5. Varyantlar:

a) EMM 11 (Bengiboz), d) TPM 16 (Gülmez Padişahı), f) AGUG 14 (Dünya Güzeli).

6. Mukayese:

- 1) Varyantlarda, olay örgüsü kısmen farklılık arzeder. Özellikle (d)de anlatıcıdan kaynaklanan bir dağınıklık göze çarpar. Dikkati çeken motif, "olağanüstü at" tır. Bu sebeple "Gara At" masalıyla da ortak yönleri mevcuttur.
- 2) Padişahın üç oğlu motifi bütün varyantlarda ortaktır, fakat kardeşi geçmez.
- 3) Olağanüstü yardımcı, Bengiboz (a), Gır at (d), at (f) tır.
- 4) İstekler: yeleşin sahibi Dünya Güzeli, hamam (a), ayna, Dünya Güzeli, dev kılıcı, Nemşehir Güzeli, Deniz Güzeli (d), kuşlar padişahı, fildişinden saray, Dünya Güzeli, kısrağın sütü (f)dür.
- 5) Toprak kör gözün açılmasına vasıta olur (a,f).
- 6) Havuzun yerini hamam (a) alır. Sihirli sabunla yıkayınca padişah ve vezir eriyip yok olur. Bengiboz'un verdiği tozu suya katınca şehzade gençleşir (a), doru kısrağın sütüyle yıkayınca padişahın etleri dökülür, al kısrağın sütüyle yıkayınca şehzade, bengi gençlik kazanır (f).
- 7) Büyük kardeşler, toprağı getiremez (a,f), hayınlık ederler ancak affedilip üç güzelden birini alırlar (d). (d)de kırk gün kırk gece düğün geçmez.

OTUZ ALTINCI MASAL

1. Şahzade ve Gurbağa
2. EB. 86, AaTh. 402, 465A, 256-V, 513-A.
3. Olağanüstü yardımcı ile başarı kazanma ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir padişah, üç oğlunu kızlara elma attırarak evlendirmek ister. Küçük oğlu bir kurbağaya atar ve evlenir.
- 2) Gelinlerin el becerilerini öğrenmek isterler. Küçük

gelinin halısı. ceviz içine yerleştirdiği padişah elbisesi beğenilir.

- 3) Padişah üçüncüde oğlanlarını hanımlarıyla birlikte yemeğe davet eder. Kurbağa gelin çok güzel bir kız olur.
- 4) Kız, kurbağa kalıbını yakmamasını tenbih eder, fakat ağabeyler kandırıp yaktırır. Kız kaybolur.
- 5) Padişah ölür. Büyük oğlan, vezirin fitnesiyle küçük kardeşine ülkeyi terkettirir.
- 6) O da demir çarık, demir asa ile yollara düşer. Deniz kenarında bir kaleye gelir. Girecek açık kapı bulamaz. Sırt üste yatan iki kurbağayı düzeltince kapı kendiliğinden açılır. İçerde ayaklarından asılı kurbağayı kurtarır. Kurbağa, buranın bir kurbağalar padişahının toprağı olduğunu, gördüğü şeylerin tılsımlı olduğunu ve hepsini tersine çevirince buradan çıkabileceğini söyler.
- 7) Oğlan yürürken her bastığı yer aşağı batar, çıkar, bu yüzden çok yorulur. Bir taşın üstüne oturur. Aslında her tarafın umman olduğunu anlar. Taşta bir kapı görür, açar yürümeye başlar. Yedi kapalı, yedi açık kapı görür. Ağaçtan kurtardığı kurbağaya döndürülmüş adamın sözleri aklına gelir. Açık kapıları kapatır, kapalıları açar. Sonra sırayla kılıçların hareketlisini durdurur, diğerini kıvıldatır, yanan mumu söndürür, sönmüşü yakar. Kapı açılır, içeri girer, bu zenginlik içinde, taht üzerinde bir kurbağa ve etrafında kurbağadan askerler görür. Kurbağalar onu yakalayıp kurbağa padişahın önüne getirirler.
- 8) Kurbağa padişah, "aradığın kız benim öz kızımdır. Ama insanoğlu ile evlendiği için onu reddettik. Mademki sen vefalısın seni öldürmüyoruz" der. Kurbağa askerler onu saraydan çıkarır.
- 9) Kızın anası olan ihtiyar bir kurbağa, oğlana, kızının ceyizi olmak üzere kıymetli bir taş verir.
- 10) Oğlan bir kurbağayı (kızı) yılanın ağzından kurtarır. Kurbağa ona arkadaş olur. Oğlan ava gider. Kurbağa bu arada tilki, canavar ve kuşla dost olur.
- 11) Bu üç hayvan oğlanın yüzünün gülmediğini görünce derdini sorarlar. Oğlan başına gelenleri bir bir anlatır.
- 12) Kurbağa anlar ki bu onun kocasıdır. Ama kocası onu, tılsımlı olduğu için tanıyamamıştır.
- 13) Kocasına daha önce nereye gittiğini sorar. Kız, kocasının saraya gittiğini anlayınca tılsımda tereddüdü kalmaz. "Sana sarayda bir kıymetli taş verdiler mi?" deyince oğlan cebinden taşı çıkarıp verir. Taş kırır-

ılır, içinden güvercin çıkar, gök gürleri, ortalığı su basar. kuş güvercini yakalar, canavar boynunu koparır, sular çekilir, kurbağa da emsalsiz güzellikte bir kıza çevrilir.

14) Kız tilkinin yardımıyla bütün tilkileri, canavarın yardımıyla canavarları, kuşun yardımıyla kuşları toplayıp oğlanın ülkesine giderler. Ordusunu bozup veziri tahttan indirir başını kesip öldürürler.

15) Kardeşlerini de zindandan kurtarıp affeder, serbest bırakır. Tahta geçer, adaletle hüküm sürer.

5. Varyantlar:

Olay örgüsü itibariyle tam benzerine rastlanmadı ancak bazı motifleri, incelediğimiz Azerbaycan ve Türkiye masalları ile ortaktır. 34 (İlan ve Gız), b)ELM 57 (Kara Köpek), d)TPM 57 (Demir Çarık Demir Asa), f)AGUG 22 (Çember Tiyar).

6. Mukayese:

- 1) Küçük kızın evlenmeyi kabul ettiği (34)te yılan, (b)de kara köpek, (d)de kartal, (f)de küçük kızın sevdiği at, yakışıklı bir oğlana dönüşür.
- 2) Ortadan kaybolma sebebi değişiktir: Ablaların telkiniyle, yılan elbisesi (34), at donu (f) yakılır. Sır söylenir (b-57,d-57).
- 3) Kaybolan kahraman, adı geçen varyantlarda erkek iken bu masalda kızdır ve aramaya çıkıldıktan sonra baştan geçenler farklıdır.
- 4) Aramaya demir çarık demir asa ile çıkmak hepsinde ortak motiftir.
- 5) Kılığı yakma telkininde bulunan kız kardeşlerin akıbetinden bahsedilmez (34,b,d,f).
- 6) Diğer motifler varyantlarda yer almamaktadır.

OTUZ YEDİNCİ MASAL

1. Nar Gızı
2. EB. 89. AaTh. 408.
3. Hainler cezasını, hak yerini bulur.
4. Masalın özeti:

- 1) Padişahın oğlu rüyasında Narkızı'nı görür, aşık olur, vezirden onu kendisine almasını ister.
- 2) Vezir, devlerin içindeki Narkızı'nı bulmak üzere yola çıkar, bir karıya misafir olur.
- 3) Vezir, sihirden anladığı için kendisini bir çuvaldız

eyleyip bir deliğe girer. Karının çocukları gelince "buradan adam kokusu geliyor" derler. Anaları inkar eder.

- 4) Sabah karının oğlanları gidince Narkızı'nın yerini öğrenir.
- 5) Vezir bağdaki nar ağacının dalından, üç narı, sinek kılığına girerek koparır. Oradan hızla uzaklaşır.
- 6) Narların ikisini keser, birşey çıkmaz. Üçüncüsünden bir kız çıkar hemen büyüüp on beş yaşına girer.
- 7) Kız der: Beni giyindirip, düğün hazırlığına da başlandıktan sonra götürün. Vezir, kızı bir cınar ağacının tepesinde bırakır, gider şahzadeye durumu haber verir.
- 8) Vezirin hizmetkârı suda Nar kızının aksini görür. Ağaca çıkar, biraz sohbetten sonra onu aşağıya iteler. Nar kızı sudan çıkar, kenarda bir gül ağacı olur.
- 9) Kara kızı alıp giderler. Gül ağacından bir deste gül toplayıp geline verirler. O, gülleri camdan dışarı atar. Güller bir cınar ağacı olur.
- 10) Bir yıl sonra şehzadenin kara kızdan bir oğlu olur. Bir beşik yaptırmak üzere cınarı kestirir.
- 11) Bir kadın cınar tahtalarından birini alır evinde kullanır. Kadın yün eğirerek geçinen birisidir.
- 12) Kadın pazara gidince tahta, Nar kızı olup evin işlerini görür, yünü eğirir. Kadın bu işe şaşar.
- 13) Bir gün pazara çıkıyormuş gibi yapıp kızı yakalar. Kız yalvarınca kadın, bu sırrın aralarında kalacağına söz verir.
- 14) Nar kızı padişahın yapacağı sefer için bir ata çok iyi bakar, almaya geldiklerinde at kimseyi yanına yaklaştırmaz. Sonunda kız atı tavlardan kendisi çıkarıp şehzadeye verir.
- 15) Şehzade sefere çıkarken âdet üzere Narkızı mani okuyarak basından geçenleri anlatınca vezir durumu anlar.
- 16) Tekrar kırk gün kırk gece düğün olur. Kara hizmetçiyi bir atın kuyruğuna bağlarlar. Dağa-taşa çarpa çarpa parçalanır.

5. Varyantlar:

a)EMM 32 (Üç Turunçlar), 33 (Üç Karpuz Güzeli), 34 (Üç Narlar), b)ELM 47 (Üç Nar), d)TPM 61 (Hiyardan Şemsem Güzeli), e)MG 64 (Portakaldan Çıkan Kız).

6. Mukayese:

- 1) Olay örgüsü itibariyle varyantlar hemen hemen birbirinin aynısıdır. Aradaki farklar çok azdır. Motiflerin takdim tehiri de söz konusu değildir.
- 2) Başlangıçta bazı değişiklikler vardır: Padışahın oğlu bir dervişin verdiği elma (a-32), kağıdın suyu (b), vaat (d) ile dünyaya gelir.
- 3) Padışahın oğlu lalasıyla dünya güzelini (a-33), kocakarının vasiyetiyle üç narları (a-34) aramaya çıkar. İhtiyar kadının bedduasıyla üç nara aşık olur (b,d), Of Dede üç karpuz verir (a-33), ağaçtan üç portakal alır (e).
- 4) Meyvelerin ilk ikisi kesilince hemen su isterler, üçüncüsü su başında kesilir, içinden çıkan kız ölmez (a-32,33,34: b,d,e).
- 5) Kız. selvi (a-32,33,34), ağaç (b,d,e) tepesinde bırakılır.
- 6) Kızı ağaçta, çingene kızı (a-32,33,34,b), halayık (d), arap kızı (e) görür. Kız aşağı itilir (a-32,33,34;b), başındaki üç teli kopartınca kuş (d), güvercin (e) olup uçar gider.
- 7) Kız ağaçtan itilince sırayla gül, at, selvi ağacı, çuvaldız (a-32), gül, mendil, selvi, beşik, çuvaldız (a-33), gül, tay, selvi, çuvaldız (a-34), nar ağacı, beşik-eşik, çuvaldız (b), kuş, ağaç (d), güvercin, selvi ağacı (e) olur, hepsinde tekrar kıza çevrilir.
- 8) (d,e)de iyi ata bakma motifi yoktur.
- 9) Başlarından geçeni anlatma motifi hepsinde ortaktır. (e)de kız başından geçenleri anlatırken âdeta masalı yeniden özetler.
- 10) Sonları farklıdır: Çingene kızı aç katırla susuz katıra bağlanır (a-32), hayifından patlar (a-33), kırk katırın kuyruğuna (a-34), oğluyla birlikte bir katırın kuyruğuna (b), çaltı dikenine (d) bağlanır. Arap kızı kuma gömülür (e).
- 11) Toy-düğün olur (a-32), muratlarına ererler (a-33), kırk gün kırk gece düğün olur (b,d), geçinip dururlar (e).

OTUZ SEKİZİNCİ MASAL

1. Yusif'le Senuber
2. EB. 92. 93. AaTh. 434.
3. Olağanüstü yardımcıyla başarıya ulaşma ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:

- 1) Kardeş padişahların evlatları olmamaktadır.
- 2) Evlat sahibi olmak düşüncesiyle düzenledikleri ziyâfette bir derviş onlara birer elma verir. Hanımlarıyla yerler.
- 3) Büyük padişahın oğlu, diğerinin kızı dünyaya gelir.
- 4) Derviş gelir, saraya bırakmazlar, darılır. Giderken "oğlanın adını, Yusif, kızinkini Senuber koydum" der.
- 5) Yusifle Senuber'i besikkertme ederler.
- 6) Bunlar on dört yaşına kadar birbirlerini görmemişlerdir.
- 7) Yusif gerdek gecesi Senuber'i görünce ölür. Kız, kırk gün meyiti yanında tutma izni ister. Meyit kaybolur.
- 8) Kız, yedi yol ayrıcına bir saray inşa ettirir, yolcuları ağırlar. anlattıklarını dinler.
- 9) Üç erkek kardeş ormanda karşılaştığı, "Üç kuşun yere inip peri kızı oluşu, bir ağacın tepesinden tabut indirip bir çubukla içindeki Yusif adındaki ölüyü diriltişleri" olayını anlatınca kız bayılır.
- 10) Küçük kardeş, Senuber'i tabutun olduğu yere götürür. Aynı usulle Yusif'i canlandırır. Senuber biraz hasret giderir. Ancak perilerin gelme vaktidir. Hemen tabutu eski haline getirip ağacın tepesine koyarlar.
- 11) Periler, insan eli deymiş deyip tabutu götürürler.
- 12) Senuber emmisi oğlunun sözünü dinlemediğine pişman olur, ayağına demir çarık giyer, eline demir asa alır, ordusu ve hizmetçisiyle yola çıkar.
- 13) Dokuz ay on gün sonra doğan oğluna Küçük Yusuf adını koyar.
- 14) Aramaktan vazgeçmez, bir gün bir karıya misafir olur. Gecelemeye yer ister.
- 15) Başından bir la'l çıkarıp oğluna verir ve der ki, "git bunu padişaha bozdur". Bu kıymetli taşı padişahın hazinesindeki altınlarla bozarlar.
- 16) Vezir, la'lin diğerini de Küçük Yusuf'tan istetir.
- 17) Senuber, diğer la'li de götürür padişaha bozdurur. Padişah Küçük Yusuf'un başını oksayınca vezir haset eder. Oğlanı yok etmenin yolunu arar.
- 18) Küçük Yusuf, kendinden ısıklı saçan saray yaptırabilmek için devler padişahının ülkesine gitmek üzere yola çıkar.

- 19)Yolda bir derviş ona nasihatte bulunur ve kılıcını verir.
- 20)Kere devle karşılaşır, onu yener, affeder. Kara dev, devin kendi kılıcıyla öldürür, başını kesip torbaya koyar. Kere dev'in yardımıyla devler padişahının sarayına kadar gider. Kere dev, orada işittiklerinin tersini yapmasını ve geriye bakmamasını tenbih eder.
- 21)Denilenleri yapar. Sarayda kapısı kapalı kırkinci odayı açar, devler padişahı ile vurusur, yenemeyeceğini ve devin sihirli olduğunu anlayınca devin canını arar. Raftaki şiseyi yere çarpıp kırar içinden bir güvercin çıkar, güvercini öldüreceği sırada, anasının sütüne and içen dev, serbest bırakır.
- 22)Küçük Yusuf, ışık veren şam ağacı ve mermer taşını alıp döner.
- 23)Bu defa üç peri kızını getirmesi istenir.
- 24)Aynı derviş ona yapacaklarını öğretir. Yusuf deryayı alevlere rağmen geçer, vahşi hayvanlardan korkmaz yoluna devam eder. Üç bacı peri, pınara yıkanmaya gelince elbiselerini yakar, peri kızları analarının sütüne and içince serbest bırakır.
- 25)Küçük Yusuf, Kere dev'in verdiği tüyü yakar, dev hazır olur, onun yardımıyla kendi topraklarına inerler. Senuber, kocası Yusuf'a kavuşur.
- 26)Küçük Peri kızının tavsiyesi ve devler padişahının yardımıyla padişahı, veziri, vekili öldürür.
- 27)Babasını padişah ilan eder. Kendisi vezir olur. Küçük peri kızını alır, ortancayı anasına yardımcı olan küçük oğlana verir.
- 28)Senuber'in ana babası ve amcası (Küçük Yusuf'un diğer dedesi) ile karısını da ülkelerine gönderir. Mutlu bir hayat sürerler.

5. Varyantlar:

- a)EMM 5 (Hasanî Çelebi), 6 (Hüsnü Yusuf), 7 (Yüzük Kaçıran Kuş), b)ELM 40 (Ahmet Ağa), f)AGUG 24 (Eşek Kafası), g)ZZİ 11 (Hüsnü Yusuf Şehzade).

6. Mukayese:

- 1) (a)daki üç varyant kendi arasında benzerlik arz etmektedir. Varyantların hiçbirinde ilk dört motif, -çocuk isteme dışında (b.f)- yoktur.
- 2) Varyantların hepsinde kaybolan delikanlıyı arayan, padişah kızıdır. Delikanlı, kuş (a-5,6,g), güvercin (a-7), yılan (b); eşek kafası (f) kılığında ve bey oğlu

(a-5), padişah oğlu (a-6,7,g), ağa oğlu (b), çiftçi oğlu (f)dur.

- 3) Kız delikanlıyı bulmak için yedi yol ayrımına konak (a-5), kahve (a-7) yaptırır, İstanbul'da lokanta kiralar (b), dağ tepesine hamam (f), bir şehirde hamam(g) yaptırır. Anlatılacak bir hikayesi olanlar burada ağırlanır. (a-6)da kız demir çarık demir asa ile kuşu mağarada bulur.
- 4) Delikanlıyı, bir ana-oğul (a-5), bir ihtiyar (a-6), dede-torun (b), Keloğlan ve anası (f,g) haber verir.
- 5) Delikanlı, şekil değiştirerek (a-5), silkinerek (a-7), havuzda (b,f), leğende (g) yıkanır, insan haline gelir.
- 6) (b) hariç diğer varyantlarda buluşmadan sonra bir oğul dünyaya gelir.
- 7) Varyantlarda, buluşmadan sonraki motifler tamamen farklıdır.
- 8) Sona erme motifleri değişiktir: Kuşlar, yakılarak (a-5,g), tulukla aldatılarak (a-6), dev öldürülerek (a-7), arap anaya, "sevdiğinin başı için" denilerek (b), kuşlar padişahı öldürülerek (f) oğlan kurtulur. Kırk gün kırk gece düğün (a-5, f,g), toy-düğün (a-6) olur, yeni baştan nikâh kıyılır (b).

OTUZ DOKUZUNCU MASAL

1. Benidas Şehrinin Sirri
2. EB. 97, AaTh. 514, 518.
3. Padişaha oğul olan kızın çeşitli işler sonunda erkek olması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir padişahın oğlu kızı yoktur, vezirine bir oğul bulmasını emreder.
  - 2) Vezirin büyük ve ortanca kızı imtihanı başaramaz.
  - 3) Küçük kız, kendisini imtihan eden babasına kılıcıyla saldırınca vezir yüzündeki örtüyü açar, durumu anlatır. Götürür padişaha oğul olarak takdim eder.
  - 4) Padişahın karısı bu kıza aşık olur. Murat almak ister. Küçük kız kabul etmeyince de kendisini hasta gibi gösterip derman olarak Benidas şehri padişahının karısının elindeki çubuğu ister.
  - 5) Oğlanın, yedi yol ayrıcında karşılaştığı âbid, onun kız olduğunu ve ne için gittiğini bilir.

- 6) Kız âbidin öğütlerini aklında tutarak Benidas şehrine gelir. Meydandaki adamı susuzluktan kurtarır. Çevresindeki seslere kulak asmaz, geri dönüp bakmaz, üzerine saldıran yırtıcı hayvanlardan korkmadan ilerler, onlar da ilerledikçe kaybolur.
- 7) Bir kadının güllere dayadığı çubuğu çalar, taş ettiği insanları diriltmesini ister.
- 8) Kadın bu isteği yerine getirir ama kızı da bir kargıyla oğlana çevirir.
- 9) Oğlan şehrin sırrını kurtardığı bu adamdan öğrenir. Şehrin sırrı sudur:
  - a) Bu adam o şehrin padişahıdır. Karısı onu bir köle ile aldatmaktadır. Kölenin başını kesip, karısının suçunu da yüzüne vurunca karısı devden aldığı sihirli çubukla kocasını yarı taş, diğer insanları bütünüyle taş haline getirmiştir.
- 10) Oğlan, çubuğu alıp memleketine döner. Padişah, iffetsizliğini öğrendiği karısını öldürür. Oğlana dönen kızı, Hint padişahının kızıyla evlendirir ve yerine geçirir.

5. Varyantlar: Olay örgüsü itibariyle benzerine rastlanmadı ancak, kız iken bir kargıyla oğlana dönüşme motifi c)GM 14. d)TPM 60'da yer almaktadır.

KIRKINCI MASAL

1. Zengi
2. EB. 125, 126. AaTh. 930.
3. Yazılan bozulmaz.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bilbis şehrinin padişahı rüyasında İsfahan şehrinde bir hamalın Zengi adında bir oğlu olacağını ve kendisini öldüreceğini görür.
  - 2) Bir remmal padişaha bu çocuğu bulup öldürmesini söyler.
  - 3) Padişah kılık değiştirip İsfahan'a gelir, bir hamalın oğlu olduğunu, adının da Zengi olduğunu öğrenir. Ağır-
lığınca altın verip satın alır.
  - 4) Vezirine, çocuğu öldürüp kanlı gömleğini getirmesini emreder.
  - 5) Vezir, öldürmeye kıyamaz. Bir tavşan vurup kanını çocuğun gömleğine sürer, padişaha getirir.

- 6) Padişah, remil attırarak çocuğun yaşadığını; kendisini, çocuğunu öldüreceğini, kızını da alacağını öğrenir.
- 7) Padişah ordusuyla Zengi'yi aramaya başlar. Ormanda ilerlerken askerler Zengi'nin odun yığınına dağıtırlar, Zengi öfkelenir, elindeki değnekle askerleri vurup yıkmaya başlar.
- 8) Padişah onu tatlı dille yatıştırır, nahırcıdan ağırlığınca altınla satın alır, Zengi'yi öldürmesi için oğluna yazdığı mektupla saraya gönderir.
- 9) Zengi padişahın bağında uyur; kızı, delikanlıyı ve göğsünün üstündeki mektubu görür, açıp okur, öldürülme emrini değiştiren bir mektub yazıp aynı zarfa koyar.
- 10) Padişah, bu defa, aşçıya, Zengi'yi öldürtmek ister fakat tepsiyi padişahın oğlu aldığı için aşçı onu öldürür.
- 11) Durumu öğrenen padişah cellatlara, Zengi'yi öldürmelerini emreder fakat Zengi padişahla teke tek vurur ve onu öldürür. Kızı ile de evlenir. Mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

a) EMM 50 (Mektup), c) GM 20 (Güneşle Ayın Haracı), 21 (Padişahın Rüyası).

6. Mukayese:

- 1) (e)de kahramanın ismi Mehmet, şehirler Erzurum ve İstanbul'dur. Diğerlerinde şehir ve şahıs adı geçmez.
- 2) Rüyada görülen, "padişah kızını, çoban oğlunun alacağı"dır (a,c-21,e).
- 3) Remmalın yerini çöpçatan (e), lala (a,c-20) alır.
- 4) Çocuk, çobandan satın alınır (a,c-21,e).
- 5) Çocuk öldürülmek üzere dağ başına bırakılır (a,c-21), padişah çeşme başında bıçakla öldürmek ister (e).
- 6) Çocuğu keçi emzirir (a,c-21), babası bulur (e).
- 7) Çocuğun yaşadığı, tebdil gezerken (a,e), rüyada (c-21) öğrenilir.
- 8) İkinci defa satın alma motifi yoktur.
- 9) Öldürülmeyi ihtiva eden mektup motifi ortaktır.

- 10) Sonuç değişiktir: Dügün gerçekleşir (a,c-20,21,e). (c-21)de çocuk zor göreve gönderilir. Hızır'ın yardımıyla halleder. Cocuğun aşçıya öldürtölmek istenmesi ve padişahla teketek vuruşmada öldürölmesi motifi yoktur.

KIRK BİRİNCİ MASAL

1. Ahmak Kişi
2. EB. 127, 308. AaTh. 460-B, 910-B.
3. Eline geöen fırsatları değerlendiremeyen adamın korkunç akıbeti.
4. Masalın özetii:
  - 1) Bir ahmak kişi bahtını aramağa çıkar.
  - 2) Aslan, bahçıvan, padişah ve balığa rast gelir. Her biri benim de bahtımı ara der, adam kabul eder.
  - 3) Aslan, tüylerinin yazın çıkıp kışın dökölmesine; bahçıvan, ağaçları çiçek açmasına rağmen meyve alamayısına; padişah, hep gam gussa içinde oluşuna; balık, suya doyamamasına bir çare istemesini rica eder.
  - 4) Balık adamı denizin öbür tarafına geçirir.
  - 5) Adam bahtların olduğu yere gelir. Önce yere düşmüş kendi bahtını düzeltir. Sonra sırasıyla diğerlerinin bahtını sorar.
  - 6) Aslan bir ahmak adamın beynini yemelidir.
  - 7) Bahçıvan ağaçların dibindeki hazineyi çıkarmalıdır.
  - 8) Padişah kız olduğunu kimseye söyleyememektedir, kendisine bir hayat arkadaşı bulmalıdır.
  - 9) Balığın boğazındaki kıymetli bir taş başına kuvvetlice vurularak çıkarılırsa balık suya doycaktır.
  - 10) Adam sırasıyla herkese bahtını bir bir söyler. Balık kıymetli taşı, bahçıvan hazinenin yarısını vermeyi, padişah evlenip beraber yaşamayı, aslan hazineyi vermeyi teklif eder.
  - 11) Adam kendi bahtını bulmak düşüncesiyle bunları reddeder.
  - 12) Başından geöenleri anlatınca, aslan, bundan daha ahmak adam bulamam. diyerek adamı yer.
5. Varyantlar:
  - c) GM 22 (Feleği Arayan Adam), 23 (Şansını Açtıran Adam),

d)TPM 30 Allah'ı Arayan Adam). 45 (Gümüş Boynuzlu), e)MG 31 (Kaderini Arayan Adam).

6. Mukayese:

- 1) (d-45) hariç, bütün varyantların olay örgüsü benzerdir. (c-23)ün ilk yarısı müstakil bir masal olabilir. (e)de, giderken kimse ile karşılaşmaz ve aralarındaki konuşma motifleri yoktur.
- 2) Başlangıçlar değişiktir: Tuttuğu işler hep aksine giden adam feleği aramaya çıkar (c-22), Köylü, satın aldığı akılla zengin olur, bunu anlattığı arkadaşı şansını actırmak için yola düşer (Bu motifler uzunca anlatılır) (c-23). Fakir adam, tuttuğu işlerden bir şey elde edemez ve Allah'ı (feleği) aramaya çıkar (d-30), (d-45)te başlangıç müstakil bir masal şeklindedir ve Azerbaycan masalı bu varyant içinde bir motif olarak yer alır. (e)de bir adam kaderine küser. Kaderlerin nereden geçtiğini sorar ve aramaya çıkar.
- 3) Adamın rast geldikleri ve öğrenmesini istedikleri farklıdır: Aslan, baş ağrısı; çiftçi, tarlasının verimsizlik; padişah, harpte yenilme sebebini öğrenmek isterler (c-22), kurt, adam, delikanlı; şanslarının aktırılmasını talep eder (c-23). Kurt, dişlerinin gıcamaşması; ihtiyar, bahçesinin verimsizlik; balık, tuttuğu avı yutamayış sebebini öğrenmek ister (d-30). Karı, ocağına baktırtmasını; kaya, düşme zamanını; göl, duru akmayış sebebini öğrenmesini ister (d-45). (e)de adam, giderken değil dönüşte, meşe kesen adam, devlet kuşu ve aslana rastlar.
- 4) Balık, adamı denizin ortasındaki adaya götürür (d-30). Bu motif diğerlerinde yoktur.
- 5) Dönüşte, hazinenin çıkarılacağı yerler farklıdır: Çiftçi tarlasından (c-22), kayısı bahçesi sahibi, kayısı ağacının altından (c-23), ak sakallı ihtiyar, bahçesinden (d-30), karı, ocaktan (d-45), meşe kesen adam, mesenin içinden (e). Padişah kızdır (c-22,23) bir erkekle evlenip tahta çıkarmalıdır (c-22), balığın, dişinin dibindeki inci (c-23), boğazına takılan elmas (d-30) alınacaktır. Aslan, deli adam (c-22), kurt, salak adam (c-23), ahmak hayvan (d-30) yemelidir. (e, d-45)te elde edilenleri paylaşma teklifi yoktur.
- 6) Ahmak adama cezayı veren, aslan (c-22,e), kurt (c-23, d-45)tur. (d-45)te bu motif yoktur.

KIRK İKİNCİ MASAL

1. Yuhu
2. EB. 136. AaTh. 398, 398-B

3. Zalim padişahın önce fakirleşmesi, zulümden vazgeçince eski haline kavuşması.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir zulümkar padişah, iki gece üst üste rüyasında bir nehrin kendisini alıp götürdüğünü görür.
- 2) Bir ihtiyar remmal, tac-tahtını kaybedeceğini, âleme rüsvay olacağını söyler.
- 3) Padişah başka bir ülkeye gitmeye karar verir. Karısını çocuklarını alıp yola çıkar. Önce karısını bir kervanla gönderir geri gelmez. Oğlunun birini arslan kapar, diğerini sel götürür.
- 4) Hüzünle otururken pirani bir ihtiyar, "bir daha padişah olunca halkına zulm etmezsün, fakir fukaranın hâlini gözetirsin" der ve kaybolur.
- 5) Devlet kusu üçünde de dilenci kılığındaki padişahın başına konar.
- 6) Padişah olunca sözüne sadık kalır. Adil olur, halkını gözetir.
- 7) Avda iken bir ihtiyarın yanında gördüğü genci alır, yalın bekçisi yapar.
- 8) Değirmencinin yanına uğradığında bir değirmen taşını oyuncak gibi çeviren genci de yanına alıp saraya götürür.
- 9) Sehre gelen kervandaki tacir, muhafız ister, padişah da avcı ve değirmenciden aldığı güçlü delikanlıları verir.
- 10) Bu çocuklar başlarından geçeni anlatırken kardeş olduklarını anlarlar. Çadırdaki anaları konuşmaları duyar. O gece çadırda beraber yatarlar.
- 11) Tacir, çocukları, karısının çadırına girdi diye padişaha şikayet eder.
- 11) Hadiseyi padişaha anlatınca durum anlaşılır. Tacir başka bir vilayete kovulur. Mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

c)GM 24 (Gençlikte mi, Kocalıkta mı?), d)TPM 15 (Gençlikte mi ihtiyarlıkta mı?), e)MG 28 (Gençlikte mi, ihtiyarlıkta mı?)

6. Mukayese:

- 1) Olay örgüsü aynıdır. (e)de masalın zamanı günümüze yakınlaşmış; yer, ismen belirtilmiştir.

- 2) Yer ve şahıs adları geçer: Erzurum, Mehmet (c), İstanbul, İzmir, Manisa, Emin Efendi (e). (d)de geçmez.
- 3) Rüya üst üste üç gece görülür ve adam, karısına ne cevap vereyim diye sorar. Kadın, belanın gençlikte gelmesini tercih eder. (c,d,e). Rüyada bu soruyu soran aksakallı bir ihtiyardır (d).
- 4) Adaletle davranma tavsiyesi varyantlarda yer almaz.
- 5) Kadını, bezirgan değil yahudi kaçıırır (e).
- 6) Suya düşen çocuğu değirmenci (e), balıkçı (d,e); kurdun (c,e), canavarın (d) kaçırdığı çocuğu çoban (c,e), avcı (d) kurtarır.
- 7) Çocuklar, valilikte odacı; baba önce başkatip, sonra-becerisinden dolayı- vali olur, devlet kusuyla padişah seçilme yoktur (e).
- 8) Çocuklar ve anne, yahudinin evinde karşılaşırlar (e).
- 9) Bezirganın cezası verilir (c), coşkun atın kuyruğuna bağlanır, parça parça olur (d). Yahudiye cezadan bahis yoktur (e).

KIRK ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Cin
2. EB. 143, 145. AaTh. -.
3. Rüyada görülen bir cin olayı.
4. Masalın özeti:
  - 1) Adamın biri bir eğlenceye rastlar. Oradakiler onu adıyla çağırırlar.
  - 2) Adamı o kadar oynatıp, güldürürler ki, neredeyse bayılacak hale gelir.
  - 3) Adam bunların cin taifesi olmasından şüphelenir. Bir tanesinin elbisesi hanımıninkine benzemektedir. Bu elbiseye gizlice yemeğin yağından sürer.
  - 4) Cinler ona, dilindeki sözü söylememesini tenbih ederler.
  - 5) Adam, yemekleri yemeğe başlarken, "bismillah" der, ortada ne eğlence, ne de ziyafet kalır.
  - 6) Cinlerin cebine doldurduğu tatlıları kontrol eder, kemik ve tezек parçaları olduğunu görür.
  - 7) Sonra hanımın elbisesine bakar, sürdüğü yağ elbise-

dedir.

- 8) Kadın, "dün bu elbiseyi aradım bulamadım" der. Babanın cinlerin elinden sağ salım kurtulmasına çok sevinirler.
  - 9) Adam, atının gündün güne zayıfladığını görür; baytar, "ata çok binmişsin" der.
  - 10) Cinlerin atı götürdüğünü anlar, sırtına bir tutkal sürer, cini yakalar, iğne saplar, evinde hizmetçi olarak kullanır.
  - 11) Cin, evde kimse yokken küçük çocuğu kandırır, iğneyi çıkarttırır ve yok olur.
  - 12) Baba, uyanınca bunların hepsinin rüya olduğunu anlar.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

KIRK DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Cırtdan
  2. EB. 161, AaTh. 327-G, 1119.
  3. Akıllı güçsüzün, güçlüleri alt etmesi.
  4. Masalın özeti:
    - 1) Bir kadının "Cırtdan" denilen çok küçük oğlu, diğer çocuklarla ormana odun getirmeye gider.
    - 2) Cırtdan'ın anası çocuklara birer yağlı ekme verir. Cırtdan bu yağlı ekmeği öne sürerek diğer çocuklara odunlarını toplattırır, sırtlarına yükletir, taşıtırır, hatta onların sırtına biner.
    - 3) Akşam karanlığı basınca çocuklar yolu şaşırır, Cırtdan'a, "köpek üren köye mi, yoksa ışık gelen köye mi gidelim?" diye sorunca "ışık gelen köye" cevabını verir.
    - 4) Orada devle karşılaşır. Dev onları gece yemeyi düşünür. Fakat Cırtdan uyumamıştır. Dev ona ne istediğini sorar. O da önce gayganak, sonra dereden kalburla su getirmesini ister.
    - 5) Dev kalburla su getirmeye çalışırken Cırtdan çocukları uyandırır, suyun öbür tarafına geçerler.
    - 6) Dev, "o tarafa nasıl geçtiniz" diye sorunca Cırtdan, "boynuna bir değirmen taşı geçir" der.
    7. Bu şekilde dev boğulur ölür. Çocuklar kurtulur.
5. Varyantlar:

b)ELM 34 (Bızdık), d)TPM 43 (Mercimek Çocuk), e)MG 54 (Devi öldüren Çocuk), 55 Devi öldüren Çocuk), f)AGUG 12 (Erler Karısına Koca Olmaya Giden Keloğlan).

6. Mukayese:

- 1) Ormanda yolunu şaşırıp devin (e-54,55), ihtiyar karının (b) evine/sarayına gidenler, üç kardeştir (b,e-54), komşu çocuklarıdır (e-55).
- 2) 2. motif (e-55)te mevcuttur.
- 3) Bızdık (b), Mıdık (e-54), Cüdden (e-55) uyumaz; gömbe ve kalburla su (b), yatağını serdirir ve Menderes'ten kalburla su (e-54), kaz-kuzu kızartması, denizden gözerle su getirmesini (e-55) ister.
- 4) (f)de ortak motif sadece, Keloğlan'ın devden istekleridir: baklava-börek, kuzu doldurma, abdest bozma.
- 5) Bızdık, kılıcını (b), Mıdık, ayna ve tarağını unuttuğu (e-54). Cüdden devı yakalamak için (e-55) geri döner.
- 6) Dev, hoplatılıp orman, diken içine düşürülerek(e-54), çam ağacı oydurulup içine konulup, eziyet edilerek (e-55) öldürülür.
- 7) Farklı olarak, (b,e-54,55)te parmak çocuğun çuvala konulması motifi yer alır.
- 8) Sonları şöyledir: Ev Bızdık'a kalır (b), koyunlara sahip olur (e-54), devin kır atıyla köyüne döner (e-55).
- 9) (d.f)de ortak husus, kahramanın çok küçük oluşudur. Çocuk, mercimekten (d), nohuttan (f) dünyaya gelir. Bu varyantların diğer motifleri tamamen farklıdır.

KIRK BEŞİNCİ MASAL

1. Haknezer
2. EB. 162, 365 AaTh. 1049, 1051, 1088, 1115.
3. Kurnaz bir korkağın akılsız güçlüleri yenmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir kadının Haknezer adında korkak bir kocası vardır.
- 2) Komşu kadınların tavsiyesi ile kapıya kısmış döker, kocasına toplatır, dış kapıdan çıkınca kapıyı kilitler.
- 3) Koca: çomak, un, yumurta, çuvaldız alır, yola düşer.

- 4) Bir çimenlikte uyumadan önce bir kağıda "Haknezer'em, Haknezer. kırk devin başını ezerem" yazar.
- 5) Bir dev onu sınamak ister:
  - a. Haknezer, unu sıkar, kayayı parçalamış olur.
  - b. Yumurtayı sıkar, taştan su çıkarmış olur. Böylece dev korkutur.
- 6) Dev onu sırtına alır, ne kadar hafifsin, der. Haknezer, aslında ağır olduğunu, ancak yükünü vermediğini, söyler. Çuvaldızı devin sırtına batırınca, aman "ağırlığını bırakma" der.
- 7) Diğer kardeşler onu yemek ister, beraber geldiği dev müsaade etmez.
- 8) Su tuluğunu şişirip azıcık su getirir, kendisi içer, "bu bana yetmedi, suyunuzu kendiniz getirin" der. Ormandan çürük, kof ağaçlardan çekip getirir. Devler bundan korkarlar.
- 9) Devlerin öldürmek için attıkları değirmen taşından ve döktükleri sıcak sudan kurtulur.
- 10) Devler korkularından bütün mal mülklerini bırakıp kaçarlar. Haknezer zengin olur.

5. Varyantlar:

- b)ELM 33 (Köse), 56 (Culfacıoğlu Mehmet Onbaşı), c)GM 32 (Devleri Korkutan Bilal Ağa), 33 (Korkak Deli), d)TPM 10 (Hanımından Korkan Osman Ağa), 24 (Tezer Ağa), e)MG 32 (Kahraman Kara Mehmet), g)ZZi 19 (Usta Nazar).

6. Mukayese:

- 1) Bu masal bir sonraki ile de benzerlik arz etmektedir.
- 2) Korkak olan Köse (b-33), fakir delikanlı (b-56), Bilal Ağa (c-32), Korkak Deli (c-33), Osman Ağa (d-10), Korkak Tezer (d-24), Kara Mehmet (e), Usta Nazar (g) dir.
- 3) Evden, karısı (b-33,g), iki karısı (c-32) tarafından, tembellik ve korkaklığı sebebiyle: ekmeği getirmesi (b-33,c-32) bahanesiyle atılırlar.
- 4) Korktukları farklıdır: yıldızlardan (b-33). tilkiden (c-32), karısından (d-10), diğerleri herşeyden korkar.
- 5) Yanına bir şey almaz (b-33,56,c-33,d-10,24,e), yumurta, çuvaldız, ekmek, bir avuç un (c-32), sopa (g) alır.

- 6) (b-33,c-33, g)de bir vuruŖta kırk sinek öldürme yoktur. (b-33, c-33)te yazı yazdırılmaz. Varyant sırasına göre Ŗu yazılar yazdırılır: "Culfa Oğlu Mehmet OnbaŖı, bir vuruŖta ucurur kırk baŖı", "Ben bir sildelede kırk kiŖi öldürürüm". "Bir vurmada kırk aslan, aslımı sorarsan Deli Osman". "Tezer Ağa, Tezer Ağa, bir yumrukta kırk can ezer ağa". "Bir tokatta kırk can yakan kahraman Kara Mehmet". "Benim adım Usta Nazar, bir vuruŖta kırkını ezer. içinde sağ kalan olursa topal gezer".
- 7) Yazı; kılıc (b-56,d-24), kağıt (?) (c-33), bıçak (e), değnek (g) üzerine yazılır.
- 8) Devlerle (b-33.c-32.33,d-10,24,g), padiŖah oğulları ile (b-56), üç kardeŖle (e) karŖılaŖır.
- 9) TaŖtan su cıkarma (c-32,d-10), taŖı un etme (c-32), cuvaldız batırma (c-33); motifleri diğerlerinde yer almaz. (d-10)da keklik yumurtasının suyu cıkarılır.
- 10)Tulukla su getirme ve hepsini içmiŖ gibi gösterme (b-33.c-33), ormandan ağaç getirme (c-32,33,d-24) motifleri diğerlerinde yer almaz. Dağın bütün ağaçlarını/ odununu sırtına yüklenmek ister (c-32,33), kırk arŖın kendiri sık ağaçlara dolayıp götürmek ister (d-24).
- 11)Bacadan atılan taŖ (c-33), değirmen taŖı (g), sıcak su (b-33) motifleri diğerlerinde yer almaz. Baltalardan (g) değirmen taŖından kurtulmak için yatağa sırik (c-33), kütük (g) yerleŖtirir.
- 12)Varyantlardaki diğer cesaret gösterileri Ŗunlardır: Köse, evinin damındaki gürzle devi korkutup kaçırır (b-33), arslan ve ejderhayı tesadüfen öldürür; sihirli tüy ve arap yardımıyla padiŖah oğullarını ağırlar (b-56). bacadan atılan taŖ ve dökülen kaynar sudan kurtulur (c-33), Ŗehre su vermeyen devi kırk adamla öldürür (d-10), çocuklarına öğrettiği "büyük devin baŖını piŖir, küçüklerin baŖını biz yeriz" sözüyle devleri korkutur.tilkiyi devlere parçalattırır(d-24), dağdaki ayıyı kulaklarından yakalar (e),yatağına koyduğu kütükle değirmen taŖı ve baltalardan kurtulur; devleri, değirmen taŖını karŖı dağın ardına atmakla korkutur; Ŗeytanı devlere öldürtür (g).
- 12)Sonları Ŗöyledir: Köse getirdiği altın ve elbiselerle karısını memnun eder (b-33), Kendini padiŖah oğlu olarak tanıtır. padiŖah kıızıyla yeniden evlenir(b-56), babasından kalma krizle devi korkutup kaçırır (c-32), devi babasının kör kılıclarıyla korkutup kaçırır (c-33), "hop" deyince devler korkup kaçar, tilkiyi de parçalarlar (d-24), hükümet Kara Mehmet ve üç arkadasının suçlarını affeder, bir Ŗehirde güzel yaŖarlar (e), devlerden aldıkları altınlarla ömürlerinin sonuna kadar rahat yaŖarlar(g).

KIRK ALTINCI MASAL

1. Ustacan Ehmed
2. EB. 162,365, AaTh. 1049, 1051, 1088, 1115.
3. Kurnaz bir korkağın akılsız güçlülere yenmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) Karısı Ustacan Ehmed'in tembelliğinden bıkip usanır.
- 2) Halası kızının tavsiyesi ile ekmek pişirip evin dış kapısına kadar sıralar, kocasına "gökten ekmek yağıyor topla" der ve kocası çıkınca kapıyı arkasından kilitler.
- 3) Ustacan yattığı yerde kırk sinek, iki fare öldürünce kendisini pehlivan zanneder. Bir demir papak yaptırır. Üzerine "Bir şapalağa kırk ejderha öldüren, bir taşla iki neheng yıkan Ustacan Ehmed benim" diye yazdırır, başına giyer.
- 4) Başka bir şehre giderken bir bağda yatar. Burası yedi kardeş pehlivanın bağıdır.
- 5) Bu kardeşler, demir papaktaki yazıdan korkarlar. Bacılarını böyle bir pehlivana vermeye and içmişlerdir, vermek isterler ancak Ustacan Ehmed kabul etmez.
- 6) Kardeşler, kervan vurma sırasının kendisine geldiğini söylerler. Zöhre hanım, Ustacan Ehmed'in cesur biri olmadığını anlayınca kılık değiştirip onun yerine kervanı basar.
- 7) Başka bir padişah o şehri kuşatınca Ustacan Ehmed, tavladan en tenbel atı secer. Ancak seçtiği at, yel atıdır.
- 8) Düşerim korkusuyla ayaklarını ipele ata bağlattırır. At ürker, Ustacan'ın tuttuğu ağaçlar elinde kalır. Bu hal ile düşman ordusunu dağıtır. İtibarı artar.
- 10) Kırkar erkek ve kadın hizmetçi ile yola düşer, evine gelir, hanımını alır, yedi kardeşin olduğu yere yerleşir. Mutlu ömür sürerler.

5. Varyantlar:

- b)ELM 33 (Köse), 56 (Culfacioğlu Mehmet Onbaşı), c)GM 32 (Devleri Korkutan Bilal Ağa), 33 (Korkak Deli), d)TPM 10 (Hanımından Korkan Osman Ağa), 24 (Tezer Ağa), e)MG 32 (Kahraman Kara Mehmet), g)ZZI 19 (Usta Nazar).

6. Mukayese:

- 1) Bu masal bir önceki ile benzerlik arz etmektedir. (45) te korkaklık;, bunda ise tembellik ön planda, korkak-

lık ikinci plandadır.

- 2) Korkak olan Köse (b-33), fakir delikanlı (b-56), Bilal Ağa (c-32), Korkak Deli (c-33), Osman Ağa (d-10), Korkak Tezer (d-24), Kara Mehmet (e), Usta Nazar (g)dir.
- 3) Evden, karısı (b-33,g), iki karısı (c-32) tarafından, tembellik ve korkaklığı sebebiyle; ekmeği getirmesi (b-33,c-32) bahanesiyle atılırlar. Diğerlerinde evden çıkarılma motifi yoktur.
- 4) Korktukları farklıdır: Yıldızlardan (b-33), tilkiden (c-32), karısından (d-10), diğerleri herşeyden korkar.
- 5) Yanına bir şey almaz (b-33,56,c-33,d-10,24,e), yumurta, çuvaldız, ekmeğe, bir avuç un (c-32), sopa (g) alır.
- 6) (b-33,c-32,g)de bir vuruşta kırk sinek öldürme yoktur. İki sıçan öldürme hiçbirinde geçmez. (b-33,c-32) de yazı yazdırılmaz. Varyant sırasına göre şu yazılar yazdırılır: "Culfa Oğlu Mehmet Onbaşı, bir vuruşta ucurur kırk başı", "Ben bir sillede kırk kişi öldürürüm", "Bir vurmada kırk aslan, aslımı sorarsan Deli Osman", "Tezer Ağa, Tezer Ağa, bir yumrukta kırk can ezer ağa", "Bir tokatta kırk can yakan kahraman Kara Mehmet", "Benim adım Usta Nazar, bir vuruşta kırkını ezer, içinde sağ kalan olursa topal gezer".
- 7) Yazı; kılıç (b-56,d-24), kağıt (?) (c-33), bıçak (e), değnek (g) üzerine yazılır.
- 8) Devlerle (b-33,c-32,33,d-10,24,g), padişah oğulları ile (b-56), üç kardeşle (e) karşılaşır.
- 9) Kızkardeş verilir (b-56,e), enište edilir (c-33). Diğerlerinde kızkardeşini verme isteği ve bunun reddi motifi yoktur.
- 10) Kervan soymaya karısı (kızkardeş) gider (b-56). Diğerlerinde bu motif yer almaz.
- 11) Düşmanı, tesadüfen ceylan ata binmek, tutunduğu ağaç elinde kalmak (b-56); eskiyaları, kel ata binmek, tutunduğu şam dalı elinde kalmak (d-10) suretiyle alt eder. Kendisini ata bağlatma sadece (d-10)da geçer.
- 12) Varyantlardaki diğer cesaret gösterileri şunlardır: Köse, su tulumuna bir damla su koyar nefesle şişirir, hepsini içmiş gibi gösterir; evinin damındaki gürzle devî korkutup kaçırır (b-33), arslan ve ejderhayı tesadüfen öldürür; sihirli tüy ve arap yardımıyla padişah oğullarını ağırılar (b-56), taşın suyunu, tozunu çıkarır; gökten çekildiğini çuvaldızla isbat eder; odunları bir defada getirmek ister (c-32), Su ve odun getirmede devleri kandırır; bacadan atılan taş ve dökülen kaynar sudan kurtulur (c-33), şehre su vermeyen

devi kırk adamla öldürür; topal devi, keklik yumurtasını sıkıp suyunu çıkararak korkutur (d-10), kırk arşın kendirle ormanı getirmek ister; çocuklarına öğrettiği "büyük devin başını pişir, küçüklerin başını biz yeriz" sözüyle devleri korkutur, tilkiyi devlere parçalattırır (d-24), dağdaki ayıyı kulaklarından yakalar (e), yatağına koyduğu kütükle değirmen taşı ve baltalardan kurtulur; devleri değirmen taşını karşı dağın ardına atmakla korkutur; şeytanı devlere öldürtür (g).

- 13) Sonları şöyledir: Köse getirdiği altın ve elbiselerle karısını memnun eder (b-33), kendini padişah oğlu olarak tanıtır, padişah kızıyla yeniden evlenir (b-56), babasından kalma krizle devi korkutup kaçar (c-32), devi, babasının kör kılıçlarıyla korkutup kaçar (c-33), "hop" deyince devler korkup kaçar, tilkiyi de parçalarlar (d-24), hükümet, Kara Mehmet ve üç arkadaşının suçlarını affeder, bir şehirde güzel yaşarlar (e), devlerden aldıkları altınlarla ömürlerinin sonuna kadar rahat yaşarlar (g).

KIRK YEDİNCİ MASAL

1. Yeddi Gardaş Bir Bacı
2. EB. 166. AaTh. -.
3. Bir kız kardeşin, hasetçi komşu yüzünden evden ayrılan yedi erkek kardeşini arayıp bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir adamın yedi oğlu ava çıkarken analarına; "bir yıl sonra döneceğiz, eğer kızın olursa kapıya elek, oğlun olursa ok-yay as, kız olursa eve döneriz, oğlan olursa dönmeyiz" derler.
  - 2) Kızın adını Nardanhatun koyarlar, kapıya elek asarlar.
  - 3) Hasetçi komşu eleği alır, yay asar. Oğlanlar yayı görünce dönüp gider, bir dağda mesken tutarlar.
  - 4) Nardanhatun büyür, güzelleşir. Kardeş yokluğunun ızdırabını danasına bakarak giderir. Fakat hastalanan danayı babası keser.
  - 5) Bir gün bir karga ona kardeşleri olduğunu, hasetçi komşu yüzünden çekip gittiklerini söyler. kardeşlerine götürür.
  - 6) Kız evi siler süpürür, yemek yapar, bir köseye gizlenir. Küçük kardeş onu bulur.
  - 7) Kardeşleri ava giderken, ne yersen kedimizle bölüş diye tenbih ederler.

- 8) Kız bir kişmiş yer, kediye vermediği için ocaktaki ateşi söndürür.
- 9) Kız ateş bulmak için bir saraya gider. Orada saçlarından asılmış bir kız görür. Kız ona burasının bir dev mekanı olduğunu, ateş almak isterse, maşa ile alıp bir eski bez arasında götürmesini söyler.
- 10) Kız ateş alır ancak maşayı ocak başında unutur, giderken de cebindeki yumağın ucu açılır. Kız ateşi yakıp kardeşlerine yemek pişirir.
- 11) Dev, ipi takip ederek kardeşlerin mağarasına gelir. Kızın parmağını iki soruştta yarı canını alır.
- 12) Bir dahaki geliste kardeşlerin kazdığı kuyuya düşer. Okla öldürülür. Onun gömüldüğü yerden pancar çıkar, kız bundan yemek yapıp kardeşlerine yedirir, kardeşleri koyun olur. Kız ağlaya ağlaya bunları güder.
- 13) Bir ihtiyar neden ağladığını sorar. Sebebini söyleyince, "ben onları adam eylerim, ancak "uf" demeyeceksin" der.
- 14) Kız altısında ses çıkarmaz, sıra küçüğe gelince dayanamaz. Küçük kardeş yarı insan-yarı koyun kalır.
- 15) İhtiyar; "eğer küçük kardeşinin de adam olmasını istersen devin sarayındaki kızı kurtar, ondan devin canını iste. Devin canı bir şişedeki güvercindir, onu öldür" der.
- 16) Kız denileni yapıp kızı kurtarır, kardeşi insan haline döner. Kurtardığı kızı da ailesine teslim eder. Mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

- b)ELM 24 (Kül Eşek), d)TPM 58 (Congalaz Karısı), e)57 (Ateş Arayan Kız), g)ZZİ 2 (Yedi Kardeşler).

6. Mukayese:

- 1) (b)nin ilk yedi motifi ortaktır. (e)de olay, Azerbaycan varyantının 7. epizoduyla başlar. Diğer ikisi hemen hemen aynıdır.
- 2) Kardeşler üç erkek bir kızdır (e).
- 3) Oğlan olursa eve dönmeme, kız olunca kırmızı bayrak, oğlan olursa kara bayrak/çaput asma (b,e)de geçmez. Oğlanların uzaklaşmasına sebep olan anne (d), ebe (g)dir. (b,e)de sebep zikredilmez.
- 4) Erkek kardeşler dağda (b,g), tülbede (kulübede) (c)

- mesken tutar. (e)de bu motif geçmez.
- 5) Danaya yemin edilir (b).
  - 6) Kardeşleri olduğunu, ihtiyar kadın (b), annesi (d), arkadaşları (g) haber verir. (e)de geçmez.
  - 7) Kız, ağabeylerini ihtiyar kadının yaptığı külden e-şekle (b.g) aramaya çıkar.
  - 8) Gizlenen bacılarını küçük kardeşin bulması (d,g) mo-tifi diğerlerinde yoktur.
  - 9) Ateşi, kedi (b,g), tazi (e) söndürür, her nasılsa sö-ner (d). Ateş almak için, devlere (b,e,g), congalez karısına (d) gider. Devler ve congalez karısı, kızın ayağından akan kanı (b), ip tekerinden çözülen ipi(d) külü (e), takip ederek, yanındaki kızın dev'e verdiği yumağı açarak (g) bulur.
  - 10) Erkek dev (b), Congalez (d), dev (e), kızın parmağın-dan kanını sorar, dev anası ölen oğlunun dişini kızın ayağına saplar (g).
  - 11) Dev, silahlarla (b), tüfekle (d), (devin oğlu) kuyuya düşürülerek (g) öldürülür.
  - 12) Pancardan yapılan yemek, kardeşlerin koyun olması, ih-tiyarın altı kardeşi insan haline getirmesi, küçük kardeşin yarı insan yarı koyun kalması, bir devin sı-sedeki canını yok etme motifleri varyantlarda yoktur.
  - 13) (b)de devin öldürülmesinden sonra masal farklı şekil-de devam eder. (d)de yüzüğün boğazda takılı kalması, dili tutulması, bir şekilde çıkınca dilinin açılması, çocuğu olması motifleri mevcuttur. (e)de devin kopar-dığı parmak devin karnından çıkarılır, yerine diki-lir. (g)de kedinin ikinci hainliği ve yıkayıcı kadın, kızın ayağından dişi çıkarınca ayılma motifleri yer alır.

KIRK SEKİZİNCİ MASAL

1. Ohhay'la Ehmed
2. EB. 169, AaTh. 325.
3. Fakir bir gencin öğrendiği bilgilerle başarıya ulaşması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Fakir bir adam, oğlu Ehmed'i okutmak üzere iyi bir molla arar. Ormandaki soğuk sudan içip "ohhay" deyince bir adam peyda olur.
  - 2) Babası Ehmed'i bir yıl sonra almak üzere Ohhay'a tes-lim eder.

- 3) Ohhay, Ehmed'i suyun içinden bir kaleye götürür.
- 4) Ehmed kaleyi gezer, içine korku düşer, kalenin etrafı denizdir. Denizdeki boş gemiyle kaçmak ister, kelle-den oluşan bir duvar önünü keser. Ölüler dile gelip "buradan kurtulamazsın, burasının sırrı Ohhay'ın kızıdadır. Ondan öğren" der.
- 5) Ohhay, Ehmed'i gemiyle yakalayınca "canım sıkılmıştı, gezmeye geldim" diyerek canını kurtarır.
- 6) Ehmed, otuzdokuz odayı Ohhay'ın verdiği anahtarla açar, kırkıncı odanın kilidini kırar içeri girer. İçerideki Ohhay'ın güzel kızıdır.
- 7) Kız, Ehmed'e kalenin sırlarını anlatır.
- 8) Ohhay her gün Ehmed'e bir tılsım öğretir, böylece Ehmed her şekle bürünmeyi öğrenir. Doksan dokuz gün sonra Ohhay Ehmed'i imtihan eder, Ehmed, kızın tenbihi üzere "bilmiyorum" der.
- 9) Ehmed'in babası pınarın başına gelir, "Ohhay" der ve Ehmed hazır olur.
- 10) Ohhay, "senin oğlun akılsızın biri, al, bu okumaz" der.
- 11) Ehmed bir küheylan olur, babası onu satar, ancak ikincide Ohhay bir derviş kılığına bürünür atı yularıyla satın alır, kaleye götürür.
- 12) Kalede kız onun yularını serbest bırakır, Ohhay tam Ehmed'i öldüreceği sırada yulardan kurtulur, sihir okuyup kılık değiştirir. Ohhay da arkasından. Bu kılık değiştirme sürer gider, en sonunda Ehmed darı olur, Ohhay Tavuk ve civciv olur. Padişahın ayağı altında kalan tek darıdan Ehmed tekrar kılık değiştirerek çalkal olur ve tavuk ve civcivleri boğarak Ohhay'ı öldürmüş olur.
- 13) Kaledeki kızı da kurtarır, kız, ak devin elmalarının sırrını öğrenmesini ister.
- 14) Kız, Ehmed'in sevgisini denemek için üç defa önüne çıkar:
  - a. Güzel bir kız olarak (kandıramaz)
  - b. Güçlü bir pehlivan olarak (tutuşmazlar)
  - c. Koca karı ak dev olarak
- 15) Üçüncüde Ehmed'i sınar. Üç elmanın hangisi bir, iki, üç yıllık söyle, der. Ehmed bir kap su ile bu sorunun cevabını verir.

16)Kız eski halini alır,birlikte kaledeki adamların hepsini tılsımdan kurtarır. Ohhay'ın hazinesinden herkes bir şeyler alır.

17)Kırk gün kırk gece düğünle evlenirler, mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

c)GM 35 (Ecel Acayip), e)MG 59 (Keloğlan'la Arap), f)AGUG (Çember Tiyar).

6. Mukayese:

- 1) Başlangıçlar farklıdır: Padişah; kızını, kim "Ecel Acayip"i gösterirse ona verecektir. Fakir adamın oğlu da kıza talip olur. Aynı şart ileri sürülür (c).
- 2) Kocakarı bir kaya dibinde yorgunluktan dolayı "of" deyince arap çıkar, açlık dolayısıyla satmak istediği oğlunu satın almak ister. Oğlunun yerine -sırasıyla- tahta, eşek, çömlek verir. Bu nesnelere sihirlidir(e). Baba oğul yola düşerler, bir çeşme başında "off anam of" deyince çeşmenin lülesinden bir adam çıkar, "buyur baba" der. Sihirbazla oğlan çeşme lülesinden içeri girerler (c).
- 4) Yer altında üç-beş tane odası vardır (c).
- 5) Sihirbazın kızı kelle dolu odayı gösterir (c).
- 6) Bütün sihirler öğrenilir (c,e) fakat "bilmiyorum" denilir (c).
- 7) Oğul babaya (c), anaya (e) teslim edilir, oğlan önce tilki (c) tazı (e) kılığına girer, sonra at (c), öküz, taş, deve, karınca, at (e) olur, yularını vermemesini tenbih eder (c,e). Koç olur yine yuları verilmez, yine at olur, bu defa sihirbaz satın alır, yular satılmaz ama sihirbaz atın dilini yarar, okuyup üfleyemez (c). Atı arap satın alır, üzengiye bulmak için uzaklaşınca arabın karısı Keloğlan'ı (atı) serbest bırakır (e).
- 8) Sonunda tilki olur; sihirbaz, tazı; gül olup padişahın kucağına düşer; sihirbaz gülü ister, gül darı olur; sihirbaz horoz olur darıları toplamaya başlar, tilki olup horozun başını koparır. Böylece padişaha "Ecel Acayip"i göstermiş olur (c). Keloğlan bir güvercin olur, arap da güvercin olur. Gül olur, arap, ata biner bey olur; darı olur, arap gürk tavuk olur toplamaya başlar. Süpürgecinin altındaki bir darıdan tilki olup gürk tavuğu boğazlar. Arabın karısıyla Keloğlan evlenir (e).
- 8) 13-17. motifler (c)de yoktur.

- 9) (e)de kırk gün kırk gece düğün motifi yoktur.
- 10)Kılık değiştirme motifi (f-22)de de mevcuttur, ancak masalın olay örgüsü benzerlik arzetmemektedir.

KIRK DOKUZUNCU MASAL

1. Çırahlı İsa
2. EB. 176, AaTh. 563.
3. Olağanüstü nesnelere başarı kazanma.
4. Masalın özeti:
  - 1) Yoksul kadın ve İsa adlı torunu, keçilerinin sütünü satarak geçinirler.
  - 2) Darğa (zabıta müdürü), keçiyi ele geçirmek için çalıntı olduğuna dair kadıdan bir kağıt alır.
  - 3) Şikayet ederlerse de kadı onları haksız bulur.
  - 4) İsa, darğa ve kadıdan intikamını almak üzere kadıya düşman olan şeytani aramağa çıkar. Yolda bir adama rastlar. Adam onu, şeytani bulabileceği bir mağaraya götürür.
  - 5) Adam şekil değiştirir, bir genç olur, "ben şeytanım" der. İsa şikayetini belirtir.
  - 6) Şeytan, İsa'ya başı yukarı tutulduğunda insanı gökyüzünde uçuran, kimin üstüne atılırsa onu döven bir topuz verir.
  - 7) İsa topuz sayesinde evlerine uçarak gider. Darğa ve kadıyı topuza dövdürür. Keçisini alır.Evlerine döner.
  - 8) Darğa ile kadı, topuzu bir küpegiren karı vasıtasıyla ele geçirirler.
  - 9) İsa topuzu onların çaldığını anlar, kadı'nın evine gider fakat topuz. İsa'yı dövmeye başlar.
  - 10)Şeytan ona ikinci bir topuz verir. Bu defa hem başkalarını dövebilecek hem de birinci topuz onu dövmeyecektir.
  - 11)İsa önce darğanın yokluğundan istifade geçisini alır evine getirir. Sonra kadı'nın evine gider.
  - 12)Kadı elindeki topuzu İsa'nın üzerine atar, ancak topuz İsa'yı dövmeyez.
  - 13)İki topuzu kadı ile darğanın üstüne atar, ölünceye kadar dövdürür.

14) Durumu ahaliye anlatır, herkes ondan hoşnut kalır.

5. Varyantlar:

a) EMM 25 (Vur Tokmağım Vur), d) TPM 35 (Vur Tokmağım Vur),
f) AGUG 33 (Tık Sopam).

6. Mukayese:

- 1) Başlangıçlar farklıdır: Adamın birisi tarlasına buğday eker, leylek yer (a), Keloğlan'la kızkardeşi hoşnut eker, bitmez (d), fakir Keloğlan ve anası odun getirirler (f).
- 2) İlk beş motif varyantlarda mevcut değildir.
- 3) Sihirli nesnelere leylekten (a), kayadan çıkan erişgin adamdan (d), Keloğlan "of" deyince çıkan araptan (f) alınır. Bu nesnelere, sofraya, eşek (a,d,f), tokmak (a,d), sopa (f) dır. (f)de eşek çalınmaz.
- 4) Tokmak sadece dövme fonksiyonuna sahiptir. Harekete geçmesi ve durması için "kalk tokmağım-in tokmağım, dur tokmağım" (a), "vur tokmağım vur, dur tokmağım dur" (d), "tık sopam, dur sopam" (f) denilmesi gerekmektedir. Küpegiren karı tarafından çalınma ve ikinci bir tokmak söz konusu değildir.
- 5) Tokmağın dövdüğü şahıslar. hamamcı (a), padişah, nalbantçı (d), padişah ile vezir (f)dir.
- 6) Sütü bol keçi hiçbirinde geçmez.
- 7) Sonları şöyle biter: Yeyip içip yerin dibine geçerler (a), padişahın küçük kızını alır, kırk gün kırk gece düğün olur (d), uzak memlekete gidip mesut yaşarlar (f).

ELLİNCİ MASAL

1. Keçel
2. EB. 182, AaTh. 750-I.
3. Keloğlan'ın olağanüstü yardımcı ile başarıya ulaşması.
4. Masalın özeti:

- 1) Seytan insan giyiminde keloğlanın yanına gelir.
- 2) Yağmurda elbiselerini soyunup taşın altına koyan, yağmur geçtikten sonra da giyinen keçel'e bunu nasıl becerdiğini sorar.
- 3) Keloğlan, "sen de bana bir iş öğret ki sana da söyleyeyim" der.

- 4) Şeytan kecele bir üfürüste bir insanı duvara, yere yapıştırmayı öğretir. Keloğlan da yağmurda ıslanmama-yı öğretince şeytan bunu çok basit bulur, başlarlar kavgaya. Şeytan gaibe çekilir.
- 5) Keloğlan, padişahın kızına talip olur. Kendisinden sihirli mavi boncuğu getirmesi istenir.
- 6) Keloğlan sihirli boncuğu getirir.
- 7) Bu defa bir pınar başında duran ejderhanın ağzındaki le'li getirmesi istenir.
- 8) Keloğlan, bulağa çakır (rakı) döker, ejderha bunu i- cer, sarhoş olup kendinden geçince le'li alır.
- 9) Bu defa kırk devin elindeki gençlik nar'ını almaya gönderilir.
- 10) Keloğlan, devler ülkesine gider. Uykuya dalmış kırk devi, can şisesini kırarak öldürür. Daha önce kurtar- dığı saçlarından asılı kızla bir dev atının yavrusuna binerek devlerin anasından kaçmayı başarırlar.
- 11) Gençlik nar'ını sahtesiyle değiştirirler. Han, kızını yine vermez. Keloğlan da hanı, veziri, diğerlerini birbirine yapıştırır.
- 12) Han kızı, bunları kurtarırsan sana varırım, der. Ke- cel onu da babasına yapıştırır.
- 13) Kurtardığı kızla narı yerler on beş yaşında iki genç olurlar, düğünlerini edip mutlu bir ömür sürerler.

5. Varyantlar:

- a) EMM 39 (Keloğlan), c) GM 37 (Macun).

6. Mukayese:

- 1) Keloğlan yapıştırma duasını hocadan (a), bir adamdan (b) öğrenir. Dua, hocanın bırakılması (a), ıslanmama yolunu öğretmek (b) şartıyla öğrenilir.
- 2) Padişah, kızına talip olan Keloğlan'ı zor göreve gön- dermez, sadece -basta nişanlılar olmak üzere- yapış- tırdıklarını açmasını ister.
- 3) Ağa (a), padişah (b) kızlarını "açıl" sözüyle nişan- lılarından açar, kendisi evlenir.
- 4) İkinci kız ve gençlik narı motifleri varyantlarda yer almaz.

ELLI BİRİNCİ MASAL

1. Tel'et'in Nağlılı
2. EB. -. AaTh. -.
3. Fakir çocuğun olağanüstü yardımcılarla başarıya ulaşması ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Tel'et adında fakir bir çocuk ve ninesi vardır. Tel'et küçük olduğu için ninesi, çorap dokuyarak ona bakar.
  - 2) Bir gün çorapları pazarda Tel'et satar, bir kör Tel'et'in yolu üstünde dilenmektedir. Ona biraz para verir. Bir derviş köre bir le'l verir. Kara giyimli bir kişi de gelip le'li onun elinden alır. Tel'et onu takip eder.
  - 3) Ninesinden, le'li alanın, Tacir Melik ve hizmetçisi olduğunu öğrenir.
  - 4) Tel'et Melik tacire hizmetçi olur. Ancak ayda 300 tümen maaş alacağına dair kağıt imzalatır.
  - 5) Tacir atın karnını yarar, barsaklarını çıkarır, Tel'et'i içine koyar yırtıcı kuşlar cemdeği (at leşini) alıp dağın tepesine çıkarır. Tel'et üç katır yükü mücevheri aşağı atar, Melik tacir, yükü ve katırları alıp gider.
  - 6) Tel'et, çıkılması imkânsız bu dağdan bir şekilde deniz kenarına iner. Ağaç yapraklarını yapıştırarak yaptığı kayıkla bir şehre ulaşır.
  - 7) Ormanda, Simurg kuşunun yavrularını yemek isteyen yılanı öldürür.
  - 8) Simurg gelir tam Tel'et'i öldüreceği sırada yavruları durumu anlatır. Simurg Tel'et'i İsfahan'a götürür.
  - 9) Tacir ve ortağı Tel'et'i yemeğe çağırır, yemeğine uykuyu ilacı katar. Kendinden geçince bir katıra yükler yola salıverir.
  - 10) Tel'et, ormanda bir devle karşılaşır. Dev onu yemek üzere evine götürür.
  - 11) Evde gördüğü topuzun ne işe yaradığını sorar. Dev de ne emredilirse onu yerine getirir der.
  - 12) Topuzla dev'i öldürür. İsfahan'a ulaşır.
  - 13) İkinci defa bir yıllık hakkını ister. Tacir vermek istemez. Topuzla bütün tacirleri vura vura öldürür.

14) Onu suçlarlar, o da kör dilenciye çağırır, başına gelenleri anlattırır. O zaman Tel'et'e hak verirler.

15) Tacirin bütün varını yoğunu etrafındakilere dağıtır. Körü de yanına alır, mutlu yasarlar.

5. Varyantlar:

a) EMM 21 (Kamçı), c) GM 39 (Melikşah), d) TPM 41 (Kuş Sahı).

6. Mukayese:

- 1) Azerbaycan masalındaki motifler; -bilhassa, Zümrüdü Anka ve Vur tokmağım vur- müstakil bir masal tipidir. Bundan dolayı varyantlarda olay örgüsü benzerliği tam değildir. Mukayeseyi sadece benzer motifler üzerinde yapmak daha isabetli olacaktır.
- 2) 1.2.3. motifler, başlangıçları farklı olduğu için varyantlarda yer almaz.
- 3) (a)da ikinci şahsın anlattığı hikayede adam, bezirgâna; (d-41)de şehzade, Hoca Tarzan'a; (c)de Melikşah, cadıya hizmetçi olur.
- 4) Beline ip bağlanarak mücevher kuyusuna indirilir, kuyuda bırakılır (a), at leşinin içinde kuşlar tarafından dağa çıkarılır, orada bırakılır (c,d-41). Bırakıldıkları yerden mücevher çıkarır veya atarlar (a,c,d-41).
- 5) Mahsur kaldıkları yerden tilkiyi takip ederek (a), ırmağa atlayarak (c), kuşları mühürleyen adam sayesinde (d-41) kurtulurlar.
- 6) Intikam, cadı karıdan, ikinci defa dağa çıkarıldığında mücevher atmamak (c,d-41) bezirgandan, kuyuya atmak (a) suretiyle alınır.
- 7) Dağa, mücevher atmak üzere iki defa çıkılır, ancak ikincisinde mücevherler atılmaz (c,d-41).
- 8) Sonları şöyledir: Bezirgândan intikam alınır (a), padişahın kızıyla evlenilir, ama kızı kurtlar parçalar (c), karıncalar yer (d-41).
- 9) Simurg (Zümrüdü Anka), (31)de; topuz, (49)da motif olarak geçmektedir. Bu motiflerle ilgili varyantlar kaydedildi.
- 10) Bahsedilmeyen diğer motifler varyantlarda yer almamaktadır.

ELLİ İKİNCİ MASAL

1. Üç Bacı
2. EB. 239, AaTh. 707.
3. Olağanüstü yardımcılarla başarı kazanma, hainlerin cezasını bulması:
4. Masalın özeti:

- 1) Salavat şehrinde Sam adlı bir padişah ve büyükten küçüğe Södabe, Rübabe, Züleyha adında üç kızı vardır.
- 2) Sam padişah ölünce, yerine geçen Gulam,kızları kovar.
- 3) Bender-Küşad padişahının oğlu Calal av esnasında yolunu kaybedip kızların bulunduğu yere gelir.
- 4) Birlikte Bender-Küşad'a dönünce kızlardan bahsettikleri marifetleri sergilemelerini ister.
- 5) Södabe, büyük halıyı dokur, Rübabe yumurta kabuğunda yemeği pişirir. Züleyha da bir saçı altın - bir saçı gümüş oğlanı doğurur.
- 6) Ablaları onu çekemediğinden bir karı vasıtasıyla çocuğun yerine bir köpek yavrusu koydururlar.
- 7) Şahzade haberi alır almaz Züleyha'yı yedi yol ayrıcında yarı beline kadar çıplak şekilde toprağa gömdürür.
- 8) Karı çocuğu merhametinden öldüremez. Sonra da Züleyha'yı kurtarır.
- 9) Oğlan 8 yaşına girince karı, şehzadeye durumu haber verir.
- 10)Gerçek ortaya çıkınca iki abla cezaya çarptırılır. Şehzade ve ailesi mutlu bir hayat sürerler.

5. Varyantlar:

a)EMM 17 (Dilâremcengi), 19 (Gül Sinan), b)ELM 29 (Zülfü Mavi), 61 (Gülükân), d)TPM 11 (Padişahın Üç Kızı), 56 (Vezirin Üç Kızı ve Padişahın Oğlu), f)AGUG 20 (Çan Kusu, Çor Kusu).

6. Mukayese:

- 1) Olay örgüsü benzerlik arzeder.
- 2) Kızlar padişah kızı değildir (a-17,19.b-61,f),vezirin kızlarıdır (d-56).
- 3) Padişah oğlu (b-29,61)de üç tanedir.
- 4) Ülke ve şahıs adları hiçbir varyantta geçmez.

- 5) Padisah oğlu/oğullarının kızları görme vesilesi ısıklık/ lamba yasağıdır (a-17,d-11,56,f).
- 6) Büyük kız, büyük bir halı (a-17,b-29,d-11), çadır (a-19,d-56,f) dokumayı; atesiz, tuzsuz yemek pişirmeyi (b-61); ortanca, halı (a-19), halı ve kilim dokumayı (b-61), çadır dikmeyi (a-17), aş pişirmeyi (b-29,d-11) sofraya dokumayı (d-56,f); küçük kız, altın perçemli kızla, inci dişli oğlan (a-17,19), inci dişli bir kız, inci dişli-sırma saçlı bir oğlan (b-29), inci diş-dişli bir kızla, altın perçemli bir oğlan (b-61), saçları yıldız gibi parlayan kız ve oğlan (d-11), altın perçemli oğlanla, gümüş perçemli kız (d-56), altın perçemli bir kızla oğlan (f) doğurmayı vaadeder.
- 7) Büyük ve ortanca vaatlerini yerine getiremez, değişik cezalara çarptırılır (a,b,d-56,f), (d-11)de yerine getirir.
- 8) Çocukların yerine birer kedi ve köpek yavrusu konulur (b-29, d-11).
- 9) Küçük kız, yarı beline kadar (a-17), yedi yol ayrımında (a-19), yedi cadde ortasında (b-61), yedi yol çatında (d-56) gelen geçenin tükürmesi için toprağa, (d-11)de mezara gömülür; yedi yol çatında herkesin lanetlemesi için mezara konulur (b-29). Boğazına kadar tase gömülür, ağzına bulasık suyu dökülür (f).
- 10) Çocuklar, değirmenci (a-17,19), ihtiyar kadın (b-29), balıkçı (b-61), mahallenin fırıncısı (d-11), fakir aile (d-56), derviş (f) kurtarır ve büyütür.
- 11) Varyantlarda, çocukların yaşadıklarını öğrenen teyzeler çeşitli vasıtalarla çocukları yok etmenin yolunu ararlar. Oğlan (veya her ikisi), olağanüstü yardımcılarının sayesinde, tehlikeleri bertaraf edip zor görevleri yerine getirirler.
- 12) Padisaha olayın aslını, Dilâremcengi (a-17), Gül Sınan (a-19), Zülfü Mavi (b-29), Gülükân (b-61), Dünya Güzeli (d-11,56), Arap (f) anlatır.
- 13) Çocukların anneleri gömüldükleri yerlerden çıkarılır. Teyzeler, zindana atılır (a-17), saraydan kovulur (b-29), pis katırın kuyruğuna bağlanır (b-61), kırk katırın kuyruğuna bağlanır (d-11,f). (a-19,d-56)da cezadan bahsedilmez.

ELLİ ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Iskender Zülgarneyn
2. EB. 242, AaTh. 782.
3. Sır gizli kalmaz ve insan ölümlüdür.

4. Masalın özeti:

- 1) Bir padişah bütün çabalarına rağmen evlat sahibi olamaz.
- 2) Rüyasında bir ihtiyar, "İsfahan padişahının kızını alırsan evladın olacak" der.
- 3) Kız istenir, fakat kız, padişaha üç şart ileri sürer.
  - a. At binip ok atacak,
  - b. Kılıç vurup güreşecek,
  - c. Suallerine cevap verecektir.
- 5) Tebdil-i kıyafet eder. Kızla at sürmede, okta, kılıçta yenilemezler. Güreşte padişah, zorlukla kızı alt eder. Kendisini de tanıtır.
- 6) Kızın, "dünyada güzel nedir" sorusuna padişah "gönül kimi sevdiyse" diye cevap verir. Bu cevap kızın hoşuna gider, evlenmeye razı olur.
- 7) Doğan çocuğa İskender adı konulur.
- 8) İskender'in kusuru, başındaki boynuzdur. Onu örtmek için uzun bir papak giyer.
- 9) Babası ölünce, adet üzere kuş uçurtulur, kuş İskender'in başına konar. Padişah olur.
- 10) Padişah olduktan sonra onu tıraş eden berberler öldürülür. Bir tanesi serbest bırakılır, o da sırrı dayanamayıp bir çukura söyler, üzerini örter. Orada büyüyen kamışlardan yapılmış tütekler bu sırrı yayar.
- 11) Köylü berber tutuklanır. O da durumu olduğu gibi anlatır, affedilir. O vakitten sonra padişah, "İskender Zülgarneyn" olarak anılır.
- 12) Padişah, öfkesini dağıtmak için dirilik suyunu bulmak üzere sefer hazırlığı başlatır. Ancak suyun yerini bilen yoktur.
- 13) Üç yüz yaşında bir adam, oraya Hızır ve Ahiret Zaman adında iki şahsın gidebildiğini, padişahın da gidebileceğini ancak döndükten sonra kendi kılıcı ile öleceğini söyler.
- 14) İhtiyar yolu tarif eder. Yılan, çıyan, ejderha tehlikelerini aşip zulmet dağına ulaşırlar, yanlarına aldıkları ölü balığı buradaki bulağa atarlar, balık dirilir.
- 15) İskender bu sudan içer, bir kaba da doldurmak ister, kap almaya gidip döndüğünde bulağı yerinde bulamaz.
- 16) Ormandan çıktıklarında İskender'in on beş yaşında bir

genç olduğu görülür. Mahlukatın dilini de bilmektedir. Ancak o yine de öleceğini bildiği için kederlidir.

18)Aslında İskender'in içtiği su sürekli hayat suyu değildir, o su diğerinin yakınındadır. Bu su, sadece gençleştiren sudur.

19)İskender ve ordusunun dinlendiği bir yerde İskender'e kılıçlardan bir cadır yapılır. Uyandığında kılıçla öleceği anın geldiğini anlar, ama bir gök gürültüsü ile inen ifrite yattığı yerdeki kayayı onun üzerine yuvarlar. Ezilerek ölür. Vasiyeti üzerine memleketine götürülüp gömülür.

20)İskender'in anası, oğlunun ölümüne çok üzülür. Mezarı başında sabah akşam ağlar. Yerin altından gelen ses, "hangi İskender'i istiyorsun", deyince, "İskender Zülgarneyn'i" der.

21)Bu defa İskender konuşur, ağlamamasını, kendisinden yedi kat aşağıda nice İskenderler olduğunu söyler.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı ancak, devlet kuşu ile padişah seçilme, gençlik suyu, ab-ı hayat motifleri önceki masal ve varyantlarında geçmişti. "Gönül kimi sevdiyse/neyi severse" ifadeleri de (43,54)de mevcuttur. Bu masal, Yunan klasiklerinden "Midas'ın Kulakları" adlı esere benzemektedir.

ELLİ DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Ağıllı Gız
2. EB. 256, AaTh. 986.
3. Yuvayı dişi kuş yapar.
4. Masalın özeti:

- 1) Anlayıssız bir padişahla akıllı bir veziri vardır.
- 2) Bu padişah bir gün yolda bir karıya rastlar. İşinin ne olduğunu sorar.
- 3) Karı; ev yıkmak, ev dikmektir, der. Vezir kadına hak verir.
- 4) Padişah bunu üç kızına sorar. Büyükler, evi erkek;küçük kız, kadın kurar, cevabını verir.
- 6) Padişah bu söze kızar, küçük kızını fakir ve topal Ehmed'e verir.
- 7) Ehmed tembelin birisidir. Padişah kızı Ehmed'i çeşitli oyunlarla çalışmaya, işe alıştırır. Bir kervanla sefere gönderir.

- 8) Kervancıbaşı onu kervanın suyunu temin etmek üzere bir kuyuya sallandırır.
- 9) Sular yukarı çekildikten sonra bir dev peyda olur. Ehmed'e sorar "dünyada en güzel olan nedir?" Ehmed; "gönül neyi severse" deyince cevap devin hoşuna gider.
- 10) Dev, Ehmed'i bağışlar, ona bir narla, bir ceviz verir.
- 11) Bir başka kervan, kedisinin miyavlamalarına bakarak Ehmed'i kuyudan kurtarır.
- 12) Kayışbaldırların ülkesinde Ehmed'in kedisi sıcanların çoğunu öldürür, bu sebeple Ehmed'e yedi deve yükü altın verirler.
- 13) Ehmed, narı, cevizi ve altınları evine gönderir. Karısı yedi katlı bir saray inşa ettirir. Narı yarar bakar ki, o da mücevherdir. Sarayın içini de onunla bezetir.
- 14) Ehmed dönünce cevizi kırar içinden çıkan değerli elbiseyi ona giydirir.
- 15) Kız, babasını sarayına konuk çağırır. Ehmed başından geçenleri anlatır. Bu sarayı kızının inşa ettirdiğini söyler.
- 16) Kız böylece sözünün doğruluğunu isbat eder, babası mahcup olur.
- 17) Yeniden yedi gün yedi gece düğünle evlenirler.

5. Varyantlar:

- a) EMM 44 (Tembel Ahmet), b) ELM 26 (Dul Kadının Oğlu), c) GM 51 (Tuz Kadar Sevgi), g) ZZI 6 (Yatalak Mehmet).

6. Mukayese:

- 1) Başlangıç farklıdır: Padişahla kızı vezirin yaka kiri üzerine münakaşa ederler, kir sebebiyle vezirin karısı suçlanır (a). Padişah kızı esek alması için verilen parayı annesinin sözünü tutarak başka şeylere harcayan oğlanı haklı bulur, evi yapanın da, yıkanın da kadın olduğunu söyler (b). (b.g)de küçük kız padişah babasına "seni tuz kadar seviyorum" cevabını verince, ceza olarak Tembel Ahmet'le evlendirilir (b), cellada verilir(g).
- 2) (b.g)de "yuvayı dişi kuşun yapması" temine ilaveten, "tuzun da büyük nimet olduğu" isbat edilir.
- 3) Kız, Tembel Ahmed'e (a.c). çocuğa (b) verilir. Tembel Mehmet'lerin evine sığınır (g)

- 4) Tembel delikanlı. kızılıcık sopasıyla (a), cubukla(c), sopayla (g) çalışmaya gönderilir. (b)de delikanlı çalışkandır.
- 5) Bezirganla ticarete gitme ve yolda su için kuyuya indirilme motifi ortaktır.
- 6) Kuyuda. dev öldürülür. esir şehzade kurtarılır (a), arab'a "gönül kimi severse güzel odur" cevabı verilir (b). (hocadan/dervişten öğrendiği sözler sayesinde) hayatı kurtulur (c,g), değerli mükâfâtlar kazanılır.
- 7) Mükâfâtlar, mücevherden narlar, mücevherler (a), iki tane nar (b), bir teneke nar (c), üç tane nar (g)dır. Bunlarla zenginlik elde edilmiş olur.
- 8) Kayışbaldırlar ülkesi ve sıçan motifi diğerlerinde yer almaz. Ancak başka yollarla zenginleşme motifi ortaktır. Kuyudan çıkarılan şehzade babasına teslim edilir, hediyeler alınır (a), odunlar yanınca altın olur (c).
- 9) Yaptırılan saraya padişah davet edilir, yuvayı yapmanın kadın olduğu sözünün doğruluğu isbat edilir(a,b), tuzun değeri itiraf ettirilir (c,g). Yeniden evlenilir (a), yeniden toy düğün yapılır üç gün üç gece davullar çalınır (b), yeniden nikah aktedilir (c),yeni-den kırk gün kırk gece düğün olur (g).

ELLI BEŞİNCİ MASAL

1. Balıklar Padişahı ile Yagub
2. EB. 185, 290, AaTh. 894, 945.
3. iyiliğe iyilikle mukabelede bulunma. İç masalda: Sabreden muradına erer.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir tacirin ticaret seferi dönüşü gözleri kör olur.
  - 2) Bir karı gözlerini açmanın yolunu söyler. O da altın vaadeder.
  - 3) Tüccar biricik oğlu Yagub'u. kanını gözüne sürmek için balıklar padişahını yakalayıp getirmek üzere Der-ya-yı Kemer'e gönderir.
  - 4) Yagub o balığı tutar ama üçünde de merhametinden geri denize bırakır. Babası da buna kızıp şehirden kovar.
  - 5) Yagub deniz kenarında yemeğini yerken denizden bir oğlan çıkar. Arkasından gelmesini söyler.
  - 6) Vardıkları şehirde padişahın biricik kızının dilini açacaklarını söylerler.

7) Deniz oğlanı kızın başına ve ayağına birer şamdan koydurup bir hikâye anlatır:

a. Bir marangoz, bir terzi, bir caduger birlikte yolculuk ederler. Akşam olunca sırayla nöbetçi kalırlar. Harrat ağaçtan bir kız yontar, terzi ona elbise diker, caduger de canlandırır.

8) Deniz oğlanı, kız hangisine düşer, diye şamdana sorar, kimse cevap vermez. Kız, "Harrat'a düşer" der.

9) İkinci akşam başka bir hikâye anlatır:

b. Padisahın, vezirin ve mollanın hanımları olan üç kızkardeş, yolda buldukları hamayıl yüzünden hammamda kavgaya tutuşurlar. Sonunda derler ki, kim kocalarına daha iyi hile-düzen ederse ayakkabı onun olsun. Her biri hilelerini anlatır:

1) Karısı sandığın önüne bir ayakkabı koyunca, padişah karısının içeriye adam aldığı sanır.

2) Karısı saat birde padişahla görüşecek olan veziri, uyku ilacı ile uyutur, yüzünü safranla sarartır, harabeliğe götürür. Vezir öldüğünü sanır tekrar uykuya dalar, karısı gelip yine uyku ilacı verir, eve götürür. Adam uyanınca neler döndüğünü anlayamaz.

3) Karısı, mollaya, başkasıyla nikahını kıydırır. Molla kadının kendi karısı olduğundan şüphelenir ama eve her geldiğinde karısını un elerken görür.

10) Deniz oğlanı "ayakkabı kime düşer" deyince kız, "mollanın karısına" der.

11) Deniz oğlanı üçüncü hikayeyi anlatır:

c. Bir padişah kızı, havuzun başında elini yıkadığında "Kül senin başına, bir ölüye kulluk edeceksin" diye bir ses duyar. Kız bu sestten çok rahatsız olur, ava çıkar. Bir mağaradan içeri girer. Burada uyuyan bir delikanlı görür. Bir yıl başında durup sinekleri kovar. Sonra bir kızı hizmetçi tutar. Sarayı gezmeye başlar. Bu arada oğlanın tilsimi bozulur ve uykudan uyanır. Başındaki kıza, "mademki benim hizmetimi gördün, seni almalıyım" der. Pazara giderken, padişah kızı sabır taşı ve bıçak, kulluğu kız sakız ve elbise ister. Satıcı der ki, "sabır taşı ve bıçak isteyene dikkat et, kendisini öldürecek" der. Döndüğünde görür ki, padişah kızı başına geleni sabır taşına anlatırken bir taraftan da bıcağı bilemektedir.

12) Deniz oğlanı, şamdana: "oğlan padişahın kızına mı,

yoksa kullukçu kıza mı düşer" diye sorar.

- 13) Dili tutulmuş kız, "elbette padişah kızına düşer" der.
- 14) Kızın konuştuğu padişaha haber verilir. Yakup kızı ve yedi katır altını alır. deniz oğlanıyla yola düşerler.
- 15) Deniz oğlanı, "Ben senin tutup da denize bıraktığın balığımı, iyiliğine iyilikle karşılık verdim. Al bu karnımı babanın gözlerine sür" der, denizde yok olur.
- 18) Yagub vilayetine gelir, babasının gözü o kanla açılır. Kırk gün kırk gece düşünle muratlarına ererler.

5. Varyantlar:

- a) EMM 16 (Uyuyan Delikanlı), 36 (Balık Bilmezse Halık Bilir), b) ELM 70 (Dünya Güzeli), c) GM 6 (İyilik Yapan Balık ve Balıkçı Çocuğu), 58 (Padişahın Konuşmayan Kızı), 59 (Aynı Kızı Seven Üç Kardeş), d) TPM 54 (Sabır Taşı), g) ZZİ 12 (Sitti Nusret), 14 (Sabır Taşı).

6. Mukayese:

- 1) Varyantlardan (c-59) birinci, (a-16,d,g-14) üçüncü iç masaldır. (g-12)de olay örgüsü farklıdır ve "sabır taşı" motiflerden biri olarak yer alır. Dolayısıyla olay örgüsü benzerliği (a-36,b,c-6,58) arasındadır.
- 2) Başlangıç farklıdır: Padişahın gözleri kör olur, doktorların tavsiyesine göre, balıklar padişahının kanı gözünü açacaktır, oğlu balığı yakalar fakat geri denize bırakır, babası cellada verir, cellatlar kıyamayıp serbest bırakır, bir adamla kan kardeşi olur (a-36), Padişahın oğlu Dünya Güzeli'ne resminden aşık olur, aramaya çıkar. Bir fare ile dost olur (b). Babasının verdiği balıkları tekrar denize bırakan çocuk, korkudan evden kaçır, çıplak bir adamla arkadaş olur (c-6). (c-58), padişahın konuşmayan kızı, konuşturana verilecektir, motifiyle başlar.
- 3) Padişahın konuşmayan kızı, (a-36)da dört hikâye anlatılarak konuşturulur. Farklı olarak "yanlış bedene konulan başlar" ve "sihirli nesne sahibi kardeşler" motifleri yer alır.
- 4) "Kız kimin?" motifinde, üç arkadaş; marangoz-terzi-hoca/imam' dır. Kız hoca/imama düşer. (a-6)da, remilci, doktor, seccade sahibi üç kardeş vardır ve kız seccade sahibi küçüğe düşer. (b)de remilci, adımcı, berber vardır. Kız berbere düşer. (c-59)da, padişahın üç oğlundan büyük, sihirli elmaya; ortanca, sihirli halıya; küçük, sihirli aynaya sahiptir. Bu masalda kız, elma'sı yenilen büyük oğlana düşer. TPM 37'de bu hikaye aynı maksatla anlatılır ve kız, "marangoza düşer" diyerek konuşur.

- 5) İkinci hikâye varyantlarda yer almaz.
- 6) Üçüncü hikâye, hem masallar içinde hem de müstakil masal olarak mevcuttur. Aralarındaki farklar şöyledir: Bir kuş kıza "kırk gün ölü başında bekleyeceksin" der. (a-16,d,g-14). (g-12)de ölü bekleme motifi yoktur. ölü şatoda (a-16), konakta (d), bir evde (g-14) beklenir. Kırkinci gün kızın yerine geçen, çingene kızı (a-16,g-14), hizmetçi kız (d)dır. Oğlandan şehre giderken sabırtası (a-16,d,g-12,14), bıçak (d-16,g-14), ustura (d), kalemtıraş (g-12), tarak (g-12) istenir. Hizmetçi kız/çingene kızı kırk katıra bağlanır, diğer kızla kırk gün kırk gece düğünle evlenilir (d,g-14), çingene kız geldiği yere gönderilir (a-36) Diğer kısımların aynı olduğu bu hikâye (a-36,b,c-6, 58,59)da yer almaz.
- 7) Padışah kızı, konuşturulduktan sonra delikanlıya, -birçok zenginliklerle birlikte- verilir, olağanüstü yardımcı, kızı ortadan ikiye bölmek isteyince kızın ağzından yılan (a-36,c-58), sihir (c-6) düşer.
- 8) Balık, görevini bitirince tekrar suya atlar (a-36,c-6). Bu motif (c-58)de yoktur.

ELLİ ALTINCI MASAL

1. Dad Hanperi'nin Elinden
2. EB. 311. AaTh. 924B, 1641.
3. Bir adamın tesadüfen gizli şeyleri bilmesi ve padişahın kızıyla evlenmesi.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir adamın Hanperi adlı karısı hamama gider fakat remmalın karısı onun yıkanmasına müsaade etmez,kovar.
  - 2) Hanperi kocasına "remmal olmazsan daha sende durmam" der. Adam çaresiz remmallığa soyunur.
  - 3) O sırada sarayın hazinesi soyulur.Remmal olarak padişah bu adama sorar. Adam da remmallığa soyunduğuna pişman olur.
  - 4) Nasıl olsa öleceğim diye, kırk karpuz alır, yemeğe başlar. İlk karpuzu kestiği gece hırsızlardan biri bu remmalın bir şey bilip bilmediğini kontrol etmek için bacadan dinler. Tam o sırada adam karpuzu kasederek, kırklardan biri geldi, der. Hırsız bunu adamın bir şey bildiğine yorar.
  - 5) Her gece ikiser, üçer giderler. Adam her defasında karpuz sayısını söyler, hırsızlar adamı bir şey biliyor sanıp kırkinci gün hazinenin yerini söylerler.
  - 6) Remmal da padişaha hazinenin yerini söyler.Büyük bahşiş alır.

- 7) Padisâhın kızının yüzük taşı kaybolur. Remmalın sözlerini tutarlar tesadüfen taş bulunur.
- 8) Kaybolan hazine katırlarını da remmalın dediğini yapınca bulurlar.
- 9) Denize ağ atan adamın iki saksâğan yavrusu tutacağını söyler, aynen çıkar. Böyle böyle zengin olur.
- 10) Ama karısı açgözlülüğünü bırakmayınca adam onu öldürmeye karar verir.
- 11) Kadın yine altın, hizmetçi filan isteyince remmal ondan kurtulmak için bir kuyuda çok altın olduğunu söyler, karısını kuyuya atar.
- 12) Birkaç gün sonra kontrol için gelir. İpi çekince bir yılan çıkar. Yılan, "sen beni Hanperi'nin elinden kurtardın, seni mal-mülk bakımından zengin edeceğim" der.
- 13) Yılan adama bir dua öğretir. "Ben Çin padisâhının kızının boynuna sarılmağa gidiyorum. Sen arkamdan doktor elbisesi ile gel. Duayı okuyunca kızın boynundan ayrılacağım" der. Böyle olur, padisâh kızını adama verir.
- 14) Yılan bir tacirin kızının boynuna sarılır. Adam yılanın tenbihine rağmen tacirin kızını yilandan kurtarmaya gelir. Yılan kızar.
- 15) Adam, "ben seni çözmek için gelmedim, Hanperi'nin kuyudan çıktığını haber vermeye geldim" der.
- 16) Bunu duyan yılan korkudan kızın boynunu bırakır kaçar.
- 17) Adam padisâhın kızıyla evlenir. Muratlarına ererler.

5. Varyantlar:

c)GM 64 (Cindar), d)TPM 40 (Baş Münecim), e)MG 20 (Baş-münecim).

6. Mukayese:

- 1) Başlangıçlar değişiktir: İstanbul'a gelen fakir adam tesadüfen cindar olur (c), fakir adam çocuklarına bakabilmek için kendini hoca (falcı) olarak tanıtır(d), karısı münecimbaşının karısının elbisesi gibi elbise isteyince, "alamam" der. Karısı da "öyleyse münecim ol" der.
- 2) Padisâhın hazinesi kırk gün mühlet, hergün kaz (c), üç gün mühlet, hergün kuzu dolması (d), kırk gün müh-

let, hergün karpuz (e) yedikten sonra bulunacaktır.

- 3) Harbiye Nazırının hamamda kaybolan küpesini, (c), Rus kralının yüzüğünü (c) padişahın karısının yüzüğünü(d) bulur. Yüzükler ele geçirildikten sonra kaza yutturulur, sonra yeri söylenir (c,d).(e)de bu motif yoktur.
- 4) 10. motif ve sonrası varyantlarda yer almaz.
- 5) Sonları şöyledir: Padişah kızıyla evlenir (c), padişah sarayını hocaya terkeder, padişahlıktan da istifa eder (d), saraya müneccimbaşı olur (e).
- 6) Farklı motifler: Bir kadının gurbette olan kocasının geleceğini bilir (c).Harbiye nazırının (c), padişahın (e) avucundaki çekirgeyi bilir. Köylünün eşeğini,ker-vancının develerini önce saklar sonra bulmuş gibi yapar (d). Hoca olarak tanındığı için cuma namazı kıldırması istenir, kıldırılmaz, herkesi camiden çıkarır, kendisi de çıkınca cami yıkılır (d). Padişah el işaretinin sebebini öğrenmek için dışarı çıkınca saray yıkılır (d,e).

ELLİ YEDİNCİ MASAL

1. Hillilim'nen Güllülüm
2. EB. 328, 323, 324, AaTh. 1696, 1600, 1643, 1653A-B.
3. Akli dengesi bozuk karı-kocanın tuhaflıkları.
4. Masalın özeti:

- 1) Hillilim ve Güllülüm adlarında bir karı-koca ve kızı vardır.
- 2) Evlenen biricik kızlarını ziyâret etmeye karar verirler.
- 3) Karısı, "pazardan hediyeler al" deyince, adam "başka ne alayım?" diye sorar "hiç ne" cevabını alır. Adamın aklında sadece bu kalır.
- 4) "Hiç ne" diyerek şehirden çıkar, bir balıkçı ağını atar ama balık yakalayamaz, sözün kendisine söylendiğini sanarak Güllülüm'ü iyice döver.
- 5) Ne diyeyim diye sorunca "irili-ufaklı onu-on beşi birden" demesini söyler.
- 6) Ölü evine gelir. Biricik oğlu ölmüş adam bu sözlerden alınır.
- 7) Güllülüm'ü bir iyice döver. "Sen, ölen sadece bu olsun, daha hiç kimse ölmesin, de" der.
- 8) Düğün evine gelir. Damat tarafından dövülür.

- 9) Damat ona "Allah uzun ömür versin, oğullu usaklı olsunlar de", der.
- 10) Köpek dalıştıran çocukların yanına gelir. Bu sözü söyleyince çocuklar onu tas yağmuruna tutarlar.
- 11) "Alas kıs! Bozdar kıs!" demelerini öğütlerler.
- 12) İki kadın birbiriyle kavga ederken bu sözü söyler, kadınlar da onu döverler.
- 13) Güllülüm sonunda eve eli boş gelir. Karısı bir tulum pekmez, bir çift çarık, biraz iplik alır, kızını ziyaret için yola çıkarlar.
- 14) Güllülüm, giderken susuzluktan çatlayan toprağı doyurmak için pekmezin tamamını yarıklara döker. Çarıkları, üşüyor diyerek kargaya atar. Elindeki ip yumagını da ağaç üşüyor diyerek kütük kısmına sarar.
- 15) Kadın, kızının evinin ak pak olduğunu görünce bu evin ölü gibi rengi kaçmış diyerek hayvan tersiyle suyu karıştırıp eve sürer.
- 16) Kızı babasına "annemi al götür, yoksa rezil olacağız" der.
- 17) Adam karısına "al bu yünü eğir" deyince, kadın "içimde su anda eğirme isteği yok" der.
- 18) Tam Kür nehrini geçerken "ver eğireyim" der. kocası "şimdi nereden bulayım" diye cevap verir.
- 19) Kadın göl kıyısına gider. kurbağaların vıraklamasını yününe eğireceğiz anlamında yorumlar. Yünü göle atar. Yarın sabah gittiğinde yün filan bulamaz. Kadın kurbağalara kızar, gölden bir taş alır eve getirir.
- 20) Bu bir kıymetli taştır. Kocası "bu taşı iyi muhafaza et" der fakat kadın pekmez alır, karşılığında bu kıymetli taşı verir. Adam karısını evden kovar.
- 21) Kadın giderken önüne bir tavuk çıkar. Kadın, tavuğu kocasının -kendisini fikrinden caydırması için- gönderdiğini sanır, tavuğu kovar.
- 22) Sırayla önüne kedi, köpek çıkar güya onları da reddeder.
- 23) Padisahın hazinesini taşıyan kervandan bir deve ayrılır, bu kadının önüne çıkar. Kadın bunu da elçi sanır, "senin de hatırını kırmayayım" diyerek yularından tutarak eve döner.
- 24) Adam, deveyi görür görmez, durumu anlar, altınları saklar, deveyi keser.

25) Bir karı vasıtasıyla Hillilim'den deve eti istenince o da verir. Padişah Güllülüm'ü yakalatır. Götürülürken karısına, "kapıya bacaya mukayyet ol" der.

26) Karısı sırtında kapı ile çıka gelir. Adam karısının akli dengesinin yerinde olmadığını söyler canını kurtarır.

27) Güllülüm, karısını bu ahmaklığından dolayı azarlayınca, karısı da "hiç ne" sözünden dolayı başına gelenleri hatırlıdan çıkarmamasını söyler.

5. Varyantlar:

c)GM 66 (Akıllı Kardeşle Deli Kardeş), f)AGUG 47 (Culfa Kadınları).

6. Mukayese:

- 1) (c)deki benzerlik sadece, deli kardeşin tuhaf davranışları sonucu bazı kazançlar elde etmesidir. Tuhaf davranışlar ve sonuçları da Azerbaycan metniyle benzerlik göstermez. Bu masal, (58) ile de benzerlik gösterir.
- 2) 1-19. motifler (f)de yer almaz.
- 3) Kadın, sığırtaçın karısıdır. Kurbağalardan bezi almak için sığır satılır. Paralar suya saçılır. Toprak eşelenince bir küp altın bulunur. Altın, çömlek yüklü araba için verilir. Adam karısını döver, evden kovar.
- 4) Kadın kaynara (kaplıcaya) gider. Önüne kedi ve deve çıkar. Deveyi yedeğine alarak döner.
- 5) Adam karısını "leblebi yağdığı gece, ben güvey girdiğim gece" oyunuyla kazana kapatır, deveyi keser. altınları saklar.
- 6) Deve, tellal vasıtasıyla aranır.
- 7) "Sakin kapıyı bırakma" diye tenbih edilir.
- 8) Muhakeme kadı huzurunda olur.
- 9) Son motif (f)de yer almaz.

ELLİ SEKİZİNCİ MASAL

1. Delisov Arvad
2. EB. 328. AaTh. 1696.
3. Akli dengesi bozuk kadının tuhaf davranışları ve bu davranışlar sonucu zenginlik elde edilmesi.
4. Masalın özeti:

- 1) Aklî dengesi bozuk bir kadın derede kilim yıkarken kilimleri kurbağalara emanet eder, eve gelir. Fakat hırsızlar kilimleri ve diğer eşyalarını çalarlar.
- 2) Suçu kurbağalarda görür ve "evinizi başınıza yıkayım da görün" deyip evden getirdiği kazma kürekle çukur kazmaya başlar. Bir küp altın bulur.
- 3) Kocası, "ramazan (ayı) gelecek, o zaman harcarız" der.
- 4) Kızılıcık satan Ramazan adlı bir satıcı gelince kadın küpteki altınların tamamını ona verir.
- 5) Kocası öfkesinden kadını döver, o da bir harabeye sığınır. kocası kimi gönderirse göndersin barışmamaya kararlıdır.
- 6) Kediye, horozu, köpeği aracı olarak geldi zanneder. "Kabul etmiyorum" der.
- 7) Hazine yüklü kervandan bir deve ayrılıp, harabeye gelir. "Bari seni kırmayayım" deyip devenin üstüne biner, eve gelir.
- 8) Kocası, devenin altınla yüklü olduğunu anlayınca yükü indirir, deveyi keser, birazını yerler kalanını gömerler. Hazineyi de saklarlar.
- 9) Padişah adam gönderir. "Padişah hasta, devası deve etidir" şeklinde tellal bağırtılır. Kadın, "deve eti var mı?" diye sorulunca "evet var" cevabını verir. "Nerede" deyince, "kocam bilir" der.
- 10) Adamı yakalarlar. Adam son defa karısıyla görüşmek ister. Karısına; kapıya, bacaya mukayyet olmasını tembih eder.
- 11) Adam suçu kabullenmez, karım biraz delidir, ona inanmak olmaz, der.
- 12) Tam adam öldürüleceği sırada kadın kapı pencereyi sırtına bağlamış vaziyette padişahın yanına gelir.
- 13) Adam da karısını göstererek, "padişahım bu kadına inanmak olur mu?" der ve canını kurtarır.

5. Varyantlar:

c)GM 66 (Akıllı Kardeşle Deli Kardeş), f)AGUG 47 (Culfa Kadınları).

6. Mukayese:

Bu masal, olay örgüsü itibariyle (57)nin 20. motifinden sonra ortaktır. Sadece son (30.) motif bu masalda yer

almaz. Bir önceki masalda mukayesesi yapıldı.

ELLİ DOKUZUNCU MASAL

1. Keçelin Fendi
2. EB. 351, AaTh. 1535, 1539.
3. Keloğlan'ın kurnazlığı sayesinde intikamını alması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Veli adlı keloğlanın, danasını, komşuları, her hafta birimiz keser, et yemiş oluruz, diyerek kestirirler.
  - 2) Keloğlan dananın derisini bir kervancının malıyla değiştirir.
  - 3) Komşuları sorunca, dananın derisini kurutup pazarda sattım der. Onlar da aynısını yapar fakat kimse onların derisini bir altına almaz. Aldatıldıklarını anlarlar.
  - 4) Keloğlan'dan intikam almak isterler. Keloğlan bunların geldiğini görünce elbiselerini "gelenler kızını bana vermek istiyorlar, almak istemiyorum, sen al" diyerek bir çobanla değiştirir.
  - 5) Muhtar ve arkadaşları çobanı suya atarlar, keloğlan koyun sürüsüyle evine gelir.
  - 6) Muhtar, "koyunları nasıl elde ettin" deyince, "çayda "dricco" dedim, koyunlar çaydan geldi" der. Muhtar kendisini çaya atar boğulur.
5. Varyantlar:
  - b)ELM 36 (Keloğlan), c)GM 68 (Keloğlan'ın Oyunları), e)MG 33 (Kardeşleriyle Uğraşan Keloğlan), f)AGUG 42 (Kösenin Tavşanı).
6. Mukayese:
  - 1) (b,e,f) (60)la da ortak motiflere sahiptir. (b,f)nin son kısımları bu masalla benzerlik gösterir.
  - 2) Keloğlan'a öküzü kardeşleri kestirir, deriyi manifatura yüküyle değiştirir (e). Bu motif diğerlerinde yer almaz.
(b)de Keloğlan'ın ekmeği yenir, kimse ona ekmeğinden vermeyince aç kalır.
  - 3) Aldatılanlar Keloğlan'ı (b,c,d), köseyi (f) çuvala (b,c,f), harara (e) koyup suya atarlar. Cuma namazına gidildiği (b), çobanla yer değiştirdiği (c,e,f) için ölmekten kurtulur.

- 4) Çobanla, hâkimin kızını almak, hâkim olmak (b) Dünya Güzeli ile evlenmek (c), kadı'nın kızını (e), adamın kızını (f) almak istemediği yalanıyla yer değiştirir.
- 5) Sudan kurtulma, koyunları elde etme. aynı yolu deneyen diğerlerinin akıbetleri, motifleri ortaktır.
- 6) Farklı motifler şöyledir: (b)de Keloğlan, köylüleri aldatarak buğdaylarını ellerinden alır. (c)de kül doldurduğu çuvalın, altınla dolu olduğunu ispatlar, kuyumcunun altınlarıyla eve döner. Buna inanan köylüler evlerini yakarlar fakat kömürleri altın etmez. Köye dönen Keloğlan, ölenlerin kadınlarına horozluk taşlar.

ALTMISINCI MASAL

1. Keçel
2. EB. 359, AaTh. 1741, 1725.
3. Keloğlan'ın düşmanlarından intikam alması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Köse, mavi gözlü, hasis ve zalim bir tacire hizmetçilik eden bir keçel (kel) vardır.
  - 2) Bir gün tacirin oğlu kel'e arkadaş olur, yediği kuru ekmelele manzum olarak alaya alır. Kel de kuru ekmeği fırlatıp oğlanın başını yarar.
  - 3) Tacir bunun acısını Kel'den almaya kararlıdır. Eve dönmediği bir akşam tavlada yatarken Kel'i yorganıyla beraber tacirin yanına getirirler. Tacir Kel'i iyice döver. dövmekten yorulur.
  - 4) Kel, yine de sağlam olarak yorgandan çıkıp taciri yorgana sarar. Adamları taciri iyice döverler.
  - 5) Tacir, Kel'i, Darğaya şikayet eder. Darğa Kel'e bir yıl tacire bedava çalışma cezası verir.
  - 6) Tacirin karısı, darğa ile kırıstırmaktadır. Kel onların buluşma yer ve usullerini öğrenir. Üç defa kadının darğa'ya götürdüğü yemeği yer.
  - 7) Son buluşmalarında kadın ile darğayı birlikte yakarlar, ikisinden de 100'er manat para alır.
  - 8) Kadın bu parayı Kel'den almak için kocasını kandırır. Tacir, yalan atma yarışmasını kaybeder fakat darğaya şikayet eder.
  - 9) Ancak Kel ile aralarında geçen hadiseden dolayı darğa, tacire, "Kel'in parasını hemen ver" der.

- 10) Tacir bir gün mühlet alır. Karısının, Kel'e "tacir öldü" demesini ister.
- 11) Karısı böyle deyince Kel "onun vasiyeti vardı, onu ben yıkayacaktım" der.
- 12) Kaynar suyu dökünce tâcir canlanır. Ondan parasını alır.
- 13) Bu paraları anasına verip evlenmek niyetiyle sefere çıkar.
- 14) Bir ormandaki bulaktan içince başında saçları çıkar ve güzelleşir.
- 15) Bir mağarada epey gittikten sonra bir ifrite ile karşılaşır. Ifrite, "İnsanoğlu tam zamanında geldin. Seni pişirip yedi oğluma yemek hazırlayayım" der.
- 16) Kel, devanasını bir tekmeyle tandıra atar, yakar.
- 17) Bir gürültüyle yedi oğul dev gelir. Analarını sorarlar. Kel, "ananız su getirmeye gitti" der.
- 18) Kel devleri kandırır, çatının üstüne çıkarttırdığı değirmen taşlarını yedi devin üstüne yuvarlar ve onlar ezilerek ölürlür.
- 19) Kel, bir odayı açar, bakar ki, bir güzel kız saçlarından asılmış, onu kurtarır, mücevherlerden alıp Kel'in evine dönerler. Düğün edip evlenirler.
- 20) Kel, komşusu molladan bir koyun almak ister. Molla bir koyunu çok pahalıya sattığı gibi, sakatatından çorba içme tavizini de koparır.
- 21) Çorba içmeye giderken, karısını da bir molla kılığına büründürür, beraberinde götürür, Kel bunun mollanın karısı olduğunu anlar, mollaya "emmin oğlu bu gece burda kalsın" der.
- 22) Molla işin kötüye gittiğini görünce "ne istersen vereyim, emmi oğlumdan elini çek" der.
- 23) Kel, yüz tümen verirsen olur der. Yüz tümeni alır, düğündekilere paylaştırır. Mutlu ömür sürerler.

5. Varyantlar:

b)ELM 36 (Keloğlan). c)GM 69 (Keloğlan ile Köse), 70 (Bacadan Atılan Ölü). e)MG 33 (Kardesleriyle Uğraşan Keloğlan).

6. Mukayese:

1) Olay örgüsü itibariyle benzerlik az, farklılıklar

çoktur. Keloğlanla alay etmek için söylenen manzum kısımlar varyantlarda yoktur.

- 2) Keloğlan, kösenin yanında çalışır, üç kardeştirler. İlk iki kardeş köse tarafından öldürülür (c-69).
- 3) 2,3,4,5. motifler diğerlerinde yer almaz.
- 4) Oynasın getirdiği yemekler dayı ve keloğlan (b), keloğlan (c-70), çiftçi ile Keloğlan (e) tarafından yenir.
- 5) Keloğlan yemeğin yerini horoz (b), saksagan (e) vasıtasıyla haber verir.
- 6) Kırıştıran kadın, keloğlanın amcası (b), dayısı (c-70), çiftçinin (e) karısıdır; oynas, uyurken ağzına kızgın yağ (b,c-70), kaynar su (e) dökülerek öldürülür.
- 7) Diğer motifler benzerlik arzuetmez.
- 8) Sonları şöyledir: Keloğlan köseyi öldürür onun mallarını alır annesinin yanına gelir (c-69). Köylüleri kaçıran Keloğlan, onların eseklerine sahip olur, (varyant bu motifle sona ermemektedir, bu motiften sonra (60.) masal başlar) (b). (e)de de oynasın öldürülmesinden ve birçok kişiye satılmasından sonra (60.) masal başlar.

ALTMIS BİRİNCİ MASAL

1. Yetim Gız
2. EB. -, AaTh.-.
3. İftira edilerek iffetine leke sürülen kızın intikamını alması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Yetim kız sehrin darğasının evlenme isteğini kabul etmez. darğa kıza iftira eder.
  - 2) Darğa, kadıya rüşvet de götürerek, "bu kız benim damamı çaldı" diyerek şikayet eder.
  - 3) Kız kadıya, "Nasıl delilsiz isbatsız bir kişiye inanırsın?" der.
  - 4) Kadı, darğayı gönderir. kıza sarkıntılık etmek ister, kız ona bir sille vurup dışarı çıkar.
  - 5) Kadı, rezil olacağını düşünerek kızını padişaha, hakkınızda kötü sözler söylüyor, diyerek şikayet eder.
  - 6) Padişah kıza "evlenelim" der. Kız, bir hile ile padi-

şahı atlatır.

- 7) Kadı ve darğaya, padişahın evine geleceği akşama randevu verir.
- 8) Önce darğa, sonra kadı, sonra padişah, en sonunda da kızın ayarladığı ihtiyar kadın içeri girer.
- 9) Kız, ilk üçünü kuyuya sallandırır. Kadının yardımıyla kaynar suyu kuyuya döker ve onları öldürür.
- 10) Sırayla ölüleri kefenleyip bir çobanın eşeğine yükler. İyice göm, aksi takdirde dirilip gelir, diye tembih eder.
- 11) Çoban her gelişinde bir ölü görünce, dirildi zannıyla bir molla ile bir değirmenciği de öldürür.
- 12) Kız düşmanlarından kurtulur. mutlu bir hayat yaşar.

5. Varyantlar:

a) EMM 62 (Hoca-Kadı-İmam)

6. Mukayese:

- 1) Darğa ve padişahın yerini hoca ve imam alır. Kadı ikisinde de ortaktır.
- 2) Bu üç şahsın çağırılma sebebi, karı-kocanın para kazanma düşüncesidir.
- 3) Gelenler dolapta gizlenirler. Aniden çıkan gelen akra- ba, planda yoktur. Onun da elindekiler alınır. En son kadının kocası gelir. Dolapta kilitli adamlar kaçar, karı-koca paraya kavuşur.
- 4) 10,11. motifler varyantta yer almaz.

ALTMİŞ İKİNCİ MASAL

1. Yetim Gızlar
2. EB. -, AaTh. -.
3. Güçlü pehlivan sayesinde düşmanlardan kurtulma.
4. Masalın özeti:

- 1) Bir ihtiyar karı kocanın üç kızı vardır. Adamın karısı ölünce yeni hanım alır. Üvey ana bu kızları evden attırır.
- 2) Adam kızları ormana bırakıp kaçar.
- 3) Kızlar devlerin mağarasına gelirler. Devler onları esir ederler.

- 4) Kızlar devlerden kurtuluş olmadığını görünce derler ki, "bizim emmi oğlumuz gelirse sizi mahveder. O bizi buluncaya kadar siz bizimle evlenmeyin". Devler razı olur.
  - 5) Demirci Ehmed'in oğlu Semed, bir atı altına girip nallattırabilecek kadar güçlüdür.
  - 6) Semed bir gece rüyasında bu üç yetim kızın kendisini imdada çağırıldığını görür, yola düşer. Mağarayı bulur.
  - 7) Kızlar, devleri derin uykuya dalınca öldürmesini teklif eder, Demirci Semed bu teklifi mertliğe uygun bulmadığı için kabul etmez.
  - 8) Üç dev de zorlu mücadeleden sonra birer birer yener. kızları kurtarır.
  - 9) Avdan dönen padişah, kızları bir pınar başında görür. Küçük kızını beğenir, evlenmek ister.
  - 10) Padişah kızını zorla almak ister, başarılı olamaz.
  - 11) Semed bir güçlü pehlivanı ve sonunda padişahı öldürür.
  - 12) Halk, Semed'i padişah seçer.
  - 13) Kızlar başlarından geçeni anlatınca Semed, kızların babalarını görmeye gider. Adam yaptığından pişmanlık duyduğunu söyler. Kızlarını gördüğüne sevinir. Karısını boşar.
  - 14) Semed küçük kızla evlenir. Mutlu olurlar.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ALTMIS ÜÇÜNCÜ MASAL

1. Moltanı Padsahı
2. EB. -. AaTh. -.
3. Namus düşmanı babanın cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Güzel kız ve gelinleri almak isteyen, karşı çıkanları öldüren zalim bir padişah vardır.
  - 2) Canı Yakup adlı çoban, emmisi kızını ile beşikkertmedir.
  - 3) Padişah bu kızını görür, asık olur. Vezire "bu kızını bana al" der.

- 4) Vezir aslında adaletli biridir. Padişahı da sevmez.
- 5) Kızın kim olduğunu anlar. Canı Yakup'a durumu bildirir. Yakup hemen kızla nikahlanıp evlenir.
- 6) Padişah, gelinin üç gün saray haremhanesinde kalma kuralını bozan Canı Yakup'u tutuklatır.
- 7) Kız bunun üzerine evden kaçır. Gide gide bir ormana varır. Geceyi bir ağacın tepesinde geçiren kız, Zümrüt kuşunun burada yuva yapmış olduğunu görür.
- 8) Zümrüt kuşu, Canı Yakup'u kurtarmak üzere kıza yardım eder.
- 9) Padişah bu olay üzerine Canı Yakup'u serbest bırakır ama ülkeden de kovar. Yolda emmisi kızına kavuşur.
- 10) Padişah oğlunu everdiğinde gelinine de göz koyar.
- 11) Oğlunu Semender bağının çiçeğini getirmeye gönderir.
- 12) Oğlan yola çıkar. Uzakta bir kale görür. Varmak için uğrastıkça uzaklaşır. Bu arada Zümrüt kuşuyla giden Canı Yakup, karısıyla karşılaşır.
- 13) Canı Yakup onu öldürmek ister. Zümrüt kuşu engel olur. Oğlan durumunu anlatır, Zümrüt onu sırtına alarak kaleye ulaştırır.
- 14) Oğlan kale kapısına asılı ok-yayla üçüncü atışta yanan mumun ışığını söndürür. İki güvercinin konuşmasından Semender çiçeğinin hangisi olduğunu öğrenir.
- 15) Semender kuşunun küllerinden çıkan çiçeği babasına getirir.
- 16) Oğlanı reml alması bulmaya gönderirler.
- 17) Oğlan Zümrüt kuşunun verdiği tüyü yakar, ondan reml elmasını sorar. Zümrüt kuşu onu dağdaki âbid'e gönderir, âbid ağabeyine, o da bir büyük ağabeyine gönderir.
- 18) Yedi yüz yaşındaki bu âbid, oğlana üç sual sorar. Oğlan doğru cevap verince ona yel atının yavrusunu ve kaşlı yüzüğünü verir.
- 19) Reml almasının olduğu bahçeye varırlar. Oğlan ucu çatal ağaçla elmayı koparır. Babasına getirir. Babası yine hastalık numarası yapar, ama oğlu onun avdan gelişini görmüştür. Yalanını yüzüne vurur. Babası da kızır, öldürmek ister.
- 20) Oğlan eski vezirin yardımıyla karısını da yanına alarak Zümrüt kuşunun yanına kaçır.

- 21) Moltanı padişahı bu defa kızına musallat olur. kız da vezirin yardımıyla Zümrüt kuşunun yanına kaçar.
  - 22) Zulüm görenler hep bu kuşun yanına kaçtığından orada bir hayli adam birikir.
  - 23) Padişahın öz kızına da musallat olduğu anlaşılınca oğlu öfkelenir.
  - 24) Babasını öldürmek üzere yola çıkar. Eski vezirin tedarik ve yardımıyla babasını birebir vuruşmada öldürür. Vezirinin de başını vurdurur.
  - 25) Eski veziri kendisine baş vezir, Canı Yakup'u vekil tayin eder. Kızkardeşini başvezirin oğluna verir. Mutlu bir ömür sürerler.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı. Zümrüt kuşu, yaygın motiflerden biridir.

ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ MASAL

1. Kesik Baş
2. EB. -. AaTh. -.
3. İffetsiz padişah kızının cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Uzak ülkelere alış veris için giden vezirgan gemiyle seyahat ederken, "Otuz dokuzunu vurmuşum, kırkıncıyı da vurayım mı?" diyen bir kafa görür. Sudan çıkarınca deniz sakinleşir.
  - 2) Eve geldiğinde kafa bir avuç küle döner.
  - 3) Kızı bu külün tadına bakar, hâmile kalır.
  - 4) Vezirgan bir şehre varır. Bu şehirde padişah, kızını evlendirmek istemektedir. Ancak kız, kendisine gönderilen erkek ve dişi güvercinin dişisini yanında alıkoymakta, erkeğinin tüyünü yolup geri göndermektedir. Bu sırrı çözemeyen insanlar şehre girememektedir.
  - 5) Tacir eve döndüğünde kızının hâmile olduğunu görünce bir remmala bunu sorar. Remmal da külden hâmile kaldığını, kızın günahsız olduğunu söyler.
  - 6) Kızın bir oğlu olur. kısa zamanda büyür.
  - 7) Torun padişaha gidip bu sırrı çözebileceğini söyler.
  - 8) Üç günlüğüne tahta geçer. Saray erkanına bir hikaye nakleder:

a. Padişahın biri, kafeste bir papağan besliyormuş. Bu papağan bir gün dile gelip, uzak bir ülkede benim kardeşim var, düğünü olacak, gidemeyeceğim için kederliyim. Bana kırk gün mühlet verirseniz, gider gelirim, demiş. Gitmiş ama kırkıncı gün gelmemiş. Padişah, izin verilmesini tavsiye eden vezirin boynunu vurdurmuş. Papağan kırk birinci gün çıkıp gelmiş.

9) Bu hikâyeyi bitirdikten sonra torun sorar: Padişah veziri idam ettirdiğine pişman oldu mu, olmadı mı?

10) Padişah olmuştur, der. Bunun üzerine torun, sen de güvercinlerin sırrını öğrenme pişman olacaksın, der.

11) Padişah ısrar eder. Torun bir hikâye daha anlatır:

b. Padişahın birinin bir gu kuşu varmış. Bu kuş bir gün bir elma tohumu getirir, bağbanın gözü önünde toprağa diker. Bundan büyüyen elma ağacında güzel meyveler yetişir. Bahçıvan bundan yiyince on beş yaşında bir delikanlı olur. Bunun üzerine bunlardan toplayıp padişaha bir hizmetçi ile gönderir. Giderken vezire rastlar. Vezir durumu öğrenince elmaları zehirli ile değiştirir. Tam padişah yiyeceği sırada veziri de çağırır, birlikte yemeyi teklif eder. Vezir "önce bir köleye yedirelim" der, köle ölür. Hizmetçiye, bahçıvanın elmayı nereden aldığını sorar, hizmetçi de "gu kuşunun getirdiği elma ağacından" der. Padişah kızar, kuşu öldürtür. Bahçıvan durumu anlatır. Vezirin oyunu ortaya çıkar, onu da öldürtür.

12) Torun, "padişah gu kuşunu öldürdüğüne pişman olmuş mudur?" deyince padişah, "elbette olmuştur", der.

13) Torun da "öyleyse gel bu sırrı öğrenme" der. Padişah ısrar eder.

14) Padişahın kızı ve otuz dokuz ince belli kız meydanlığa getirilir. 39'u soyundurulur, erkek çıkar. 40. kendi kızı çıkar.

15) Kız ölmeden önce sırrını şöyle açıklar: "Benim erkeğe ihtiyacım yok". Yolunup geri gönderilen güvercinin manası budur.

5. Varyantlar:

Benzerine rastlanmadı. Ancak (65.) masalla benzerlik arz etmektedir. Farklı motifler şöyledir:

(65.)de, padişahın karısı yakalanan üç renkli balığı görünce yüzünü yazma ile kapatır, bu harekete balıklar güler. Padişah bu gülmenin sebebini merak eder. Buradaki iki hikâyeye, birleştirilip teke indirilerek anlatılır. Tema aynıdır. Padişahı aldatan karısıdır, yaralı halde

iken padişahı öldürür, kendisi de ölür.

ALTMİŞ BEŞİNCİ MASAL

1. Guru Kelle
2. EB. -, AaTh. -.
3. iffetsiz kadının cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Vezirin biri mezarlıktan geçerken bir kuru kafanın "kırk kan eylemişim, kırk birinciyi de eyleyeceğim" dediğini görür.
  - 2) Kuru kafayı mezara koymak ister. toprak kabul etmez. toz haline getirip şişe içinde rafa koyar.
  - 3) Vezirin kızı sancılanır. Hiçbir çare bulamazlar. Kız kendini öldürmek için şişedeki bu tozdan biraz yalar. Sancısı kesilir ama hamile kalır.
  - 4) Bir oğlan doğurur, büyür, ders almağa başlar.
  - 5) Balıkçının yakaladığı üç tane rengarenk balığı padişahın karısı görür görmez yüzünü yazma ile kapatır. Neden kapattın deyince, bunlardan biri erkek olabilir, ben ise senden baskasına görünmek istemem deyince, balıklar gülerler.
  - 6) Balıkların neden güldüğünü vezirin torunu bilir, ancak "sebebini sormayın Melik şah gibi pişman olursunuz" der. Israr edince bir hikaye anlatır:
    - a) Melik padişahın bir tutu kuşu vardır. Kuş, kardeşinin düğününe gider. Gelince, Vezir padişaha, tutu kuşu düğünü edip geldi, ama size bir hediye bile getirmedi, der. Tutu kuşu, dilinin altından bir elma tohumu çıkarıp verir. Bahçıvan bunu bahçenin iyi bir yerine diker. Tohumdan yetişen ağaçta iki elma olur. Bahçıvan bunlardan yere düşeni padişaha götürürken, vezir, devlet işlerini ihmal edecek kadar sevdiği tutu kuşunu gözden düşürmek için elmayı bahçıvandan alır, farketirmeden zehirleyip padişaha gönderir. Tam padişah elmayı yiyeceği sırada, padişahım ne olduğunu bilmiyoruz, önce ölümcül mahkumlardan birine bir parça yedirelim sonra siz yeyin, der. ölümcül mahkum elmayı yiyince ölür. Padişah o hırsıyla tutu kuşunu öldürür. Bahçıvan öbür elmayı yiyince on beş yaşında bir güzel genç olur. Bunun sebebini öğrenen padişah vezirin başını vurdurur. Ama tutu kuşunu öldürdüğüne de çok pişman olur.
  - 7) Çocuk hikayeyi bitirince, "balığın gülme sebebini merak etmeyin çok pişman olursunuz" der.

- 8) Israr edince, çocuk, karısının padişahı aldattığını isbat eder. Oynaşlarını öldürürler, karısı yaralanır, bir kılıçla padişahı öldürür, kendisi de ölür.
  - 9) Bu olay vuku bulunca oğlan da bir kuru kelleye döner, aynı nakaratı söylemeye başlar. Mezara gömmek isterler, toprak kabul etmez. Bir tepenin başında zıplayarak, aynı sözleri tekrarlamaya devam eder.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı. Bir önceki masalla benzerlik arz etmektedir.

ALTMİŞ ALTINCI MASAL

1. Güloğlan
2. EB. -. AaTh. -.
3. Olağanüstü yardımcı ile başarıya ulaşma ve hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Biri zengin ve diğeri fakir iki kardeş vardır.
  - 2) Zengin olanın çocuğu yoktur. fakirin ise Güloğlan adında bir oğlu vardır.
  - 3) Zengin, fakire haset ettiğinden koyun gütmeye giderken Güloğlan'ı kendisiyle göndermeye kardeşini râzı eder.
  - 4) Gece vakti Güloğlan'ı uyuduğu yerde bırakıp geri döner.
  - 5) Güloğlan uyandığında amcasını yanında bulamaz.
  - 6) Bir şehre gider, ihtiyarın birine misafir olur.
  - 7) Güloğlan padişahın kızını isteyen ejderhayı görmeye gider. Bir kuş, oturduğu taşın altından ok ve yayı alıp ejderhayı öldürmesini söyler.
  - 8) Ejderhayı öldüren genci padişah arattırır. Fakat bulamazlar.
  - 9) Bir büyücü kadın önce veziri, sonra oğullarını, padişahı ve oğullarını kaleden içeri bir şekilde sokar ve taş haline getirir.
  - 10) Güloğlan kuşun yardımıyla "Süleyman aşkına sihirkâr karının sihri bătıl olsun" der.
  - 11) Bu sözü söyleyince karı ölür. Taş olanlar kurtulurlar.

12)Güloğlan, padişahın kızıyla evlenir. Babasının yanına döner. Emmisini de öldürerek intikamını alır. Mutlu ömür sürerler.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ALTMIS YEDİNCİ MASAL

1. Ehmedi Çekkâs
2. EB. -, AaTh. -.
3. Dostlukta taraflar birbirine denk ve anlayışlı olmalı.
4. Masalın özeti:
  - 1) Ehmedi Çekkas adında biri. bir dervişi evinde konuk eder.
  - 2) Derviş ona kardeş olalım deyince, E.Çekkas, sen benimle geçinemezsin, der. Bu söz dervişe ağır gelir.
  - 3) Derviş, geldiği vilayette kuş uçurulup padişah seçilir ve orayı adaletle idare eder.
  - 4) E.Çekkas'ı davet eder. Yine kardeş olalım, teklifine "öyleyse bana bir ev yaptır" der. Ev hazır olur, yerleşir.
  - 5) Dervişi bir sadaka ister. Padişah iki kara para verir. E.Çekkas ise padişahın parmağındaki yüzüğü çıkarıp dervişe verir. Padişah gidip geri alır. E.Çekkas "Hani kardeş idik. Ben seninle yapamam" der, ayrılırlar.
  - 6) E.Çekkas tılsım öğrenir. Derviş padişahın hazinesinin yarısını tılsımla getirttirip fakir fukaraya dağıtır. Padişah hırsızı bulamaz.
  - 7) E.Çekkas Hindistan padişahının kızını, rüyada görüp aşık olan Memmed'e, ecinneler vasıtasıyla getirir.
  - 8) Hindistan padişahı. İsfahan padişahı olan dervişten E.Çekkas'ı huzuruna göndermesini ister.
  - 9) Derviş padişah bir karı vasıtasıyla E.Çekkas'ı tutuklar. Bu karının yaptığı ise, E.Çekkas'ı murdar hale getirmektir. Çünkü bu haliyle E.Çekkas'ın tılsım gücü kaybolmaktadır.
  - 10)Denizde. E.Çekkas kaptanı lafa tutar, denize atlar, murdarlık-tan temizlenince cinler gelip onu kurtarırlar.
  - 11)İsfahan'a gelince. derviş padişahı. cinlere verir.Onlar da onu yedi parçaya ayırıp yedi dağın tepesine koyarlar.

12) Memmed padişah olur. Peri hanımı da geri getirir. Yeniden düğün olur. Muratlarına ererler.

5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı.

ALTMIS SEKİZİNCİ MASAL

1. Çil Madyan
2. EB. -, AaTh. -.
3. İnsanoglu bilgi ve irade ile her zorluğun üstesinden gelir.
4. Masalın özeti:
  - 1) Şah oğlu gök atıyla bütün yarışlarda galip gelir.
  - 2) Oğlan kızkardeşini, gök atını geçebilene verecektir.
  - 3) İlyas, kızkardeşinin tavsiyesiyle Çil Madyan'ı, bir eğer, iki tuluk çakır (rakı)la sarhoş ederek yakalar, eğeri sırtına vurur, alıp gelir.
  - 4) Şahoğlunun gök atıyla yarışır, galip gelir, fakat şahoğlu kızkardeşini vermekten imtina eder.
  - 5) İlyas'ın, uçuk dağdaki yılanın elinden altın sandığı alıp getirmesini isterler.
  - 6) İlyas kızkardeşinin tavsiyesiyle uçabilen yılanın uyuduğu anı kollayıp altın sandığı alır. Çil Madyan'a binip geri döner.
  - 7) Dev karısından bağlı bohçayı, kız kardeşinin ve Çil Madyan'ın yardımıyla alıp getirir.
  - 8) Dev kocasından def alıp gelmesi istenir. Kızkardeşinin tavsiyesi ile gider, defi alır ve Çil Madyan'a biner bir önceki seferinde olduğu gibi ses duyunca ardına bakmadan evine döner.
  - 9) İlyas, "bana kızkardeşim yardım etti" deyince, şahoğlu, kızı çağırır. "Sen bunları nereden biliyorsun, ben şah oğlu olduğum halde bilmiyorum" deyince, kız "Bunun şahlıkla, raiyyetlikle ilgisi yok, insan dünyada bilgi ve irâde ile herşeye üstün gelir" cevabını verir.

5. Varyantlar:

Benzerine rastlanmadı, ancak EMM-11'de "Bengiboz" adlı masalda aynı isimli at, zor görevlerin başarılmasında kahramana yardımcı olur.

ALTMİŞ DOKUZUNCU MASAL

1. Oğlanla Nurani Kişi
2. EB. -, AaTh. -.
3. Babasının nasihatini dinleyen oğul kazançlı çıkar.
4. Masalın özeti:
  - 1) Bir tacir deniz içinde ev yaptırmış, gelip giden tacirlerin mal mülkünü soymaktadır.
  - 2) Bu tacirin bir dostu, ölümüne yakın oğluna üç nasihatte bulunur:
    - a. Kendinden büyük adamın sözüne kulak ver.
    - b. Seyahate giderken rast geleceğin pınarın suyundan iç, orada uyuma.
    - c. Sana borcu olan adamın evinde yatma.
  - 3) Oğul babasının alacaklı olduğu sahse giderken yolda bir nurani kişiye rast gelir.
  - 4) Oğlan pınarda uyumak istemez. İhtiyar, baban sana büyük sözü dinle, dedi. Sözümü dinle, der.
  - 5) İhtiyar uyumaz, pınardan çıkan yılanı, oğlanı sokmak isterken öldürür.
  - 6) Misafiri oldukları padişah, kızını oğlana vermek ister. Oğlan kızla evlenen her delikanlının öldüğünü bildiğinden kabul etmez. İhtiyar ona kabul etmesini söyler.
  - 7) Oğlan ihtiyarın tavsiyesi ile mangalda mendili yakar, çıkan kokuyla kız bayılır. Biraz sonra mangalda kara bir şey ortaya çıkar. Oğlan bunu ihtiyara götürür. Nurani kişi "artık tehlike kalmadı" der.
  - 8) Deniz içinde evi olan tacirin yanına giderler. Tacir oğlanı öldürmek ister. İhtiyar onların yerini değiştirir, kendi oğlunu denize atar.
  - 9) Oğlan babasının alacağını alır. Saraya dönerler. Develere epey altın-gümüş yükleyip yola düşerler.
  - 10) İhtiyar, kızın ruhunda akrep olduğunu, pınardan çıkan yılanın başını mendil içinde yakıp koku vererek akrebi ortaya çıkardığını, böylece oğlanın ölümden kurtulduğunu anlatır.
  - 11) İhtiyar, ilk karşılaştıkları yerde ayrılır.
5. Varyantlar: Benzerine rastlanmadı. TPM 13 ve 37'de üç nasihat motifi vardır ancak nasihatler farklıdır.

YETMİSİNCİ MASAL

1. Keçel Mehemed
2. EB. -, AaTh. -.
3. Olağanüstü yardımcı ile başarıya ulaşma, hainlerin cezasını bulması.
4. Masalın özeti:
  - 1) Pamuk eğirip satarak geçinen Fatı garı ve keçel Mehemed adlı bir oğlu vardır.
  - 2) Keçel Mehemed pazarda anasının keleflerinden birini kışmı ile değiştirir.
  - 3) Anası onu bir eşkiya reisine satar.
  - 4) Eşkiya başı sarhoşken onu bir hamama çivi çakmaya gönderir.
  - 5) Burada kendisine engel olmaya çalışan çocuğun çorabının biri Mehemed'in elinde kalır.
  - 6) Bu çorabı satıp kışmı almak isteyince bakkal onu diğer çorapları da çalmakla suçlar.
  - 7) Keçel, padişahın kırk gün izin ister, "eğer ben kırk çift çorap bulabilirsem bakkalı; o bulabilirse beni öldürürsünüz" der.
  - 8) Keçel arkadaşlarıyla vedalaşıp yola çıkar. Bir gemi ile seyahat ederken denizin ortasından bir neheng (dev vb.) çıkar.
  - 9) Keçel nehengi mağlup eder, burnundaki halkayı da o sırada koparıp cebine atar. Tacirler söz verdikleri yüz tümeni vermezler.
  - 10) Vardığı şehirde kimsecikler yoktur. Herkesin gidip kaybolduğu kaleye varır. Karşısına çıkan delikanlıyı yener, yüzüğü elinde kalır.
  - 11) Keçel oradan bir başka kaleye gider. Kapısını bulamayınca bir su deliğinden içeri girer.
  - 12) Bu güzel bahçede yeni hazırlanmış bir sofraya oturur. Üç güvercin gelir, üç kız olup konuşmaya başlarlar.
  - 13) Bunlar keçelin hamamda, denizde, kalede tuttuğu kızlardır.
  - 14) Keçel, onlardan kırk çift çorap ister. Hazır ederler.
  - 15) Küçük kız onu bir çöp eder, kendisi de güvercin olur, bir günde memleketine götürür.

- 16) Kız yüzüğünü Mehemed'e verir. Denizde çalkalar. Bir oğlan çıkar, ondan bir saray ister. Hazır olur.
- 17) Keçel, kırk arkadaşını unutmuştur. Tam asılacakları sırada yetişir. Çorapları verir, bakkalın boynu vurulur.
- 18) Birgün padişah keçelin sarayını görür, karısına da âşık olur. Elde etmek için Keçel'i nar içinde huri getirmeye gönderir.
- 19) Hanımının yardımıyla narları elde eder. Son narı, suyu hazır ettikten sonra keserler. Kız uçup gitmez.
- 20) Padişah denizde saray inşa etmesini ister. Karısının yüzüğü yardımıyla inşa eder.
- 21) Padişah ve adamları saraya yerleşince yüzüğün yardımıyla yok ederler.
- 22) Şehir ahalişi Mehemed'i padişah ilan eder, mutlu hayat sürerler.

5. Varyantlar:

Olay örgüsü itibariyle benzerine rastlanmadı.

6. Mukayese:

- 1) Güvercin kılığında çıkan kızın, oğlana verdiği sihirli yüzük; fonksiyon itibariyle "Şehirli Üzük" masalındaki ile aynıdır. "Nar içinde huri" motifi, 37. masalda aynen geçmektedir.

S O N U Ç

XX. asır; teknolojik, bilimsel ve kültürel bakımlardan çok büyük gelişmelere sahne oldu. Bu yüzyıl kültürümüz için en parlak yıllar olması gerekirken, maalesef aleyhimize tezahür etmiştir. Kabile kültürlerinin dahi dikkatle araştırılıp incelendiği çağımızda dünya medeniyet tarihinde her yönüyle iz bırakmış bir milletin kültürü, belli coğrafyalar içerisine sıkıştırılmaya çalışılmıştır. 1917 öncesi çarlık despotizmi, sonrası komünist rejim baskısı sonucu, Türk kültürünün uzak coğrafyaları ile tabii alışverişi kesildi. Bu durum özellikle Türkiye için daha vahim sonuçlar doğurdu. Çünkü Sovyetler Birliği dahilindeki Türkler en azından Rusçaya çevrilen eserler vasıtasıyla birbirlerinden haberdar olma şansına sahip idi. Aydın kesim, her Türk cumhuriyetinin ve halkının ismi farklı olarak kabul ettirilse bile neticede aynı kökten geldiğinin idraki içinde idi. Fakat onlar için, değil Türkiye ile irtibat kurmak, adından dahi bahsetmek yakın zamanlara kadar imkânsızdı. Sovyet rejimi, insanların dış dünyaya, hele Türkiye'ye açılmasını engelledikten başka kültürel münasebetleri de kesmişti. Bu demirperdeyi aşabilenlerin kültürümüz adına bir endişe taşıdığı söylenemezdi. Bu endişeyi taşıyanlar da zaten Sovyetler Birliği sınırlarından içeri giremiyorlardı.

1990 yılında Sovyet İmparatorluğu'nun çökmesiyle Türk Cumhuriyetleri istiklallerini ilan ettiler ve dış dünya ile ilişkilerini her alanda geliştirmeye başladılar.

Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu kuruluş yıldönümü münasebetiyle ^{10. yıl balasında} ~~10. yıl balasında~~ yaptığı konuşmada şu veciz cümle-

ler yer alır:

"Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komsumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, dağılabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir döneme ulaşabilir.

İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde; dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lâzımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak... Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür.

... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğu tarihimize içinde bütünleşmeliyiz. Onların (dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.

Efendiler, bu beşeriyet dünyasında asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep, azametli bir Türk milleti vardır ve bu milletin sahasının arzdaki vüs'ati nisbetinde tarih sahasında da bir derinliği vardır."

Bu büyük vukuf ve ileri görüşlülükle sarfedilen sözlerin gereği ne yazık ki yerine getirilmemiş, Sovyetlerin dağılma günü susup beklenilmiştir. Hiç olmazsa dağılma sürecinden sonra köprüleri sağlamlaştırabilmek amacıyla değişik sahalarda birçok faaliyet başlatılmıştır.

Bu çalışmamızı da o faaliyetlerden biri olarak değerlendirmek mümkündür.

Milletlerin temeli kùltùrdür. Kùltürü de milletin ortaya koyduğu maddi manevi eserler şekillendirir. Masallar da bu tür eserlerin başında gelir. Hemen her milletin bu anlatı türünde sayısız eserler vücuda getirdiği bir gerçektir. Bu hakikatten hareketle Türkiye'ye en yakın kùltür coğrafyası olan Azerbaycan'dan derlenmiş masallardan yetmişinin, Türkiye'den derlenmiş 447 masal içinde tip itibariyle aynı ve benzer olanlarını tesbit ettik. Bu tesbit sonucunda bu 70 masaldan 26'sının, 447 Türkiye masalı içinde karşılığının olmadığını; 44'ünün de varyantları ile beraber 132 karşılığı bulunduğunu müşahede ettik.

70 Azerbaycan masalı içinde ise 25 hayvan masalı yer aldı. Karşılaştırmada esas alınan Türkiye masalları içinde hayvan masallarının sayısı tesbitlere göre oldukça azdır. Hayvan masalı varyantlarının daha çok olacağı kanaatiyle bu yola başvurmuştuk ancak tam tersi bir sonuçla karşılaştık. Tabii bu sonuç bizim mukayesede esas aldığımız masal kitaplarından kaynaklandı. Türkiye'den derlenen masalların tamamı dikkate alınacak olursa tablo değişebilir. Çünkü diğer gruplara giren fakat 70 masal içinde yer almayan masal metinlerinin aynı ve benzerlerine rastladık. Başka masal kitaplarında da hayvan masallarının varyantları şüphesiz ki yer alacaktır.

70 masaldan 47'sinin EB kataloğundaki tip numaralarını tesbit ettik. Daha sonra da dünya masalları tip kataloğu olan AaTh'deki tip numaralarını belirledik. Bazı masalların birden çok masal tipine örnek olduğunu gözlemledik. Bunları mukayese tablosundan izlemek mümkündür. EB'de bulunmayan tipler için bu kataloğa yeni tiplerin ilavesi zarurî hale gelmiştir. Bu zaruret önce Türkiye masalları; daha sonra da EB esas alınmak su-

retiyle bütün Türk dünyası masalları için geçerlidir.

"Motif Index" esas alınarak yapılacak bir karşılaştırma Türk dünyası masalları için çok daha farklı ve ilgi çekici sonuçlar verecektir. Bu çalışmamızda 70 Azerbaycan masalının motifler halinde özeti çıkarılmış, aynı ve benzer olanların benzer ve farklı tarafları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Motifler karşılaştırılacak olursa tip'e nazaran motif benzerliğinin daha çok olacağı ve sadece Türk dünyası masallarına ait motiflerin tesbit edileceği kanaatindeyiz. Mesela, Ziyat Akkoyunlu, doktora tezinde, kadınların sadakatsızlığı konusunun Türk masalları içinde yaygın bir motif olmadığını, aksine Türk masallarında kadının iffetli, sadık, vefalı olarak tasvir edildiğini belirtmekte, ayrıca bu motifin Türkiye masallarına Binbir Gece Masalları'ndan geçtiğini ileri sürmektedir.¹ Ele aldığımız Azerbaycan masalları için de aynı fikirleri paylaştığımızı söyleyebiliriz. Üvey ana zulmü ile dağa, ormana bırakılan erkek ve kız çocuğu motiflerinin incelediğimiz masallarda çok sık geçmesi ise dikkatimizi çeken bir başka husustur. Ancak hemen belirtelim ki, çalışmamız Motif-İndeks'e göre yapılmış bir mukayese çalışması değildir.

70 masal içerisinde ahlâk dışı motif ihtiva eden 63.masal olan "Moltanı Padışahı"nda, evlenen kızların bir gece saray haremhanesinde kalması kuralını koyan padışah da sonunda cezasını bulur. Denilebilir ki, bu masalların çoğunluğu ahlâken yüksek olmayı telkin eder, bu yönde öğüt verir. Yaklaşık otuz masalda, hak yerini bulur, adalet haksızlığa gâlip gelir. Bu

1. Ziyat Akkoyunlu, **Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri**, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1982 (Basılmamış doktora tezi), s. 73-75.

hususunu, inceleme kısımlarındaki "masalın teması" olan 3.madde- den de gözlemlemek mümkündür. İyimsen sonla bitmeyen, kahrama- nın cezalandırıldığı örnekler de vardır. Bunun en çarpıcı ör- neği "Ovcu Pirim'in Nağılı"dır. Ancak bu masalda bile ceza sebebi, "emanet edilen olağanüstü sırra ihanet"tir.

İncelemeye çalıştığımız 70 masal içinde, bütün dünyada Kül Kedisi (veya Cinderella) olarak bilinen masalın "Göyçek Fatma" ve "Bacı ve Gardaş" adıyla iki varyantı yer almaktadır. Bunların mukayese ettiğimiz Türkiye masalları içinde de dört varyantı bulunmaktadır. "Keloğlan" yerine Azerbaycan sahasında "keçel" kelimesi kullanılır. Dört masalın adı bu kelime ile başlamaktadır.

En çok benzeri (varyantı) olan Azerbaycan masallarından "Balıklar Padişahı ile Yakup", ve "Ustacan Ehmed"in 9'ar, "Haknezer"nin 8; "Üç Bacı"nın 7 varyantı tesbit edilmiştir. Varyantlar, 26. masalla 60. masal arasında sayıca yoğunlaşmak- tadır. Bu durum, olağanüstü masallar grubuna girenlerin daha çok varyanta sahip olduğunun da bir göstergesidir. Sayı itiba- riyle iki bini aşan Azerbaycan masallarınının mukayesesi ger- çekleştğinde Türkiye'deki varyantlarının sayıca artacağı a- çıktır.

Bu karşılaştırma denemesinden çıkardığımız sonuçlardan biri de, Azerbaycan'da masallar üzerine yapılan incelemelerin daha çok masalların üslubu, kahramanlarının karakter ve menşei, masallardaki düalist felsefe etrafında yoğunlaşmasıdır (bkz. s.31-32). Türkiye'de ise daha çok tip ve motif yapısının ince- lenmesi ön plandadır. Bununla ilgili olarak karşımıza çıkan hu- suslardan biri de inceleme eserlerindeki terminoloji farklılı-

gıdır. Azerbaycan'daki inceleme-arastırma eserlerinde "süjet, obraz, mazmun, ideya, poetika, kontaminasiya, retardasiya" gibi çoğu Rusçadan geçme terim ve kelimeler hemen dikkatimizi çekenlerden bazılarıdır. Alfabe, şive farklılıklarının yanısıra terim-kavram meselesi genelde Türk dünyası edebiyatının, özelde halk edebiyatı ve masallarının mukayesesi çerçevesinde ele alınması gereken konulardır.

Dikkatimizi çeken bir başka husus da, Azerbaycan'da halkbilimi çalışmalarının; Sovyet rejiminin milletlere ait farklılıkları yok etmeye yönelik politikasına rağmen yine rejimi yansıtmak için yararlanmak üzere folklorik malzemelerin derlenmesine verdiği destektir. 1932'de alınan bir karardan sonra bütün Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Azerbaycan'da da hızla devam ettirilen derleme çalışmalarından değişik türlerin külliyatları (mesela, bu masalları aldığımız 5 ciltlik Azerbaycan Masalları) meydana getirilirken; Türkiye'de derleme ve incelemeler ferdî olarak sürdürülmüş, hâlâ çok sayıdaki masal kitabından secmeler yapılmak suretiyle bir Türk masal külliyatı yayınlanmamıştır. Secme yapmaksızın bütün masallarımızı içine alan bir masal koleksiyonu, belki çok daha yararlı ve isabetli olacaktır.

Türkiye ve Azerbaycan'daki masal araştırmacılarının masala yaklaşımlarındaki benzerlik, bu araştırmamızın bize gösterdiği sonuçlardan bir diğeridir. Masalın, bir milletin hayatının en eski ve en yeni dönemlerinden izler taşıdığı, bu izlerin aynı vasıta ile nesilden nesile aktarılarak yaşatıldığı bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Paşa Efendiyev'in ifadesiyle "... bu zihni-manevi-hayatî tecrübe kitâbelerinde

halkımızın millî şuuru, dünya duyumu, zevki, düşüncesi, unutulmuş ve unutulmayan gelenek görenekleri, tabii güçlere, sosyal, siyasî, tarihî hadiselerle olan münasebeti, silinmez izler bırakmıştır".²

Çemenzeminli de, "halk edebiyatımızın tedkiki yalnız bizim için değil, bütün insanlık tarihine yeni bir sayfa ilave edeceğine iman edenlerdenim, çünkü dünyanın en kadim medeniyetlerinden birinin beşiği Kür ile Aras çaylarının arası olmuştur. Bu medeniyetin sırlarını bilmek için halk edebiyatımız, -bilhassa masallarımız- kıymetli bir vasıta olabilir"³ demektedir.

Azerbaycanlı araştırmacılar üzerinde, Maksim Gorki'nin, günlük hayatı kolaylaştıran araç-gerecin icadı, hayvanların ehlileştirilmesi, çocukların terbiyesi hususunda masal için söylediği sözler çok etkili olmuştur.⁴ Aynı paraleldeki fikirleri Türkiye'deki araştırmacılar da paylaşmaktadır. Bu hususla ilgili olarak Umay Günay, "masalarda hayal edilenler bugün gerçek olmuştur" demektedir ve bu fikrini çeşitli örneklerle desteklemektedir.⁵

Masallardan yararlanmak suretiyle roman, hikâye, tiyatro sinema filmi gibi yeni sanat eserleri meydana getirildiği ve bundan sonra da getirilebileceği konusunda da araştırmacılar hemfikirdir.

Dikkatimizi çeken diğer bir husus da, Azerbaycan masalla-

-
2. Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Edebiyatı Incileri* (12 cilt), I.C., (Nağıllar), Yazıcı neşriyyat, Bakü 1985, s.5.
  3. Yusif Vezir Çemenzeminli, *Eserleri*, C.III, Bakü 1977, s. 45.
  4. Paşa Efendiyev, a.g.e., s.6.
  5. Umay Günay, *Elazığ Masalları (inceleme)*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1975, s.2-3.

rının daha uzun olmasıdır. Bunun sebebi, olay örgüsü değil, anlatıcıların üslubudur. Azerbaycan masallarının derlendiği kaynak kişiler, daha zengin ve süslü bir ifade tarzını yansıtmışlardır. Mesela, kızın güzelliğini anlatmak için müracaat edilen "yeme içme hatt ü halına, gül cemalına tamasa eyle" gibi kalıp ifadeler; atasözleri, deyimler, benzetmeler Azerbaycan masallarında anlatımın vazgeçilmez unsurlarıdır ve anlatıcı yeri geldiğinde bunları maharetle kullanmıştır. Türkiye'den derlenen masallarda ise bu tür ifade vasıtalarına daha az başvurulduğu; hele günümüze yakın zamanlarda derlenen masallarda bunların daha da azaldığı gözlemlenmektedir.

Hem Azerbaycan hem de Türkiye masallarında Arap ve Fars dairesinin etkisi kendini konu, yer ve şahıs adları bakımından hissettirmektedir. Türkiye'de derlenen masallarda Osmanlı coğrafyasının başta Mısır, İstanbul gibi yer adları sıkça geçerken Azerbaycan sahasında başta İsfahan olmak üzere İran'ın şehir adları yer alır. Bir masal ülkesi olarak Hindistan her iki coğrafyanın masallarında sık sık karşımıza çıkar. Arap dairesinden 7 ve 40 rakamları, vezir kelimesi iki sahada da ortaktır. Ziyat Akkoyunlu, Arap ve Fars dairesini de Hint masallarının etkilediği kanaatinde ve tezinde benzer masalların isimlerini de tesbit etmiştir⁷. Akkoyunlu, Binbir Gece Masalları ile Türk masalları arasındaki benzer motiflerden on tanesini şöyle sıralamaktadır: Olağanüstü yaratıklar; sihirli vasıtalar; büyü; sadakatsızlık; yasaklar; insan gibi davranan hayvanlar; tebdil-i kıyafet; çocuk sahibi olmak için çare aramak;

7. Ziyat Akkoyunlu, *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1982 (Basılmamış doktora tezi), s.13.

8. a.g.e., s.64.

küçük kardeş; padişah seçimi. Bu on motif, Azerbaycan ve Türkiye sahasından derlenmiş masallarda ortaktır. Sadakatsızlık motifinin yaygın olmadığını yukarıda belirtmiştik.

Iran etkisine, mezhep farklılığına rağmen dervis, abdest, namaz, oruç, hilali görme, hacca gitme, dua vb. her iki sahanın masallarında vazgeçilmez dini unsurlardır.

Yine Fars sahasından padişah, şehzade, saray gibi kelimeler bizim masallarımıza aynen geçmiştir ve çok sık kullanılmaktadır. Eğer bu gibi etkiler olmasaydı Türkiye masallarında bazen geçen "bey", Azerbaycan sahasındaki "han", yaygın olarak kullanılıyor olurdu; şehzade yerine "tigin" kelimesi ~~...~~ yaygınlık kazanırdı kanaatindeyiz.

Kültürümüzün temelini teşkil eden halkbilgisi malzemeleri önümüze çıkan fırsatlar kaçırılmadan belli bir plan dahilinde incelenmeli, mukayese edilmeli. Türk dünyasının "dilde, fikirde, işte birlik" hedefine zaman yitirilmeksizin mutlaka ulaşılmalıdır.

D İ Z İ N

Bu bölüme şahıs ve yer adları alınmıştır. Yalnız, "Tahlil ve Motif Mukayesesi" bölümünde geçen EB, AaTh, varyantların derlendiği yer adları kısaltmaları ve masallarda geçen şahıs isimleri -bir tarihi şahsiyeti hatırlatanlar hariç- buraya alınmamıştır. Aynı yer ve şahıs adlarından müstakil olarak geçenler dizine dahil edildi.

A

Aarne, Antti: 12, 42, 43, 47, 51.

Aarne-Thompson (AaTh): V, VII, 12, 17, 18, 51, 61.

Abdullah bin Abbas: 20.

Abdullah Çelebi: 16.

Afanasyev, A.N: 34, 41, 45, 47.

Afyon(karahisar): 19.

Ahıska: 35.

Ahundov, Ehliman: 25.

Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit: 18, 165, 16.

Alptekin Ali Berat: 18.

Andreyev, N.P.: 43.

Arap (ülkeleri): 37, 48, 169.

Aras (nehri): 168.

Araslı, Hemid: 26, 37, 38, 44.

Asya: III, 34.

Avrupa: 33, 34.

Avusturya-Macaristan (imparatorluğu): 163.

Azerbaycan: III, IV, V, VI, VII, 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 40, 41,

46, 48, 51, 61, 63, 85, 96, 104, 123, 131, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 170.

B

Bagrı, Aleksandr Vasilyevic: 22, 37.

Bakü: 33.

Bayrı, Mehmet Halit: 4.

Belinski, V.G.: 2.

Bender-Püşür (masalda yer adı): 97.

Bender-Küşad (masalda yer adı): 132.

Benfey, Theodor: 34.

Berdan (masalda yer adı): 97.

Boggs, Ralph Steele: 13.

Boratav, Pertev Naili: V, 4, 14, 61.

Buslayev: 34.

C

Cuvarlı, C.: 21.

Ç

Çemenzeminli, Yusif Vezir: 2, 11, 21, 23, 29, 33, 34, 35, 41,
168.

Çin : 81, 83, 141.

Çukurova: 18.

D

Dede Korkut: 10.

Denizli: V.

Derya-yı Kemer (masalda deniz adı): 137.

E

Eberhard-Boratav: V, VII, 17, 61, 164.

Eberhard, Wolfram: 14, 61.

Efendiyev, Paşa: 28, 38, 44, 46, 47, 167.

Efendiyev, Reşid: 21.

Ehrimen: 4, 23.

Elazığ: VII, 18, 58, 61.

Eliyev, Oruc: 29, 48.

Eliyeva, Aybeniz: 32, 49.

Elizade, Hümnet: 22, 23, 37, 45.

Ergun, Metin: 19.

Ergün, Mehmet: 19.

Erzurum: V, VII, 58, 61, 111, 115.

Esgerov, Efzeleddin: 31, 48, 49.

F

Fars (İran): 169, 170.

Fin(landiya): 47.

Frezer, C.: 49.

G

Garabağlı, E.: 44.

Gaziantep: 19.

Gence: 21.

Grimm Kardeşler: 34.

Gorki, Maksim: 8, 24, 39, 168.

Gökalp, Ziya: 11.

Gumilyov, L.P.: 49.

Gümüşhane: VII, 17, 58, 61.

Günay, Umay: VI, 4, 17, 168.

H

Hacıyeva, Prof. Dr. Maarife: VI.

Han: 41.

Harbiye Nazırı (Osmanlı): 142.

Helilov, Rıza: 33, 48.

Hesnova, Lale: 29.

Hesenzade, Hesen: 21.

Hızır: 112.

Hin: 110.

Hindistan: 37, 81, 84, 85, 86, 157.

Huet, Gedeon: 13.

Hürmüzd: 4, 23.

I

Iran: 35, 37, 170.

İsfahan: 110, 130, 134, 157.

İskender Zülgarneyn: 133, 134, 135.

İstanbul: 35, 109, 111, 115, 141, 169.

İzmir: 115.

K

Kafkasya (Kavkaz, Kafkas, Zagafgazya, Kafkaslar): III, 20.

Karaman (masalda geçen Azerbaycan'da bir göl adı): 63.

Kars: 18.

Kartarı, Asker: 33.

Keltiyula, V.A.: 36.

Köçerli, Firidun: 2, 21, 23.

Köksel, Behiye: 19.

Kuzey Britanya: 18.

Kül Kedisi: 166.

Kün: 34.

L

Lamii Celebi: 16.

Lopatinski, L.G.: 22.

M

Mahmut Gazi Köyü: VII, 15, 59, 61.

Manisa: 115.

Markov, A.V.: 35.

Meletinski, E.M.: 49.

Menderes (nehri): 117.

Mısır: 169.

Midas'ın Kulakları: 135.

Molla Nasreddin: 26.

Moltanı (masalda bir yer adı): 151, 153, 165.

Müller, V.F.: 34, 35, 47.

N

Nebiyev, Azad: 44.

O

Osmanlı: 35.

Ö

Özbalcı, Mustafa: VI.

Özçelik, Mehmet: 19.

P

Potebnya: 34.

Propp, V.Y.: 18, 38, 47, 49.

R

Rusya: 35.

S

Saharov, İ.P.: 41.

Sakaoglu, Saim: 4, 17.

Salavat (masalda şehir adı): 132.

Senkovski, I.: 20.
Seyidoğlu, Bilge: 17.
Seyidov, Mireli: 31.
Seyidov, Nüreddin: 24, 27, 35, 36, 37, 44, 47.
Sokolov, M.Y.: 24, 26, 35, 37.
Sovyet(ler Birliği): III, 22, 28, 48, 162, 163, 167.
Sultan Mahmut: 63.
Süphanverdihanov, E.: 22.
Süleyman (A.S): 80, 84.

S

Sah Gamber: 21.
Sah Ismail: 21.
Sah Rüstem: 21.
Sengar: (masalda ülke adı): 96.
Sivarts: 34.
Simsek, Esmâ: 18.

T

Taraki, Celal: VI.
Taşeli Platosu: VII, 59, 61.
Tehmasib, Mehmed Hüseyin: 26, 29, 44, 45, 49.
Thompson, Stith: 12, 13, 51.
Tiflis: 20.
Tuğrul, Mehmet: 15, 17.
Türkiye: III, 4, 9, 19, 33, 61, 104, 162, 164, 166, 167, 168,
169, 170.
Türkmen(istan): 19.

U

Uysal, Edib Ahmet: 15.

V

Vasilisia Premudraya (masal-efsane adı): 39.

Veliyev, Vagif: 28, 40, 42, 43, 44, 45, 47.

Vladimirov, A.V.: 41, 42, 43, 45, 47.

W

Walker, Varren S.: 15.

Wundt: 13.

Y

Yunan: 135.

Z

Zerdüşt: 35.

Zeynallı, Henefi: 24.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

I - Azerbaycan'da Yayınlanan Kaynaklar:

- Abdullayev, Behlül, Yusuf Vezir Cemenzeminli ve Folklor, Bakü 1981.
- Abbasov, Elekber, Min Bir Gece (8 cilt), 8.C., Bakü 1984.
- Ağalı, Loğman, Sözlü Nağıllı Geceler, Bakü 1991, 120 s.
- Ahundov, Ehliman, Azerbaycan Nağılları, 2.C., Bakü 1942.
- , İsrafil Pehlevan: Nağıl, Bakü 1942.
- , Azerbaycan Nağılları, 2.C., Bakü 1970, 276,327 s.
- , Azerbaycan Nağılları, 2.C., Azerbaycan EA Nesriyatı, Bakü, 1961, 376 s.
- , Azerbaycan Nağılları, 3.C., Azerbaycan EA Nesriyatı, Bakü, 1962, 283 s.
- , Azerbaycan Nağılları, Cilt 5, Azerbaycan EA Nesriyatı, Bakü, 1964, 288 s.
- , Azerbaycan Folkloru Antologiyası, 2.C., Bakü 1968.
- , "Nağıllarımızda Gehremanlık Motivleri", Azerbaycan Filialınının Heberleri, Sayı 3, Bakü 1942.
- , Garavelliler, Bakü 1974.
- , Azerbaidjanskije Skazki, Izdateıstvo Akademii Nauk Azerbaidjanskoy SSR, Bakü 1955.
- , Azerbaidjanskije Skazki, Bakü 1959.
- , Nüreddin Seyidov, Azerbaycan Nağılları, Bakü 1982, 359 s.
- Ahundov, Nesrulla, Şagirdlere Behşis, Nağıllar Mecmüesi, Bakü 1915.
- Ahundov, Süleyman Bey (Süleyman Sani), Gorhulu Nağıllar, 1.Ehmed ve Meleyke; 2. Resed ve Gövher, Bakü 1916.
- Araslı, Hamid, "Azerbaycan Türk Nağılları Haggında", Edebiyat, 1 May 1936, Bakü.
- Araslı, Hamid, Kitab-ı Dede Gorgud, Bakü 1976.

- Araslı, Hamid, H. Eyvazov. Edebiyyat, Bakü 1979.
- Araslı, Hamid, "Nizami ve Halg Edebiyyatı", Nizami Gencevi (Makaleler Mecmuası), Bakü 1947.
- Azerbaycan Edebiyyatı incileri, (Nağıllar) 1.C., Bakü 1985.
- Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi (3 cilt), 1.C., Bakü 1960.
- Azerbaycan Klassik Edebiyyatı Kitaphanası (20 cilt) 1.C., Bakü 1982.
- Azerbaycan Mifoloji Metinleri, Bakü 1960.
- Azerbaycan Mifoloji Metinleri, Bakü 1988.
- Azerbaycan Sovet Edebiyyatsünaslığı (1920-1975), Bibliografiya, Elm Nesriyyatı, Bakü 1983.
- Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası, 7.C., Bakü 1983, s.145.
- Azerbaycan Nağılları (5 cilt), Bakü 1960-61-62-63-64.
- Azerbaycan Nağılları, Bakü 1982.
- Babayev, F., Azerbaydjanskije Skazki, Bakü, 1941.
- Babayev, İlyas, "Azerbaycan Nağıllarında Gehremanlıg Motivleri", API'nin Eserleri, Sayı 7, (Bakü) 1959.
- Bagri, Aleksandr Vasiliyevic, Folklor Azerbaydjana i Prilegatyush Stran, 1.C., Bakü 1930.
- Behrengi, Samed, "Nağıllar", Azerbaycan, Sayı 6, 1976, s.190-208.
- , Mehebbet Nağılı, Bakü 1987.
- Biri Var idi Biri Yoh idi (Masallar), Bakü 1975.
- Ceferzade, Ezize, Anamın Nağılları, Genclik Nesriyyat, Bakü, 1982.
- Cenubi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası (III Cilt), 1.C., Bakü 1981, 384 s.
- Cemenzeminli, Yusuf Vezir, "Azerbaycan Nağıllarının Ehval-i Ruhiyesi" Maarif ve Medeniyyet, Sayı 2, 1926.
- , Melik Mehemed, Bakü, 1911.
- , "Nağıllarımız Barede Bir İki Söz", Azerbaycanı Öyrenme Yolu, Sayı 2, 1928.
- , "Nağıllarımızı Ne Cür Toplamalı", Azerbaycanı Öyrenme Yolu, Sayı 1, 1928.

- , "Azerbaycan Nağıllarının Motivleri Etrafında", Azerbaycanı Öyrenme Yolu, Sayı 3, 1930, s.44-45.
- Dastan-ı Ehmed Harami, Bakü, Gençlik 1978.
- Efendiyev, Paşa, "Biri Var idi Biri Yok idi Mö'cüzesi", Azerbaycan Edebiyyatı incileri (Nağıllar) I, Bakü 1985.
- , Halgımızın Söz Hezinesi, Bakü 1985, 268 s.
- , Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakü 1981.
- Efendizade, Resid, Uşag Bahçası, İstanbul, 1898.
- , BesiretÜ'l-Etfal, Bakü 1901.
- , "El Edebiyyatı Yahud El Sözleri", Azerbaycanı Öyrenme Yolu, Sayı 1, 1928, s.37-39.
- Ehmedov, Fikret, Gazah Halg Nağılları, Bakü 1988.
- Elçin, Vilayet Guliyev, Özümüz ve Sözüümüz, Bakü 1993.
- Eliyev, Oruc ve Rıza Helilov, Allah Yıkan Evi Gızlar Tiker, Bakü 1994.
- Eliyev, Oruc, Azerbaycan Sehrli Nağıllarının İdeya-Bedii Hususiyetleri, Bakü 1988. (Basılmamış doktora tezi)
- Eliyev, R., Azerbaycan Şifahi Halk Yaraticılığında Ateizm Motifleri, Bakü 1973.
- Eliyev, V., Azerbaycan Folkloru, Bakü 1985.
- Eliyeva, Aybeniz, Azerbaycan Nağıllarında Gadın Obrazları, Bakü 1992. (Basılmamış doktora tezi)
- , "Nağıllarda Nikâh", Elm ve Heyat, Sayı 6, 1985, s.22-23.
- , "Nağıllarda Guş Gızlar Obrazı", Elm ve Heyat, Sayı 9, 1987, s.20-21.
- Elekberov, S., Folklorlarda Estetik ve Ahlaki Fikirler, Bakü 1978.
- Esgerov, Efzeleddin, Azerbaycan Sehrli Nağıllarında Gehreman (Seciyye ve Menseyi) Bakü 1992. (Basılmamış doktora tezi)
- Ferzeliyev, Tehmasib, Azerbaycan Halk Latifeleri, Bakü 1971.

- , "Efsane Anlayışı ve Azerbaycan Efsanelerinin Tesnifine Dair", Azerbaycan EA Heberleri, Sayı 1, 1978, s.32-41.
- Ganizade, Sultanmeced, Tülkü ve Çağ Çağ Bey, Bakü, 1311 H., (1893).
- Garadağlı, E., Nağıllar Hakkında Umumi Malumat, Bakü 1961.
- Garavelliler, Bakü 1967.
- Gasımlı, Meherrem, El Düzgüleri, Elat Söylemeleri, Bakü 1993.
- Geraybeyov, Ağası Bey, Gülmeli Nağıllar, "Şah Abbas ve Dervişler", Bakü 1915.
- Gözelov, Fizuli, Zaman Zaman içinde (Türk Halklarının Nağılları), Bakü 1993.
- Gözelov, Fizuli ve Celal Memmedov, Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri, Bakü 1993
- , "Türk Halkları Folklorunda Ejderha Suretinin Remzleri" Azerbaycan EA Heberleri, Sayı 2, 1969.
- , "Nağılda Tabiat Gerçekliği" Azerbaycan Muelimi, Bakü, 24 May 1974.
- , "Bir Nağılın Dünyasına Öteri Bir Bakış", Azerbaycan EA Heberleri, Sayı 3, 1975, s.33-41.
- , "Sehrli Nağıllarda Peri Obrazı", Azerbaycan EA Heberleri, Sayı 4, 1980, s.38-41.
- Hekimov, Mürsel, Halgımızın Deyimleri ve Duyumları, Bakü 1988.
- Helilov, Rıza, "Azerbaycan ve Arap Nağıllarında Düalist İdeyanın Aksı", Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyyatına Dair Tedgigler, V. Kitap, Bakü 1977.
- Hesnova, Lale, Azerbaycan Satirik Meiset Nağılları, Bakü 1989, 84 s.
- Hesenzade, Hüseyin, Tülkünün Nağılı, Bakü 1914.
- Heşimov, E., "Azerbaycan Halk Nağılları ve Atalar Sözlerinin Ta'lim Terbiyevî Ehemmiyeti Hakkında", Azerbaycan Mektebi Jurnalı, Sayı 10, 1966, s.6-16.
- Ibrahimov, İ., "Atalarsözü ve Meseller", Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler, 1. Kitap, Bakü 1961.
- Ismayılov, Hüseyin, Veten Gurbette Galdı, Bakü 1993.

- ismayılov, K., **Nağıllar Məcmüesi**, Bakü 1911.
- İsrafilov, Ağababa Bey, **Ağıllı Gız**, Bakü 1913.
- , **Pişik Balası**, Bakü 1913.
- Köçerli, Firidun Bey, **Balalara Hediye**, Bakü 1912.
- Memmedova, Telli, "Uşag Folklorunun Toplanması, Neşri ve Öyrənilməsi Tarixindən", **Azərbaycan Şifahi Həlg Edebiyyatına Dair Tədgigler**, VI. kitab, Bakü 1981, s.177-180.
- Mirzəzadə, Həsən Ağa, "Lotu Kəmanə və Lotu Cəfər Şəbedə, Məlik-məhəmməd və Yəməni Padşahının Nağılı", **Milli Nağıllar**, Nəşiri: E. Ələkbərov İrevanı, "Bakü" Gazeti Mətbəəsi, 1912.
- Nağıllar**, Bakü 1986.
- Nəbiyev, Azad, **Azərbaycan-Özbək Folkloru Əlqələri**, Bakü 1978.
- , **Azərbaycan Həlg Nağılları**, Bakü 1988.
- Pəşayev, Qazanfer, "Az Gəttim, Uz Gəttim", **Bakü Gazeti**, 1968.
- , **İraq-Türkman Folkloru**, Bakü 1992.
- Rəfilı, M., **Edebiyyat Nəzəriyyəsinə Giriş**, Bakü 1958.
- Rızayev, Ağababa, **Özbək Həlg Nağılları**, Bakü 1987
- Səbir, Səbi, **Azərbaycan Məsəlləri**, Bakü 1982.
- Səmədov, Əli, **Şəhri Həlgə**, Bakü, Gənçlik Nəşriyyat 1981.
- Səyidov, Mireli, **Azərbaycan Həlginin Soykökünü Düşünərkən**, Bakü 1989.
- , "Alı Kişi və Koroğlu Obrazlarının Prototipləri Həkkında", **Azərbaycan Jurnalı**, Sayı 4, 1978, s.184-207.
- , **Azərbaycan Mifik Təfəkkürünün Gaynakları**, Bakü 1983.
- , **Gəm-Səman və Onun Gaynəqlarına Umumi Bəkiş**, Bakü 1994.
- , "Hızır'ı Türk Dillı Həlglərin İnamı Yaratmışdır", **Azərbaycan**, Sayı 7, 1979, s.192-201.
- , "Gızıl Döyüşçünün Soy-Etnik Təleyi Həggında", **Ulduz**, Sayı 95, 1981, s.28-50.
- , "E'tibarlı Gaynəqlar", **Azərbaycan**, Sayı 3,

1983, s.173-176.

_____, "Güneş Mifi", Elm ve Heyat, Sayı 2, 1983, s.32-34.

_____, Halçalarımızdaki Ejdaha Motivinin Mifoloji Kökleri", Elm ve Heyat, Sayı 3, 1984, s.20-23.

Seyidov, Nüreddin, "Azerbaycan Nağıllarının Bedii Hususiyetlerine Dair Gaydler", Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler (II Cilt), II. cilt, Bakü 1966, s.30-51.

_____, "Din ve Mövhumat Eleyhine Mübarizenin Azerbaycan Nağıllarında İn'ikası", Azerbaycan EA Heberleri, Sayı 8, 1954, s.131-140.

_____, "Azerbaycan Nağıllarının Toplanması, Neşri ve Tedgigi Tarihine Dair", Nizami Adına Edebiyyat ve Dil Institutunun Eserleri, 10.C., 1957, s.119-135.

_____, "Mukaddime" Azerbaycan Nağılları, 1.C., Bakü 1972.

_____, "Azerbaycan Nağıllarında Kadın Suretleri", Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedgigler, 6.C., Bakü 1981, s.20-25.

_____, "Azerbaycan Nağılları Haggında", Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tedkikler, I. Kitab, Bakü 1961, s.52-117.

_____, Azerbaycan Nağılları, 4.C., Bakü 1963.

_____, Azerbaycan Nağılları, Bakü 1976.

Talibzade, Abdulla Şaig, Tıgtıg Hanım, Tülkü, Garga, Hacıleylek, 1. teb', Bakü 1911.

_____, Tülkü ve Horuz, Bakü 1911.

_____, Yahşı Arha, Tülkü, Garga, Hacıleylek, 1. cıplı, Bakü 1911.

_____, Seleguyrug, Bakü 1913.

Tantekin, Hatemi Mehemed ve Salman Eliyev, Garavelliler-Nağıllar, Bakü 1988.

_____, "Koroğlu/Odoğlu", Ulduz Jurnalı, Bakü 1968.

Tehmasib, M. Hüseyin, Azerbaycan Nağılları. Üç Cilt, Bakü 1941-42-49.

_____, "Mügeddime", Azerbaycan Nağılları, 1.C., Bakü

1960, s.5-15.

_____, "Efsanevi Kuşlar", *Veten Ugrunda Jurnalı*, Bakü Sayı 5, 1945, s.93-101.

_____, "Azerbaycan Nağıllarında Keçel", *İngılab ve Medeniyet Jurnalı*, Sayı 1-2, 1939, s.135-139.

_____, "Azerbaycan Halg Edebiyyatında Div Sureti", *Veten Ugrunda Jurnalı*, Sayı 1, Bakü 1946, s.79-92.

_____, *Azerbaycan Halg Dastanları*, (Orta Esrler), Bakü 1972, 396 s.

Türkmen Halk Nağılları, Bakü 1989.

Vezirova, H., "Azerbaycan Nağıllarının Motifleri Meselesi Etrafında" *Azerbaycanı Öyrenme Yolu*, Sayı 3, Bakü 1930, s.44-46.

Veliyev, Vagif, *Azerbaycan Sıfahi Halg Edebiyyatı*, Bakü 1970,

_____, *Azerbaycan Folkloru*, Bakü 1985.

Zeynalı, Hanefi, "Ohhayın Nağılı", *Azerbaycanı Öyrenme Yolu*, Sayı 1, 1928.

_____, Aleksandr Bagri, *Azerbaycan Türk Hékayeleri*, Bakü 1935.

_____, *Azerbaydjanskije Turetskie Skazki*, Mosqva 1935, (Tercüme).

II - Azerbaycan Masallarıyla İlgili Türkiye'de Yayınlanan Kaynaklar:

Alptekin, Ali Berat, "Azerbaycan'da Yapılan Masal Çalışmaları" *Halk Kültürü*, 1984/2, İkinci Kitap, İstanbul 1984, s.7-15.

_____, "Bir Azerbaycan Halk Hikayesi. Van'lı Göyçek", *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara, 1985, s. 1-24.

_____, "Bir Azerbaycan Masalının Tip ve Motif Yapısı" *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul 1985, s.29-44.

_____, "Azerbaycan'da Tesbit Edilen Hayvan Masallarından Örnekler", *Erciyes*, Yıl 11, Sayı 123, Mart 1988, s.17-19.

Aras, Orhan, *İğdir Aras Boyu Halk Masalları*, Erzurum, 1971 (Ya-

yınlanmamış mezuniyet tezi).

- Aslan, Mehmet Ali, Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar", Erzurum 1980 (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Baranseli, Zerger Mahir, "Kars Çocuk Edebiyatı", Karseli, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 1964.
- Birdoğan, Nejat, "Değişli Halk Hikayeleri:Cihan Abdullah Hikâyesi (Nağıl)", Türk Folklor Araştırmaları, 8.C., Sayı 163, Şubat 1963, s. 2984-2990.
- Çağlar, Asker, Iğdır ve Havalisine Ait Halk Hikayeleri, Erzurum, 1969 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Çağlar, Nevzat, Iğdır Azerileri Üzerine Fonetik ve Morfolojik Bir İnceleme, Erzurum 1968 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Cetinkaya, Nihat, Tuzluca Azeri Ağzı, İstanbul 1975 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Eray, Kamber, Iğdır Masalları Üzerine Bir İnceleme, Erzurum 1968 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- _____, "Nerdehatın", Karseli, Yıl 6, Sayı 62, Eylül 1969, s.8-9.
- _____, "Deli ve Akıllı", Karseli, Yıl 6, Sayı 63, Ekim 1969, s.8-9.
- _____, "Bir Deli", Karseli, Yıl 6, Sayı 64, Kasım 1969, s.12-13,16.
- _____, "İki Gardaş", Karseli, Yıl 6, Sayı 65, Aralık 1969, s.5-7.
- _____, "Anasını Cüte Goşan Ehmed", Karseli, Yıl 6, Sayı 6, Ocak 1970, s.4-5.
- _____, "Derzi Gızı", Karseli, Yıl 6, Sayı 68, Mart 1970, s.10-12
- _____, "Merd ve Namert", Karseli, Yıl 6, Sayı 68, Mart 1970, s.10-12.
- _____, "Bir Padişah", Karseli, Yıl 6, Sayı 71, Haziran 1970, s.2-4.
- _____, "Bir Esnaf Gızı", Karseli, Yıl 7, Sayı 76, Kasım 1970, s.6-7.
- _____, "ÜçBacı", Karseli, Yıl 7, Sayı 77, Aralık 1970, s.3-6.

- _____, "Bir Geri, Bir Gızı", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 78, Ocak 1971, s.3-5.
- _____, "Samdan", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 80, Mart 1971, s.4-6.
- _____, "Kedo", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 81, Nisan 1971, s.6-7
- _____, "Bir Kişi", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 82, Mayıs 1971, s.6-7.
- _____, "Mercanlar", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 83, Haziran 1971 s.6-7, 16.
- _____, "Bir Tülkü", **Karseli**, Yıl 7, Sayı 84, Temmuz 1971, s.10-11.
- _____, "Bir Keçel", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 85, Ağustos 1971, s.13-15.
- _____, "Bir Tülkü, Eslan, Gurd, Peleng", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 86, Eylül 1971, s.12,16.
- _____, "Bir Padişah Oğlu", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 87, Ekim 1971, s.10-11.
- _____, "Bir Padişah ve Arvadı", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 88, Kasım 1971, s.13-15
- _____, "Bir Sovdayar", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 89, Aralık 1971, s.5-7, 12.
- _____, "Fatmacıh", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 90, Ocak 1972, s.12-13.
- _____, "Bir Ana, Bir Oğul", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 91, Şubat 1971, s.6-7, 14.
- _____, "Bir Dayı Bir Yeyen", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 92, Mart 1972, s.5, 10-11.
- _____, "Kel Oğlan", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 93, Nisan 1972, s.10-11.
- _____, "Bir Dedeynen Üç Oğul", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 94, 1972, s.10-12.
- _____, "Bir Kişi Avrat", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 95, Haziran 1972, s.3-4.
- _____, "Bir Keçi Bir Gurt", **Karseli**, Yıl 8, Sayı 96, Temmuz 1972, s.10-11.
- Gökalp, Mehmet, "Cihansaha Söylenmeyen Sır", **Türk Folklor Araştırmaları**, Cilt 3, Sayı 62, Eylül 1954, s.

991-992.

- Gültekin, Sunay, **Iğdır Ağzı Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul 1974 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Güneş, Musa, **Iğdır ve Yöresinden Derlenen Metinler**, İstanbul 1975 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Hatemi, Hüsrev, "Türk Folklorundan Derlemeler", **Türk Kültürü**, Yıl 24, Sayı 271, Kasım 1985, s.431-441.
- Helilov, Rıza (Aktaran: Adnan Derin), "Azerbaycan ve Arap Masalında Düalist Fikrin Yansıması", **Millî Folklor**, Sayı 24, Kış 1994, s.48-53.
- Kartarı, Asker, **Azerbaycan Masalları (Araştırma-İnceleme)**, İstanbul 1995.
- Kocak, Zafer, **Kars Azeri Ağzı**, Ankara 1979 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Kozak, Yener, **Kars Merkez Azeri Ağzı (Azeri Grubu)**, Erzurum 1972 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Kumtepe, Hidayet, **Iğdır Yöresi Azeri Ağzı**, Erzurum 1968 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Onk, Nizamettin, "Iğdır Dede Korkut Masalları: Kellegöz (Tepegöz)" **Karseli**, Yıl 6, Sayı 70, Mayıs 1970, s. 10-16.
- Resulzade, M. Emin, "Nağıl: Cık Cık Hanım", **Azerbaycan**, Yıl 1, Sayı 12, Ankara, Mart 1953, s.10-11.
- , "Nağıl-Hikaye: Keloğlan'ın Verdiği Ders", **Azerbaycan**, Yıl 2, Sayı 4(16), Ankara, Temmuz 1953, s.11.
- Şimşek, Esmâ, "Bir Azerbaycan Masalının Tip ve Motif Yapısı", **Türk Folkloru**, 6.C., Sayı 70, Mayıs 1985, s.26-29.
- Türkmen, Fikret, "Azerbaycan Halk Hikayeleri Çalışmaları Hakkında Notlar", **Türk Kültürü**, Yıl 11, Sayı 128, Haziran 1973, s.648-651.
- Uzgör, İsmail, **Bakü Ağzı**, İstanbul, 1975 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Yardım, Asım, **Iğdır Havalisine Ait Bazı Halk Hikayeleri ve Masallar**, Erzurum 1967 (Yayınlanmamış mezuniyet tezi).
- Yıldırım, Dursun, "Ayrılık, Ayrılık, Aman Ayrılık", **Türk Kültürü**, Yıl 22, Sayı 258, Ekim 1984, s.636-640.

III - Azerbaycan Masalları Hakkında Türkiye ve Azerbaycan Dışında Yayınlanan Kaynaklar

- Efendizade, Reşid, *Uşag Bahçası*, (Dördüncü baskı), Tiflis 1912.
- Esgerzade, Cabbar (Aciz), *Çocuklara Bayramlığı*, İrevan, 1915.
- Gaspırinski (Gaspıralı), İsmailbey, *Hace-yi Sıbyan*, Bahçesaray (Kırım) 1893.
- Köroğlunun *Nağılı Şe'rlerle*, (Türkçeden tercüme eden: Aşığ Camali (Mıgırdıç Taliantsi)), Tiflis 1912.
- Giziroğlu Bolu Bey ile *Baş Vermiş Ehvalatlar*, (Tercüme eden: Aşığ Camali (Mıgırdıç Taliantsi) Tiflis 1912.
- Vazeh, Mirze Şefi, *Müntehabat*, Tiflis 1855.
- Seyfelmülk ve Meleke Hanım*, (Nağıl), Naşiri: Hacı Eliğa, tacir-i kitapfurus, Tebriz 1321 H. (1903).
- "Derevyennaya Krasavitsa". *Polyarnaya Zivezda*, 1825 (Rusça).

IV - Türkiye'de Yayınlanan Kaynaklar:

- Aisopos Maddesi, *Encyclopedia Biritannica*, 13.b., 1926.
- Aisopos Maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, 1.C., 2.b., 1961, s.295-296.
- Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit, *Bin Bir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*, Ankara 1982, (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Alangu, Tahir, *Billur Köşk Masalları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1961, 1990.
- , *Masal Araştırması Sahasına Toplu Bir Bakış ve Türk Halk Masallarının İç Yapısı ile Kahramanları Üzerinde Bir Deneme* (Basılmamış Mezuniyet Tezi) İstanbul, Türkiyat Enstitüsü, No:152, 1942-1943.
- , *Keloğlan Masalları*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1967, 1990.
- , *Türk Folkloru El Kitabı*, İstanbul 1988.
- Alptekin, Ali Berat, *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Erzurum 1982 (Yayınlanmamış dok-

tora tezi).

- _____, "Edebiyat Fakültesinde Yapılan Talebe Tezlerindeki Masallar", TDED II, İzmir 1983, s.208-228.
- _____, "Türk Masallarında Yeni Tesbit Edilen Tipler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 33, Aralık 1984, s.170-188.
- _____, "Motif", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 6.C., İstanbul 1986, s.401-402.
- _____, "Günümüzde Bir Masal Araştırmacısı: Saim Sakaoğlu" Masal Araştırmaları/Folktale Studies 61, Hazırlayan Nuri Tuncer, İstanbul 1988, s.189-194.
- _____, Hayvan Masalları, Ankara 1991.
- _____, Esmâ Şimşek, "Türk Destanlarının Motif Yapısı", Türk Dünyası Araştırmaları(65), Nisan 1990, s.197-254.
- Arslan, Mehmet Ali, Kuzey Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar, Erzurum 1980 (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Arslanoğlu, İbrahim (Yeni yazıya aktaran), K.D. Türk Masalları, İstanbul 1991.
- Ataç, Nurullah (Çeviren), Aisopos Masalları, İstanbul 1974.
- Bahtaver, H., Türk Masalları, İstanbul 1930.
- Bali, Muhan. "Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları" TDED. 8.C., s.139-146.
- Baraz, Dr.Turhan-Semra Tetik-Nazmiye Özsan, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi/Konu-Yazar Kaynakçası, Eskişehir 1986.
- Boratav, Pertev Naili. Az Gittik Uz Gittik, Adam Yayınevi, Ankara 1992,
- _____, Zaman Zaman İçinde, Adam Yayınevi, Ankara 1992.
- _____, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, 5.b., İstanbul 1988.
- _____, "Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Halk Edebiyatı ve Folklor Arşivi ", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1(1) 1947, s.99-111.
- _____, Contes Turcs, Paris 1955.

- Caferoğlu, Ahmet. Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I, İstanbul 1942.
- , Doğu illerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul 1942.
- , Sivas ve Tokat illeri Ağızlarından Toplamalar, İstanbul 1944.
- , Güneydoğu illerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul 1945.
- , Kuzey Doğu illerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul 1946.
- , Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul 1951.
- Duymaz, Ali. Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler), Elazığ 1989 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Elçin, Sükrü. Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1981, 1986.
- Ercilasun, Ahmet Bican. Kars İli Ağızları, Ankara 1983.
- A.Şekür Turan (Latin Harflerine ve Türkiye Türkçesine aktaranlar), Uygur Halk Masalları, Ankara 1989.
- Ergin, Muharrem. "Türkoloji Tezleri" TDED. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 8.C., İstanbul 1960, s.133-160,
- Ergun, Metin. Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma, Erzurum 1988 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Gökalp, Ziya. Küçük Mecmua, Diyarbakır 1922, s.17.
- , Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1969, s.45-46, 107, 113.
- , "Masalları Nasıl Toplamalı", Halk Bilgisi Mecmuası, C.I, 1928, s.22-25.
- , Altın Işık (Masallar), İstanbul 1983.
- Görkem, İsmail. Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar Metinler ve İncelemeler), Elazığ 1987 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Günay, Umay. Elazığ Masalları (İnceleme), Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1975.
- , "Masallarda Değişen Motifler ve Tesirleri"

- Türk Kültürü, 18(211,212,213,214) Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos 1980.
- _____, "Propp'un Masalları Çözümleme Metodu", Folklorra Doğru, Sayı 31, 1973, s.16-28.
- _____, "Türk Masallarına Propp Metodunun Uygulanışı", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara, 1974, s.79-85.
- _____, "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.I, S.1, 1983, s.21-47.
- _____, "Türk Destan ve Efsanelerinde Kadın", Tercüman Kadın Ansiklopedisi, C.II, S.1, Ankara 1985, s.9-15.
- _____, "Folklor Mahsullerinin Tabiatı" 5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri, C.I, İstanbul 1985, s.89-94.
- _____, "Türk Halk Edebiyatında Tenkid Konusunda Düşünceler", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.II, Ankara 1986, s.137-143.
- _____, "Türk Masallarının Hususiyetleri", Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1987, İstanbul 1987, s.130-134.
- _____, "Folklor Nedir", Türk Folklor Araştırmaları 1987, Ankara 1987, s.23-31.
- _____, "Dede Korkut Hikâyelerinde Karakterlerin Tahlilî I", Türk Kültürü Araştırmaları (Halil Fikret Alasya'ya Armağan), XXVI-2 1989, s.39-57.
- _____, "Denizli'den Derlenen Masallar", Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildirileri, Denizli 1990, s.108-112.
- _____, "Nasreddin Hoca Fıkraları ve Masallar Konusunda Düşünceler", I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri(15-17 Mayıs 1989), Ankara 1990, s.99-105.
- _____, "Ritüeller ve Hıdırellez", Millî Kültür, S.72, Mayıs 1990, s.32-34.
- _____, "Bir Kültür Unsuru Olarak Folklor Konusunda Bazı Genel Bilgiler", (A.E.Uysal ile birlikte) Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler, Ankara 1991/1, s.266-288.
- _____, "Prof Dr. Mehmet Kaplan'ın Türk Halk Edebiya-

- tına Bakışı", Millî Folklor, C.II, Yıl:III, S.9, Ankara 1991, s.4-7.
- _____, "Masal", Türk Dünyası El Kitabı, C.III, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s.321-331.
- _____, "Türk Kültürünün Değerlendirilmesinde Türk Folklor Araştırmalarının Önemi", Türk Kültürü, C.XXX, S.354, Ekim 1992, s.1-6.
- _____, "Elazığ Masallarının Muhtevası", Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri (24-27 Ekim 1985), Elazığ 1992, s.109-142.
- _____, "Türk Masallarında Aile", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.II, Ankara 1993, s.616-624.
- _____, "Uygurca Oğuz Kağan Destanında Yer Alan Efsaneler", Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Armağanı (Basılıyor).
- Güney, Eflatun Cem, Bu Toprağın Masalları. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1953.
- _____, En Güzel Türk Masalları, Varlık Çocuk Klasikleri, İstanbul 1957.
- _____, Gökten Uç Elma Düştü, Doğan Kardeş Yayınları, 1967.
- _____, Bir Varmış Bir Yokmuş, İstanbul 1956.
- _____, Evvel Zaman İçinde, İstanbul 1957.
- _____, Az Gittim Uz Gittim, İstanbul 1961.
- _____, Masallar, Ankara 1990.
- Karadavut, Zekeriya, Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin), Konya 1992 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Kocasavas, Yıldız, Uygur Halk Masalları (Gramer, metin, tercüme, sözlük), İstanbul 1990 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Köksal, Hasan, Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984.
- Köksel, Behiye, Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme, Konya 1995 (Yayınlanmamış doktora tezi).
- Köprülü, M. Fuat. Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Matbaa, İstanbul 1928.

- Kunoş, Ignacz. **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1925.
- , **Türk Masalları**, Türkçelestiren: Gani Yener, İstanbul 1987.
- Levent, Agah Sırrı, **Gazavatnameler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ...
- Masal Zinciri, **Türkiye Masalları**, Türkiye Yayınevi, İstanbul (Tarihsiz)
- Müller, F.W.K ve A. von Gabain, **Uygurca Uç Hikaye**, 11.27.C., T.D.K., Ankara 1931.
- Namık Kemal, "Celal Mukaddimesi", **Celaledin Harzemşah**, Haz: Hüseyin Ayan, İstanbul 1975.
- Önertoy, Olcay. "Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Çalışmaları" **Türkoloji Dergisi**. 1.C., S. 1, s.149-164.
- Özön, Mustafa Nihat, **Türkçede Roman Hakkında Bir Deneme**, İstanbul 1960, s.187,332.
- Ruben, Walter. "İndoloji Nokta-i Nazarından Bir Türkistan Masalının Tahlili", **Ulku Mecmuası**, 17.C., Sayı 97, 1941, s.258-268.
- , "Hint-Türk Münasebetleri" **D.T.C.F Dergisi**, 1. C., Sayı 1, s.49-62.
- Radlof, Wilhelm, **Sibirya'dan (Seçmeler)**, Çeviren: Prof.Dr. Ahmet Temir, İstanbul 1976.
- Sakaoğlu, Saim. **Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil)**, Ankara 1973,
- Seyidoğlu, Bilge. **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Ankara 1975.
- Şimşek Esmâ, **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Elazığ 1990 (Yayınlanmamış doktora tezi)
- Şinasi, **Durub-ı Emsal-i Osmaniye**, Hususi Matbaa, İst. 1288,
- Şinasi, **Terceme-i Manzume**, Külliyyat III, Dün-Bugün Yayınevi, Ankara 1960.
- Taner, Nuri, "Halk Bilgisi Haberleri, Folklor Postası, Türk Folklor Araştırmaları, Folklor, Folklorla Doğru, Halkbilimi, Sivas Folkloru, Türk Folkloru Dergilerinde Yayınlanan Masalların Bibliyografyası", **Masal Araştırmaları/Folktale Studies-I**, İstanbul 1988, 77-131.

- Tanpınar, A. Hamdi. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1956.
- Tansel, Fevziye Abdullah, Şiirler ve Halk Masalları, Ziya Gökalp Külliyesi-I, Ankara 1957,1977.
- Tekin, Şinasi. Kuşanşim Pusar, Uygurca Metinler I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1960, (1993).
- Tezcan, Semih. Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, (Derleyip Düzenleyen: Ehliman Ahundov), İstanbul 1975.
- Tezel, Naki. İstanbul Masalları, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1936.
- , Türk Masalları (2 cilt) 1.C., Ankara 1985.
- Tezel, Naki, "Anadolu Masalları", Halk Bilgisi Haberleri, 10. cilt, Sayı 115, s.160-168; Sayı 116, s.180-184, Sayı 118, s.228-235, İstanbul 1941.
- , Keloglan Masalları, İstanbul 1936.
- , İstanbul Masalları, İstanbul 1939.
- , "Türk Halk Edebiyatında Masal", Türk Dili, 19 (207), Ankara 1968.
- Tugrul, Mehmet, "Malatya'dan Derlenmiş Masallar", Halk Bilgisi ve Halk Edebiyatı Yayınlarından, Sayı 2, Ankara 1946.
- , Mahmut Gazi Köyünde Halk Edebiyatı, İstanbul 1969.
- Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası-I, Ankara 1971.
- Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası-II, Ankara 1973.
- Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası-III, Ankara 1975.
- Uigurica IV, B.C.D. (Cev: S. Himran İbrahim), Horoz Basımevi, İstanbul 1946.
- Yener, Cemil, Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1989, s.374-381
- Yetiş, Kâzım, "Türkiyat Entitüsü Kütüphanesindeki Tezlerin Bibliyografyası I". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (XXIII), İstanbul 1981, s.260-327.

V. Yabancı Kaynaklar:

Aarne, Antti, Verzeichnis der Märchen Typen mit Hilfe von Fac-

- hgenossen, Ausgearbeitet, Helsinki 1910.
- _____, Übersicht der Märchenliteratur, Hamina, 1914.
- _____, Stith Thompson, The Folktale, Helsinki, 1928, s.279 FFC nr. 74.
- Bain, Robert Nisbet, *Turkish Fairy Tales*, Translation from the Hungaricoan Version, London 1896.
- Brands, Horst Wilfirt, *Aserbaidischaishe Chrestomathie Texte des 20. Jahrhunderts*, Wiesbaden, 1977.
- _____, "Azerbaidischaishe", *Enzyklopädie des Märchens Hand-wörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Band 1, Hrg. v. Kurt Ranke, Berlin-New York, 1977, s.861-865.
- Brockett, Eleanor. *Turkish Fairy Tales*. London 1965.
- _____, *Türkische Volksmärchen*, Berlin 1970.
- Dirr, Adolf, *Kaukasische Märchen*, Jene 1920.
- Eberhard, Wolfram und Pertev Naili Boratav, "Seching Türkische Tiermärchen", *Ankara Üniversitesi Yıllığı*, 1947, s.246-306.
- Eberhard, Wolfram und Pertev Naili Boratav. *Typen Türkischer Volksmärchen*, Viesbaden 1953.
- Ekrem, Selma, *Turkish Fairy Tales*, New Jersey 1964.
- Giese, Friedrich, *Materialien sur komtnis das Anatolischen Türkisch Teil*, 1. New-York 1907.
- Herman, Alfred-Martin Schwind, *Die Prinzessin von Samarkand: Märchen aus Azerbaidischaishe und Armenien*, Köln 1951.
- Jacob, George, *Vortrage Türkischer Meddahs*, *Türkischer Bibliotek* s.1, 1904.
- Kent, Margaret, *Fairy Tales from Turkey*, London, 1946-1960.
- Kunoş, Ignacz, *Oszman-török Nepköltesi Gyöltemeni I-II*, Budapeste, 1887-1889.
- _____, *Türkische Volksmärchen aus Istanbul*, 1905;
- _____, *Türkische Volksmärchen aus Adakale* 1907.
- Levin, Isidor, *Märchen aus dem Kaukasus*, Düsseldorf-Köln 1978.
- Menzel, Theodor, *Billur Koschk (Der Kristall Kiosk) Türkische Märchen*, I, Hannovaf 1923.

- Propp, Vladimir, **Masalın Biçimbilimi**, (Çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul 1985.
- , **Masalların Yapısı ve İncelenmesi**, (Çeviren: Hüseyin Gümüş), Ankara 1987.
- Thompsen, Stith, **Motif-İndeks of Folk-literature**, VI cilt, Helsinki 1932-1936, FFC 106, 2.B. Bloomington-Indiana, 1955-58.
- , **The Folktale**, USA 1946.
- , **The Types of the Folktale**, (Antti Aarne'nin "Verzeichnis der Märchen Typen" isimli eserinin tercümesi ve genişletilmiş şekli), FF Communications No:74, Helsinki 1928.
- Uysal, Ahmet Edip, **Traditional Turkish Folktales for Children**, Ankara 1986.
- , **Selestions From Living Turkish Folktales**, Ankara 1989.
- Walker, Barbara K., **Turkish Folktales For Children**, Ankara 1989.
- Walker, Warren S.-Ahmet E. Uysal, **Tales Alive in Turkey**, Cambridge, Massachusetts 1966.
- , **More Tales Alive in Turkey**, Texas Tech University Wesselski, Albert, Hodscha Nasreddin, 2. vols. Weimar 1911.
- , **Caucasian Folk-Tales**, Translated by Lucy Menzies, London-Toronto, 1925 (Çeviri) 1992.